

СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ОДБРАНА

Издавач:

МИНИСТЕРСТВО ЗА ОДБРАНА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Адреса на Редакцијата:

Министерство за одбрана

Списание „СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ОДБРАНА“

ул. „Орце Николов“ бб 1000 Скопје

Телефони: 282-058, 282-299 и тел. факс 113-527

Интернет адреса: WEB на Министерството за

одбрана: www.morm.gov.mk, публикации, СОВРЕМЕНА

МАКЕДОНСКА ОДБРАНА на македонски и на англиски јазик

Списанието излегува два пати годишно.

Цената на еден примерок е 70 денари.

Претплата за 2003 година изнесува 140 денари (плус поштенски трошоци).

Претплата за странство е двојно поголема (плус поштенски трошоци).

СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ОДБРАНА

ТЕОРЕТСКО СПИСАНИЕ НА МИНИСТЕРСТВОТО ЗА ОДБРАНА НА РМ

ИЗДАВАЧКИ СОВЕТ

Ризван СУЛЕЈМАНИ, претседател

проф. д-р *Трајан* ГОЦЕВСКИ

Апостол АРБЕЛСКИ

проф. д-р *Стојче* ДЕСКОВСКИ

проф. д-р *Митко* КОТОВЧЕВСКИ

доц. д-р *Марина* МИТРЕВСКА

Сокол МИТРОВСКИ, генерал мајор

м-р *Петар* АТАНАСОВ

УРЕДУВАЧКИ ОДБОР

проф. д-р *Трајан* ГОЦЕВСКИ

проф. д-р *Сокле* КОЧОСКИ, полковник

проф. д-р *Митко* КОТОВЧЕВСКИ

Жанет РИСТОСКА

проф. д-р *Зоран* НАЦЕВ

проф. д-р *Росе* СМИЛЕСКИ, полковник

м-р *Оливер* БАКРЕСКИ

Добре ТРАЈАНОВСКИ, потполковник

Главен и одговорен уредник: проф. д-р *Трајан* ГОЦЕВСКИ

Заменик главен уредник: проф. д-р *Сокле* КОЧОСКИ, полковник

Технички уредник: *Билјана* ИВАНОВА

Ликовно решение на корица: *Кочо* ФИДАНОВСКИ

Лектор: *Жанет* РИСТОСКА

Печат: „БМ-АБА“ ДОО – Струмица

Сите права се резервирани

Се забранува репродуцирање на публикацијата и нејзините делови, како и нивно трансформирање во разни медиуми: електронски, магнетни ленти, механичко фотокопирање, снимање и друго, без писмено одобрение на издавачот и авторите.

All rights reserved

No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means: electronic, electrostatic, magnetic tape, mechanical photocopying, recording or otherwise, without permission in writing from the publisher and authors.

Според мислењето на Министерството за култура бр. 07-7144/2 од 27. 12. 1999 година, за списанието „СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ОДБРАНА“ се плаќа повластена даночна стапка.

СОДРЖИНА

1

*Општо теоретски, доктринарно-стратешки и други теми
од областа на одбраната*

Билјана ВАНКОВСКА

**УЛОГАТА НА АКАДЕМСКАТА ЗАЕДНИЦА ВО РАЗВОЈОТ НА
ДЕМОКРАТСКАТА КОНТРОЛА НАД БЕЗБЕДНОСНИОТ СЕКТОР:
ДЕЛОД РЕШЕНИЕТО ИЛИ ДЕЛОД ПРОБЛЕМОТ** 7

Стојан СЛАВЕСКИ

**СУБРЕГИОНАЛНАТА СОРАБОТКА НА ЗЕМЈИТЕ ОД ЈУГОИСТОЧНА
ЕВРОПА – ПРИЛОГ КОН РЕГИОНАЛНАТА БЕЗБЕДНОСТ** 21

Ванче СТОЈЧЕВ

**МАКЕДОНИЈА ВО ПОЛИТИКАТА НА
БАЛКАНСКИОТ СОЈУЗ ВО 1912 ГОДИНА** 37

Лидија ГЕОРГИЕВА

**УПРАВУВАЊЕ СО МИРОТ ИЛИ МЕНАЏМЕНТ
СО КОНФЛИКТИТЕ И КРИЗИТЕ** 51

2

*Геополитички, геостратешки, военополитички и теми
од меѓународен ангажман во областа на одбраната*

Зоран НАЦЕВ

**ФУНКЦИОНИРАЊЕТО НА ОДБРАНБЕНИОТ СИСТЕМ
ВО КОНФЛИКТОТ ОД 2001 ГОДИНА** 63

Митко КОТОВЧЕВСКИ

**РАЗУЗНАВАЊЕТО – ЗЛАТЕН КЛУЧ ВО БОРБАТА
ПРОТИВ ТЕРОРИЗМОТ** 75

Менде СОЛУНЧЕВСКИ	
ОРГАНИЗАЦИЈА НА ЗАШТИТАТА И СПАСУВАЊЕТО	
ОД ПРИРОДНИ И ТЕХНИЧКО-ТЕХНОЛОШКИ НЕСРЕЌИ	
ВО ЕВРОПСКАТА УНИЈА	89
Тони МИЛЕСКИ	
МАКЕДОНСКИ ГЕОПОЛИТИЧКИ РУБИКОН	101

3

Техничко-технолошки достигнувања, вооружување и опрема

Сокле КОЧОСКИ	
НЕКОИ ПСИХО-СОЦИОЛОШКИ ФАКТОРИ И НИВНО ВЛИЈАНИЕ ВРЗ	
ДОНЕСУВАЊЕ НА „ДЕМОКРАТСКА ОДЛУКА“ ВО ОБЛАСТА НА	
ВОЕНАТА ЛОГИСТИКА	117
Тони Ѓ. ЛАЗОВ	
ИНФОРМАЦИСКИ СИСТЕМНА СООБРАЌАЈНОТО ОБЕЗБЕДУВАЊЕ ВО	
АРМИЈАТА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	129

4

Зрѓи рубрики од областа на безбедноста, одбраната и заштитата

Оливер БАКРЕСКИ	
ПОТРЕБАТА ОД КООРДИНАЦИЈА МЕЃУ ДРЖАВНИТЕ ОРГАНИ ВО	
ОБЛАСТА НА БЕЗБЕДНОСТА И ОДБРАНАТА	141
Зоран ИВАНОВСКИ	
ДИВИДЕНДИ ОД ТЕРОРИЗМОТ: ПОВТОРНО	
ВООРУЖУВАЊЕ КАКО НОВ СВЕТСКИ ТРЕНД	149

5

Прикази на книги, стручни трудови и др. од областа на одбраната

Оливер БАКРЕСКИ	
ПРИКАЗ кон книгата „ОСНОВИ НА СИСТЕМОТ НА НАЦИОНАЛНАТА	
ОДБРАНА“ од проф.д-р Трајан Гоцевски	161

УЛОГАТА НА АКАДЕМСКАТА ЗАЕДНИЦА ВО РАЗВОЈОТ НА ДЕМОКРАТСКАТА КОНТРОЛА НАД БЕЗБЕДНОСНИОТ СЕКТОР: ДЕЛ ОД РЕШЕНИЕТО ИЛИ ДЕЛ ОД ПРОБЛЕМОТ

Билјана ВАНКОВСКА

Институт за одбранбени и мировни студии, Филозофски факултет - Скопје

Апстракт: Во контекст на т.н. неформална демократска контрола над безбедносниот систем, вообичаено се смета дека академската заедница, како многу бистен дел на цивилното општество, е демократизирачки агенс во промоцијата на демократските постулати и лосови на општествена контрола спрема носителите на власт. Текстот ја проблематизира оваа претпоставка преку укажување на можноста токму академијата да биде базиран на конзервативно општествено делување што од неманципираност и полизитивно кон носителите на власт, што заради социјално неискриво и историски хипотези. Една од карактеристичките на пост-студено воено општество е интензивирањето на академската размена и програми на асистенција на релација Запад-Исток. Авторот укажува на недостигајќите пројавени во некои од десетгодишното искуство на овој план, кое главно се сведува на еднонасочно пројоведување на западните модели и теории во недостигајок на дијалог и висшнска кооперација.

Клучни зборови: демократска контрола, транзиција, академска заедница, меѓународна соработка, цивилно-воени односи

THE ROLE OF THE ACADEMIC COMMUNITY IN DEVELOPING DEMOCRATIC CONTROL OF THE SECURITY SECTOR: PART OF THE SOLUTION OR PART OF THE PROBLEM?

Abstract: In the context of so-called informal democratic control of the security sector it is taken for granted that the academic community, as an essential part of the civil society, is a main democratising agent in promotion of the democratic postulates and mechanisms of bottom-up control over the power-holders. The paper questions this premise through stressing that academic community may be a bastion of conservative thinking, partly because of lack of emancipation from the power centres and politeness, and partly because of its inexperience and historical legacies. One of the facts of post-Cold War period is the intensive academic

exchange and assistance programmes in the relation West-East. The author points out the deficiencies of the one-decade long experience, which was mainly one-sided preaching of the Western models and theories and an obvious lack of dialogue and genuine cooperation.

Key words: *democratic control, transition, academic community, international cooperation, civil-military relations*

Академската заедница помеѓу историските хипотеки и ветувањата на иднината

Колапсот на комунистичкиот режим и идеологија претставуваат точка на пресврт во разбирањето на многу концепти и отворањето на нови парадигми. Предизвиците се подеднакво значајни, како за политичарите и практичарите, така и за научните истражувачи и експерти. Освен тоа, новите потфати во суштина се одликуваат со својата отвореност, кооперативност и интернационален карактер. Повеќето од посткомунистичките земји ја изразуваат својата желба за вклучување во меѓународните интегративни процеси, особено во оние од областа на безбедноста.

Теориските концепти, како што се оние за цивилно-воените односи, демократската контрола над безбедносниот сектор, парламентарниот надзор над безбедносните структури и сл., во минатото на овие земји никогаш не биле посочени како проблем. Напротив, многу од нив претставуваа табу теми за јавниот дискурс и за научно-истражувачките центри и институциите на цивилното општество, па дури и за универзитетите. Евидентното игнорирање на овие прашања и изостанувањето на јавното проблематизирање, секако, не значеше и фактичка негација на нивното реално постоење. Цивилно-воените тензии и релации беа животен факт без оглед на доминантната ноева тактика практикувана и стимулирана од власта. Некои други теми, како демократската контрола над безбедносните структури, беа сфатени во најтесна смисла, т.е. сведени на цивилна и партиска контрола. Се чини, од денешна перспектива најголема новина внесува концептот на парламентарен надзор над безбедносниот сектор. Сето ова укажува дека академските и други дебати од деведесеттите се соочуваат со нови интелектуални и практични предизвици.

Сосема очекувано, периодот по завршувањето на студената војна отвори низа можности за меѓународна размена и програми на соработка помеѓу некогашните соперници од Истокот и Западот. Западната академска заедница, за разлика од источната, во новите констелации влезе со долга и богата традиција во однос на мноштво прашања за кои нивните источни колеги ниту смееја да ги поставуваат ниту да разговараат за нив. Уште поважно, западната академска

култура претпоставува комуникација и развивање на нови идеи во слободоумна и демократска општествена атмосфера. Сепак, од друга страна, со оглед на тоа што нивните сопствени општества уште многу одамна ги имаа апсолвирано круцијалните принципи на демократијата, вклучувајќи ја и демократската контрола над безбедносниот сектор, интелектуалниот предизвик веќе не можеше да се открие во сопственото окружување, па фокусот се пренасочи кон неразвиените општества, како и на оние во транзиција. Во определен период, интелектуалната љубопитност можеше да се задоволи со истражување на проблемот на преторијанизмот и воените интервенции во политичката сфера во земјите на Африка, Латинска Америка и Азија. Проблемите кои излегоа на површина со падот на комунизмот, сепак, се покажаа како специфични и бараа поинаков методолошки пристап, па дури и редефинирање на сите претходно вреднувани концептуални рамки за научна анализа. Едно од првите изненадувања за западните истражувачи се состоеше во соочувањето со нивниот стереотип за комунистичките земји, сочинет од низа полувистини. Оттука, базичната хипотеза за потребата од воведување на институционална контрола над вооружените сили и другите безбедносни структури се покажа како не сосема точна. Наскоро стана јасно дека базичниот проблем на земјите во транзиција беше воведувањето на демократска наместо дотогаш доминантната цивилна (т.е. партиска) контрола.

Всушност, академската заедница се судри со специфичниот проблем на транзициските болести на трансформацијата на цивилно-воените односи, и уште поважно - улогата на академската заедница во асистирањето на процесот на демократизација. За академијата во посткомунистичкиот свет проблемот беше мултидимензионален, почнувајќи од прашањата поврзани со преиспитување на сопствената улога и позиција во старите и особено во новите услови, улогата и одговорноста на интелектуалците во политичките процеси кога станува збор за прашањата поврзани со воената и безбедносната сфера на општеството; еманципацијата од политичкото туторство; критичка евалуација на тешкотиите на периодот на транзиција и потрага по решенија на проблемите со политичка, економска и безбедносна природа; воспоставување на дијалог со другите регионални и интернационални академски кругови и размена на сопствените искуства и идеи. За академијата во земјите во транзиција проблемот на демократската контрола над безбедносните структури стана не само уште една од теориските парадигми на новото време, туку превенствено практичен предизвик суштински поврзан со успехот на транзицијата и одржувањето на мирот. Имено, за разлика од старите комунистички времиња кога академијата одржуваше блиски контакти со политичкиот (партискиот) естаблишмент, предизвикот на демократизацијата се пројави како потреба од пренасочување од политичката сфера кон онаа на цивилното општество. Таа требаше да ја дефинира својата нова позиција помеѓу (новиот) политички и воен естаблишмент,

од една страна, и од друга - таа требаше да стане активен дел на тукушто разбуденото и сè уште незрело цивилно општество.

Атмосферата во академската заедница во развиените демократии е сосема различна: транзиционите маки на посткомунистичкиот свет имаат различно значење и практична димензија. Од теориска гледна точка, демократизацијата на посткомунистичките општества и нивните безбедносни структури е прашање кое открива нови аспекти и нови детали кои бараат споредби, особено во поглед на претходните сознанија стекнати при анализата на трансформацијата на воените диктатури во демократски режими во различни континенти. Современите состојби се покажаа различни дури и од европските поврзани со падот на воените хунти во Шпанија, Грција или Португалија. Од практична гледна точка, пост-комунистичкиот свет, вклучувајќи ја и неговата академија, станаа атрактивен пазар за продажба на идеи и модели. Конечно, релативно брзо се воспоставија бројни кооперативни програми и проекти на асистенција, без оглед на фактот што никој немаше доволно време да размисли за спецификите, да развие иновативни методи или нова концептуална рамка за разбирање на транзициските цивилно-воени односи.

Навидум, се појави еден нов феномен. Нешто што беше незамисливо во времето на Студената војна, преку ноќ стана моден тренд: различни видови на научна размена, семинари, работилници, тренинзи и проекти за асистенција како бран ги записнаа сите земји во транзиција. Речиси истовремено до одреден степен, ваквиот феномен помогна во поттикнувањето на еден нов и отворен начин на размислување за проблемите кои порано ексклузивно беа резервирани за истражувачите од воените институции и установи. На извесен начин дури може да се каже дека источните научни работници започнаа со учење на азбуката на демократијата и демократската контрола над безбедносниот сектор. Почетниот процут наскоро беше проследен со серија, повеќе или помалку, видливи проблеми.

Најнапред, научните работници од транзиционите општества мораа да почнат од самиот почеток т.е. од базичните западни теории воспоставени во времето на Студената војна. Хантингговиот концепт за објективна контрола над вооружените сили беше речиси подеднакво топло прифатен и од цивилните и од воените кругови, секако, од различни, па дури и контрадикторни причини. Од друга страна, западните научни работници не можат да понудат нови перспективи апликабилни на новата реалност во посткомунизмот. Разбирливо тие се позагрижени со новиот развој во сферата на безбедноста во сопствените општества, како на пример феномените на интернационализација и приватизација на безбедноста, и новите облици и механизми на контрола. На извесен начин дури може да се каже дека на учениците им се нудат сосема базични па дури и застарени сознанија и теории, додека главниот фокус на учителите е свртен кон прашања кои ги надминуваат координатите на класичната теорија

на цивилно-воените односи. Резултатот не е тешко да се претпостави: повторно се создава јаз помеѓу Западната и Источната академска и стратегиска заедница. Со други зборови, доминантната шема може да се опише како постоење на тенка и невидлива, но сепак постоечка поделба помеѓу донаторите и примачите, што директно се реперкуира како недостаток на дијалог и размена на експертиза и мислења.

Ако однесувањето и перцепирањето на западните научни кругови е сосема разбирливо, сепак и за односот на нивните источни колеги постои рационално објаснување. Корените можат да се откријат во комунистичката матрица на однесување во рамките на академската заедница. Во најголем број случаи, цели генерации научни работници беа едуцирани во едно општествено милје кое ја глорифицираше супремацијата на политичката волја без оглед на научните анализи и препораки. Опортунизмот и комформизмот во однос на носителите на власта беше најдобриот начин да се изгради успешна научна кариера. Научните дејци беа лојални во својата служба и секогаш на располагање на своите политички господари. Од денешна перспектива, може да се забележи дека ситуацијата не е сосема изменета или подобрена, и покрај деклараторните изјави. Политичките господари се променија, но лојалноста е сè уште високо пожелна како атрибут на новите генерации научни работници. Сè уште не е создадена поволна атмосфера за критичко мислење, бидејќи сè уште не постои вистинска академска слобода во голем број земји во транзиција.

Демократизацијата, безбедноста и академијата во сенка на војната/конфликтот

Несомнено, проблемите се огромни, особено во земјите кои минале или се сè уште инволвирани во внатрешни конфликти. Особено кај земјите наследнички на поранешна Југославија, првата фаза на транзицијата, всушност, беше фазата на длабоки етнички конфликти. Таканаречената демократска транзиција започна на најневообичаен начин - со злоупотреба на демократската реторика и принципи за најретроградни цели. Наводната демократија им помогна на тврдокорните националисти да дојдат на власт, и тоа на легален начин и со масовна поддршка за време на првите повеќепартиски избори во 1990 година.

Она што за најголемиот дел на европскиот континент изгледаше како *annus mirabilis* во 1989/90 година, по крвавиот распад на Југославија (1991/92 година) се претвори во *annus horibilis*, особено за балканските држави и народи. Од тој момент, всушност, конфликтот стана главната детерминанта, или поточно, пречка за отворањето и имплементирањето на процесот на демократизација во Регионот. Тоа беше и главната причина што земјите од овој дел на Европа, наместо започнување на транзиција кон демократија, беа учесници во трансформацијата на регионот во т.н. сива зона на нестабилност.

Нововоспоставените режими не беа толку анти-демократски, колку адемократски. Новите лидери дојдоа на власт со две пароли извезени на знамињата: едната гласеше демократија, додека другата бараше правда за (нашата) нација. Националистите немаа никакви демократски докази, ниту пак имаа интенција да ја продлабочуваат демократијата кога еднаш ќе дојдат на власт. Наместо тоа, акцентот беше ставен на барањата за самоопределување и национална држава. Политичката опозиција и интелектуалците кои се осмелуваа да му се спротивстават на новиот режим беа експресно етикетирани како предавници, меѓународни шпиуни и непријатели на својата татковина и нејзината независност. Интелигенцијата на поранешна Југославија веќе го носеше својот грев, допринесувајќи активно во избувнувањето на конфликтот, подеднакво со сторување и со несторување. Токму затоа, веројатноста таа да им опонира на новите националистички режими фактички беше минимална.

Балканските народи низ историјата се развиваа како нации без свои држави, што директно се одрази на незрелата политичка култура. Или со други зборови, политичката култура која тие успеаа да ја развијат се движеше околу војничките вредности, па дури и околу некои не толку достоинствени феномени. Војната/конфликтот кој беснееше низ Регионот се покажа како многу поволна атмосфера за натамошна апотеоза на војската и војништвото. Исторемно, таквото општествено милје е апсолутно несоодветно за демократска артикулација на различните општествени идеи и интереси. Се додека постои етно-национална мобилизација, хомогенизацијата се јавува како многу пожелна од политичката плурализација.

Во сите овие случаи постои еден заеднички именител на локалните политички култури, кој може да се именува како државен синдром, или поточно - отсуство на државни традиции и култура. Токму затоа, по 1990 година се јавува една широка фасцинација со самата држава, што е првата пречка за вистинската демократија, без оглед колку ваквата теза може да звучи парадоксално од аспект на релевантната релација демократија-држава. Во сфаќањето на етно-националистичките елити, националната држава е најголема вредност *per se*. Секоја цена е прифатлива и во метафоричка смисла - таа се плаќа и со ограничување на човековите права и слободи, а ако е потребно и со човечки животи (т.н. свети жртви за националната кауза). Се додека ваквото кредо е валидно во едно општество, тоа може да се преведе во сентенцата според која прво и најнапред наша држава, а дури потоа демократија и други принципи.¹

Новите (стари) политички и интелектуални елити ги прифаќаат демократските принципи на декларативно ниво. Според некои теоретичари, дури

¹ Еден хрватски научен работник ја цитира дебатата во Хрвстакиот сабор одржана на 6 октомври 1993, во рамките на која еден член на Саборот го критикувал остро својот колега кој во своите излагања ја користел само синтагмата *државата* наместо *нашата држава*. (Јован Мириц, *Demokracija u postkomunistickim drustvima*, Zagreb: Prosvjeta, 1996): 228.

и имитацијата на демократијата може да има корисна функција во смисла на создавање на амбиент за вежбање демократија. Нормативно говорејќи, најголемиот број земји од поранешниот социјалистички блок ги прифатија принципите на парламентарната демократија, иако во праксата нивните политички системи честопати имаат облик на полупарламентаризам со силно изразени тоталитарни елементи.² Тоа соодветствува на политичката култура во која респектот за *Rex*-от доминира над *Lex*-от, па така и инстинктивно се воведуваат институционални решенија во кои, на пример, таткото на нацијата е највисок авторитет кој донесува одлуки, некој кој секогаш знае што е добро за граѓаните.

Супстината на парламентаризмот е создавање стабилна и институционализирана форма на граѓанска репрезентација и влијание над центрите на политичко одлучување. Одговорноста на извршната власт пред парламентот се смета за (ин)директен начин на остварување на одговорноста на оние на власт пред граѓаните. Идејата за власта на народот е круцијална за вистинската демократија, особено кога таа има форма на парламентаризам. Теоријата и практиката на контролираната и лимитирана политичка власт консеквентно претпоставува и ефикасна и трајна демократска контрола над безбедносниот сектор.

Фактот што голем број млади држави-демократии се воспоставени преку војна на дисолуција и/или конфликт, транзициската криза доби специфична форма заради фактот што политичките и правни поредоци, како и самите цивилно-воени односи, се дизајнираа симултано со градењето на државата (и градењето на новите институции). Десет години по избувнувањето на кризата на подрачјето на поранешна Југославија, најголемиот број конфликти иако неразрешени, се држат под контрола, што го прави процесот на транзиција сè уште непредвидлив.

Интересно е што, особено во меѓународната заедница, сè уште доминира едно наивно верување дека моќта на народот (изразена преку институциите) е доволен гарант за воспоставување на демократско владеење. Во западната шема на размислување, основната цел на демократизацијата е да се овозможи гласот на народот да биде слушнат, најпрво преку парламентот. Принципот на донесување на одлуки со мнозинство, исто така, се смета за супстински елемент на демократијата (секако, со внесување на нужните институционални корективи за оневозможување на т.н. тиранија на мнозинството над малцинството). Но прашањето е што кога мнозинскиот принцип значи поддржување на воениствена политика, поголемо инволвирање на војската во разрешувањето на внатрешните проблеми и проблемите на градењето на државата и решавањето на националното прашање? Мнозинството, и во јавноста и во парламентот, не значи автоматски демократска иницијатива и мнозинскиот глас зад одредена политика не значи секогаш и политика со демократска провениенција.

² Vladimir Goati, "The Political Systems of the Balkan countries", *CSS Survey*, No. 18, June–July 1997, p. 3

Посткомунистичките земји инволвирани во конфликти се карактеризираат со идејата дека (правдената или патриотската) војна е легитимно средство за заштита на националните интереси. Најголемиот број на пост-Југословенски режими инсистираа со години на нужноста најпрво да го решат националното прашање, а дури потоа да се завртат кон изградба на демократски поредок. Подоцна, прашањето беше поставено обратно: режимите повикуваа за демократска (политичка) трансформација на нивните од војната разрушени општества, додека прашањата поврзани со постконфликтната реконцилијација и реконструкција беа турнати во позадината.

Во ситуација кога национализмот е највисокиот израз на патриотизмот *vox populi* во парламентот *de facto* се претвора во неприкосновена поддршка на воинствена политика.³ Вистината е дека честопати не постои подготвеност за автентичен и критичен однос кон стварноста ниту кај парламентот, академијата и во јавноста. Секоја критика на сметка на безбедносниот сектор лесно се прогласува за атак на националната безбедност и интереси. Така, војската и останатите безбедносни структури се претвораат во недопирливи институции неподложни на јавна критика и надзор, бидејќи, наводно, не е време за тоа и непријателите на земјата/режимот можат да профитираат од тоа. Во време на конфликтите, и во Хрватска и во СР Југославија, на пример, и позицијата и опозицијата се сложуваа и се вклопуваа во општите рамки дефинирани од страна на владеачката гарнитура, па на тој начин дури и опозицијата делуваше како дел од системот. Иако успеа да го избегне инволвирањето во Југословенскиот воен хаос, македонскиот парламентаризам трпеше негативни последици од фактот дека функционираше во сенка на војната. Имено, од стекнувањето на независноста до денес беа усвоени два закони за одбрана - двата проследени повеќе со симболична отколку со суштинска јавна расправа, и двата беа изгласани без никаков проблем во парламентот. Тоа покажува дека кога државата перцепира имагинарни или реални закани за своето постоење таа има тенденција да врши притисок врз сите државни актери очекувајќи тие да ја изразат својата солидарност, која во стварноста значи отсуство на секаков критицизам или конструктивна дебата.

Евентуалните критики на опозицијата, како во примерот на Милошевиќевата Југославија, беа насочени кон изостанокот на постигнувањето на националните интереси од страна на владеачката партија, повеќе отколку автентична критика на воинствената политика која требаше да ги донесе сите

³ Хрватското искуство, на пример, докажува дека е можно токму парламентот (т.е. телото што ги претставува граѓаните) да донесува одлуки со кои се зема учество во агресија на друга држава. Токму Хрватскиот сабор даде благослов на учеството на Хрватска во Босанската војна, и одобри финансиска поддршка за паравојската на Херцег-Босна. Другите примери од поранешна Југославија подеднакво ја потврдуваат емпириски тезата дека парламентарните механизми на надзор над војската не мора по дефиниција да бидат и демократски во својата суштина.

Срби во една држава. Токму затоа, може да се каже дека одговорноста во државите инволвирани во војните на сецесија може подеднакво да им се припише и на партиите на власт, и на оние во опозиција и на интелектуалците и на тивката јавност. Дури и државите со пристојни правни основи и институционални механизми не можат да функционираат во состојба на евидентно отсуство на демократска и мирољубива политичка култура.

Од теориска гледна точка, не изненадува фактот што повеќето земји во транзиција сè уште ги немаат задоволително воспоставено процесите на научно-истражување и едуцирање во однос на безбедносната тематика, цивилно-воените односи, демократската контрола над безбедносните структури, воената социологија, итн. Длабочината на оваа интелектуална криза може да се илустрира со фактот што единствените поединци кои некогаш се бавеле со овие прашања се воените офицери, додека цивилните институции никогаш немале можност за сериозно занимавање со овие проблеми. Формално гледано, поранешна Југославија се разликуваше од другите социјалистички земји и по фактот што одбранбените студии станаа универзитетска дисциплина во сите поголеми републички универзитетски центри од 1975 година. Во моментот, постојат само два преживевани центра (во Љубљана и во Скопје), додека обиди за повторно заживување на овие студии се прават од неодамна во Белград, Загреб и Сараево. Да не дојдеше до националистичката/ патриотска еуфорија во овие републики (и универзитети), овие центри за одбранбени студии можеа да претставуваат извонредно значаен извор на цивилна експертиза во одбранбените и безбедносните работи.

Би можело да биде и поинаку: академијата како демократизирачки агент

Во зрелите демократии, универзитетот (академијата) игра значајна, но не секогаш и видлива улога во профилирањето на цивилно-воените односи и безбедносниот сектор. Во демократската матрица на цивилната контрола над вооружените сили и другите безбедносни структури, главниот акцент вообичаено е на премисата демократски избраните и назначени политичари да имаат надзор над безбедносните работи и над воениот естаблишмент. Со други зборови, цивилните политичари ги дефинираат рамките на националниот безбедносен систем, одлучуваат за буџетските алокации и ја контролираат нивната употреба, назначуваат високи воени офицери и ја реализираат врховната команда над безбедносните структури.

Во рамките на оваа сложена мрежа на релации и интеракции, од академијата се очекува да одржи своевидна еквидистанца и во однос на политиката и во однос на воената сфера, но во исто време и да не им дозволи на истите да ја изолираат и претворат во сосема маргинализиран актер. Приближувањето до било кој од овие два пола носи опасност за независната

позиција на академијата и ја загрозува демократската суштина на цивилно-воените односи сфатени во поширока смисла (т.е. во нивната севкупна општествена димензија).

Главните образовни и истражувачки функции на универзитетот се од полза за клиентите и во цивилната и во воената сфера. Добро образованите експерти и практичари се подеднакво потребни во едно модерно општество, и од нив се очекува да бидат добро интегрирани и употребени во државните институции. Кога станува збор за т.н. формирање на експерти во полето на демократската контрола над безбедносните систем, академијата поседува силен потенцијал да ја развива цивилната експертиза во безбедносните работи, но истовремено и да обезбеди цивилен надзор и удел во образованието на професионалните војници и полицајци. Во секој индивидуален случај, облиците и методите зависат од концептуализацијата на образованието на идните воени офицери и полицајци на цивилните универзитети, и обратно - од образувањето на цивилни експерти на универзитетите за национална одбрана и воените академии. Профилот, како и квалитетот на знаењето се секогаш детерминирани од (постоењето или недостатокот од) критичката и интелектуално погодна атмосфера на универзитетите.

Универзитетите не се само катедрали на знаењето и доблеста, туку исто така и еден вид гаволови адвокати и глас на совеста на општеството, особено по прашањата поврзани со војната и мирот. Понекогаш постои алијанса помеѓу политичката и воената елита која настојува да обезбедува некои инхерентно небезбедни општествени проблеми.⁴ Како резултат на таквата акција, постои можност да се јават обиди постоечките социјални проблеми да се претстават како проблеми на националната безбедност, или со други зборови - се јавуваат повици со овие проблеми да се справува со безбедносни мерки. Академијата носи посебна одговорност да бара поголема транспарентност во одлучувањето и креирањето на политиката, со што би се обезбедила демистификација на безбедносната политика и практика. Човековите права и демократските вредности можат да бидат загрозени на не помалку сериозен начин и од вакви причини. Всушност, современата стварност покажува дека до нивно загрозување од надвор, преку класична агресија, доаѓа сосема ретко.

Критицизмот на академијата не смее да се претвори во празно опонирање на сето она што доаѓа од политичката или воената сфера, само заради сопствената демократичност. Напротив, таквото однесување би се svelo на извештачена широкоумност, и уште полошо - би претставувало неконструктивен начин на општествено дејствување. Членовите на академската

⁴ Ole Weaver, 'Securitization and Desecuritization'. In: Ronny D. Lipschutz (ed.), *On Security* (New York: Columbia University Press, 1995).

заедница би требале да си го најдат местото во експертските владини тела, парламентарните комисии за одбрана, внатрешна политика или за заштита на човековите права. Како што покажува искуството, самата блискост до власта, може да биде многу заводливо, што всушност претставува и главна слабост на академиите во земјите во транзиција. Интелектуалците и научните работници се обично главните агенти на цивилното општество, без оглед колку е истото незрело во услови на пост-комунистичка траума и транзиција. Суштината на цивилното општество е во тоа да ги артикулира гласовите на општествените актери и формулираните барања да ги насочи кон носителите на власта. Идејата за цивилното општество, сепак, носи и еден друг елемент на заводливост: таа може да биде трансформирана во профитабилен бизнис само за оние кои се во позиција да ги артикулираат гласовите и да служат како гласници помеѓу елитите и општеството, додека остатокот од општествениот комплекс останува маргинализиран или само инструментализиран.

За рецептите и дијалогот во академскиот свет

Отвореноста кон сопственото општество, но исто така, и во однос на пошироката (регионална, интернационална) академска заедница е инхерентна карактеристика на секоја академија, или барем така би требало да биде. Прогресот во интелектуална и/или техничка смисла зависи од отворените и регуларни контакти, кои можат да се одвиваат низ различни форуми и асоцијации. Затоа, академијата мора подеднакво да се соочува како со посредувањето помеѓу соодветната влада и нејзиното општество, така и со предизвикот на меѓународната соработка. Задачите се сериозни, и во постојана динамика, без оглед дали станува збор за академска заедница од неразвиените или развиените земји.

Деценијата на транзиција, сепак, нуди емпириски материјал доволен за извлекување на некои заклучоци и препораки. Покажувајќи се неспособни за справување со сопствените транзициони проблеми и со конфликтните ситуации по мирен пат, многу пост-комунистички земји (меѓу кои предничат оние од Југоисточна Европа) станаа театар на долгогодишно присуство и интервенции на меѓународната заедница. Во таа смисла, надворешниот фактор (и со добрите и со лошите страни во своето делување) стана извонредно важна детерминанта на сите позначајни процеси во национални и регионални рамки. Ефектите на ваквите уникатни надворешни влијанија можат да се согледаат низ двете најважни димезии т.е. конфликтниот менаџмент и политичко-економскиот импетус. За жал, политичкиот интервенционизам не беше секогаш проследен со соодветна научна анализа и адекватен совет во врска со засегнатите држави. Она што никогаш не недостасува во т.н. мировен и/или демократизациски бизнис е армијата од разно-разни меѓународни, владини и невладини мисии во Регионот, која честопати се споредува со своевиден сафари.

Кога станува збор за можноста екстерните фактори да влијаат на унапредувањето на демократската контрола над безбедносниот сектор, постои широко распространето уверување дека ова прашање веќе не може да се набљудува во традиционалната национална и класична перспектива, како чисто внатрешно прашање на соодветната држава.⁵ Конкретните анализи за ефективност, или подобро - за можностите и лимитите на меѓународната асистенција во посткомунистичките земји, мора да земе предвид најмалку две консидарации. Прво, нужно е потребно да се идентификуваат точките во кои интервенцијата е можна и рационална, како и методите со кои тоа може да се направи на најдобар можен начин. Второто прашање се однесува на идентификацијата на адекватни агенти што ќе го реализираат зафатот.

Во својата суштина демократската контрола над безбедносните структури, и уште повеќе парламентарниот надзор, би требале да бидат детерминирани и зависни од внатрешните фактори во едно општество. Листата на овие фактори ги опфаќа оние со социјална, економска, политичка, културна и историска природа. Сепак, фактички не постои сигурен начин да се влијае, пренасочува или дозира влијанието на најголемиот број овие фактори, ниту однатре ниту со посредство на некаква меѓународна асистенција. На пример, историските традиции во некоја сфера се тоа што се, иако може да се зборува за постоење на повеќе историски вистини т.е. перцепции за одредени историски текови. Економскиот развој, исто така, е долгорочен процес, а неговата реализација во услови на транзиција претпоставува низа тешкотии и странични ефекти од или во социјалната сфера на општеството. Демократскиот уставно-правен поредок може лесно да биде предмет на копирање или имитација, но неговата имплементација зависи од постоењето на демократска политичка култура, која пак, претпоставува децении на созревање и учење на сопствените историски грешки.

Имајќи го сето ова во вид, логично е да се претпостави дека меѓународната асистенција ќе се фокусира на позитивна акција во оние точки каде што е можна превенција, поддршка или совет на локалните агенти. Експертизата на меѓународните организации (интернационални, владини, невладини, фондации, академија и сл.) во многу случаи претставува корисен совет за тоа како демократските институции можат да се воспостават и наметнат, и особено за тоа како да се избегнат опасностите и предизвиците кои водат во спротивна насока. Сепак, постоечката инфлација на екстерна експертиза се засновува на сосема погрешни премиси и го заборава светото правило - понудената експертиза мора да се заснова на солидно знаење НЕ за демократијата како таква, туку за земјата во која се нудат услугите и проектите. Апстрактните и главно теориски

⁵ Heinz Vetschera, "Security Policy and Democratic Control" in Anton Bebler (ed.), *Civil-Military relations in Post-Communist States: Central and Eastern Europe in Transition*, (Westport, Connecticut, London: Praeger, 1997): 20.

концепти кои се нудат немаат никаков ефект ако не кореспондираат со условите кои постојат во една земја, и особено со нејзините специфични проблеми и потреби во даден историски момент.⁶ Во досегашниот период доминираше еден облик на давање странска експертиза: експертот го има својот прв контакт со земјата-домаќин кога стасува во неа заради преземање на мисијата. Парадоксално, заради збунетоста на експертот му е потребно време да го разбере националниот контекст, политичката култура - и конечно, потребни му се инструкции од локалната власт.

Реформите во однос на демократската контрола на безбедносниот сектор, особено преку парламентарните механизми, мора да се преземат во согласност и потпирање на цивилната (и безбедносната) експертиза која доаѓа однадвор заради неспособноста да се учи од сопствените грешки. Имено, во оваа деликатна сфера, грешките се најчесто тешки и со долгорочен и фатален карактер. Од друга страна, најчесто нема ни сопствени искуства и традиции кои би можеле да се осовременат или обноват. На прв поглед, списокот на организации и други меѓународни агенти ангажирани на вакви потфати изгледа импресивно. За Југоисточна Европа дури може да се каже дека има најголем број мисионери и демократизатори (т.е. експерти кои доаѓаат заради имплементирање на разни проекти за промоција на демократијата) *per capita*. Најчесто, овие експерти и институции немаат поим за присуството на другите нивни колеги со слични мисии, или за оние кои веќе реализирале сличен проект во изминатиот период. Нелојалната конкуренција е чест феномен до кој доаѓа во сферата на ангажирањето во невладиниот сектор, или ситуација која еден истражувач од една соседна земја ја нарекува НГО сафари. Присуството на некои интернационални актери ангажирани во регионот не се должи на некакви алтруистички побуди или во името на промоција на демократијата, туку заради сопствениот бизнис и обрт на сопствените буџетски средства добиени од сопствените влади или фондации. На пример, на еден независен истражувачки центар од соседна Југославија неодамна му беше понудена соработка со еден, во Регионот, познат меѓународен центар. Понудата за соработка опфаќала ангажирање на 13 странски експерти кои би биле ангажирани во тренинг програма за 17 парламентарци од Југославија, додека улогата на локалниот центар би се свела на организациони работи со повеќе од понижувачки надомест (од 100 евра месечно) за нивната работа. Ваквиот арогантен однос придонесува за продлабочување на јазот помеѓу страните кои би требале да соработуваат со една единствена цел - промоција на принципот на демократска контрола над вооружените сили.

⁶ Хакан Виберг, „Демократијата и војската - за еден комплексен однос“, *Современа македонска одбрана*, вол. И, бр. 2, декември 2000, стр. 16.

Западните официјални претставници и експерти постојано тврдат дека Западот не наметнува еден модел на демократска контрола. Тоа е можеби вистина, но подеднакво е точно и дека незрелите политички елити во земјите во транзиција имаат развиено своевидна клиентелистичка и поданичка психологија и неискреност. Се додека не се отвори отворен дијалог помеѓу донаторите и примачите на помошта, во врска со автентичните потреби и методите за нивно задоволување - нема ни да има задоволувачки прогрес.

Во глобализираниот свет прашањата поврзани со мирот и демократијата се длабоко поврзани и бараат меѓународна соработка. Сепак, асистенцијата не е исто што и соработка. Оттука, краен критериум за ефективноста за меѓународната асистенција за локалните владини или академски институции е (или подорбо, треба да биде) една хипотетичка ситуација во која примачите на асистенцијата би се подигнале на ниво на еднакви партнери. Бенефитот за странските донатори би било стекнатото знаење и искуство од земјите во транзиција, конфликтните подрачја, итн. - кои тие понатаму би можеле да го истражуваат или применуваат во своите идни проекти.

Демократската контрола над безбедносниот сектор не може да биде подарок. Хипотетички, дури и да е така, нужно е да постои спремност подарокот да биде прифатен. Посткомунистичките земји, особено оние оптоварени со внатрешни конфликти, најнапред мораат да се подготват да го дочекаат подарокот, а потоа и да го отпакуваат внимателно. Академските заедници во овие земји треба да бидат вистинска авангарда и да ја понесат одговорноста за воведувањето и поддржувањето на новите идеи и концепти. Истовремено, академијата во развиениот дел на светот ја носи одговорноста во сопствените општества, и има задача најнапред да воспостави кооперативни односи со сопствените влади, кои имаат одговорност да ги слушаат советите на научните истражувачи пред да донесат далекусежни одлуки во врска со меѓународната и регионалната безбедност и промоција на демократијата.

ЛИТЕРАТУРА:

- Јован Мириќ, *Демократија у посткомунистичким друштвима*, Загреб: Просвјета, 1996
- Vladimir Goati, "The Political Systems of the Balkan countries", *CSS Survey*, No. 18, June–July 1997
- Ole Weaver, 'Securitization and Desecuritization'. In: Ronny D. Lipschutz (ed.), *On Security* (New York: Columbia University Press, 1995).
- Heinz Vetschera, "Security Policy and Democratic Control" in Anton Bebler (ed.), *Civil-Military relations in Post-Communist States: Central and Eastern Europe in Transition*, (Westport, Connecticut, London: Praeger, 1997
- Хакан Виберг, „Демократијата и војската - за еден комплексен однос“, *Современа македонска одбрана*, вол. II, бр. 2, декември 2000,

СУБРЕГИОНАЛНАТА СОРАБОТКА НА ЗЕМЈИТЕ ОД ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА – ПРИЛОГ КОН РЕГИОНАЛНАТА БЕЗБЕДНОСТ

Стојан СЛАВЕСКИ

Министерство за одбрана - Скопје

Апстракт: Засилена мултилатерална соработка може да им помогне на земјите од Југоисточна Европа да одговорат на предизвиците кои со себе ги носат политичките промени, да го забрзаат економскиот развој, да ги надвладаат конфликтите и полесно да се интегрираат во европското семејство. Меѓутоа, проблемите кои можат да се разрешат со зголемена меѓусебна соработка, исто така создаваат потешкотии така да се реализира во праксата. Овие тензии го наметнуваат прашањето за која колку надворешните фактори, особено главните европски и меѓународни организации, можат и треба да извршат улога во промовирањето на мултилатералната соработка во овој регион. Во илудот се прави обид да се посочат проблемите на субрегионалната соработка и се нудат одредени препораки за нејзино поефективно имплементирање.

Клучни зборови: Југоисточна Европа, субрегионална соработка, безбедност

SUBREGIONAL COOPERATION AMONG THE SOUTH EAST EUROPEAN COUNTRIES – CONTRIBUTION TO THE REGIONAL SECURITY

Abstract: Intensified multilateral cooperation could help the countries of South East Europe to address the challenges imposed by political changes, to promote economic development, to overcome conflicts, and integrate themselves into the European mainstream. However, the very problems that could be mitigated by greater subregional cooperation also make such cooperation difficult to achieve in practice. This tension raises the question of how far the external actors, particularly the main Europe and international organizations can and should play a role in promoting multilateral cooperation in these subregion. In this article we make an effort to locate the problems of subregional cooperation and suggest some recommendations for its more efficient implementation.

Key words: South East Europe, subregional cooperation, security

Вовед

Заедничката соработка на земјите од Југоисточна Европа (ЈИЕ) не е нов процес. Покрај неповолните услови од Студената војна, министрите за надворешни работи на шест балкански држави се сретнаа заедно во Белград во февруари 1988 година. Ова тогаш се сметаше за конструктивна заложба за регионалната соработка. Една од најважните карактеристики на Балканската мултилатерална соработка беше нејзиниот успех да ги собере заедно сите балкански држави кои имаа различни општествени, политички и економски системи. Министрите за надворешни работи на средбата во Белград веруваа дека проблемите на регионот може да бидат надминати единствено со нов приод кон меѓународните и безбедносни односи кои ќе се темели на принципите на Хелсиншкиот финален акт. Меѓутоа, поделената Европа сè уште опстојуваше и беше тешко да се предвиди, дали и кога оваа поделба ќе биде надмината од потребата за создавање на заеднички вредности кои ќе го отворат патот кон интегрирана Европа. На тој начин пред да бидат урнати идеолошките бариери во Европа, беше воспоставена регионална соработка во ЈИЕ и беше изразена подготвеноста за придонес кон мирот, безбедноста, прогресот и развојот на Европа.

Иако оваа иницијатива траеше кратко и беше означена како производ на Студената војна, ЈИЕ сепак за кратко ги ползуваше резултатите на оваа соработка. Поновата историја е сведок на забележителна корелација помеѓу растежот на демократските движења во Европа и ширењето на нови идеи за заедничка соработка. Со намалувањето на системските диференцијации на повидок излегоа нови бројни иницијативи.¹

Регионални иницијативи

Централноевропската иницијатива (Central European Initiative - CEI) датира од ноември 1989 година. Во нејзината основачка декларација како главни цели на иницијативата се назначени следните активности: подобрување на политичката атмосфера во Европа, зајакнување на процесот на КЕБС и залагање за поголемо единство во Европа.² Примарна функција на ЦЕИ е да се превенираат опасностите од создавање нови „линии на раздвојување“ во Европа, на тој начин што заедно се собрани членките на ЕУ, асоцијативните членки и помалку просперитетните земји за членство во ЕУ. Денес, земјите од ЈИЕ се или членки на оваа иницијатива или имаат развиени специјални односи со неа.³ Членките на ЦЕИ, поради нивната значителна хетерогеност, не сакаат да бидат оценувани на колективна основа, туку попрво преку нивните индивидуални

¹ Повеќе за ова може да се најде кај: Unal Cevikoz, *European Integration and Regional Co-operation in Southeast Europe*, Perceptions-Journal of International Affairs, Volume II, Number 4, Ankara, February 1998.

² Joint Declaration of the Quadrilateral Initiative, Budapest, 11 November 1989.

³ Членки на ЦЕИ се 16 држави: Албанија, Австрија, Белорусија, Босна и Херцеговина, Бугарија, Хрватска, Чешката Република, Унгарија, Италија, Македонија, Молдавија, Полска, Романија, Словачка, Словенија и Украина.

перформанси. Приоритетите на ЦЕИ се фокусираат на зајакнување на соработката помеѓу нејзините членки (меѓугранична соработка, борба против организираните криминали, почитување на човековите права, екологијата и слично); поголемо учеството на сите држави членки во процесот на европска интеграција со водење на политички дијалог со ЕУ и помош на најмалку развиените членки; и зајакнување на економските, социјални и правни аспекти на процесот на трансформација.

Претседавачот на ЦЕИ редовно го повикуваат на состаноците на другите видови на регионална соработка. На тој начин, воспоставени се добри односи помеѓу структурите на различните регионални иницијативи за соработка во Југоисточна Европа. ЦЕИ покажа дека може да се одвива трансгранична, односно трансрегионална соработка.

Друга постстуденовна шема на соработка, која исто така ги вклучува земјите од ЈИЕ е **Црноморската економска соработка** (Black Sea Economic Cooperation - BSEC). Првите знаци на поврзување во оваа иницијатива беа забележани уште во 1989 година, меѓутоа, таа формално беше воспоставена во 1992 година.⁴ Во декларацијата на БСЕЦ, државите учеснички ја изразија својата намера за развивање на економска соработка и потребата од преземање чекори за соработка помеѓу членките на полето на транспортот, комуникациите, информациите, енергијата, животната средина, туризмот и друго. Денес, оваа иницијатива е на пат целосно да се институционализира како регионална организација.

ЦЕИ и БСЕЦ се производи на постстуденовниот период и се различни од Балканската мултилатерална соработка. Тие главно беа водени од развојот на случувањата во поновата историја на Европа. Исто така, тие главно се темелеа на широкиот европски консензус за пазарно ориентиран систем. Намерата на овие две постстуденовни иницијативи за соработка беше постепена трансформација на еден стар систем во нов, додека иницијалната цел на Балканската мултилатерална соработка беше барање на патиштата за помирување помеѓу различните општествено-политички и општествено-економски системи.

Меѓутоа, историјата не беше фер кон Југоисточна Европа. Ситуацијата во постстуденовниот период, иако во голема мерка создаде услови за трајна стабилност на Централна Европа, беше прекината со дезинтеграцијата на поранешна Југославија. Овие случувања имаа влијание за доцнењето на процесот на воспоставување на стабилна околина во ЈИЕ која требаше да овозможи зајакнати интеграции, втемелени на добрососедски односи и соработка. Како

⁴ Declaration on Black Sea Economic Co-operation, Istanbul, 25 June 1992.

резултат на овие негативни процеси, регионот беше потиснат и вратен назад во својот пат кон европските интеграции.

Од средината на деведесетите години почна да расте сознанието дека субрегионалната соработка може да игра важна улога и да помогне во надминувањето на многу субрегионални проблеми. Дејтонскиот мировен договор ја дефинира генералната рамка за мирот во Босна и Херцеговина, меѓутоа, исто така, создаде и услови за поширока регионална стабилизација и водење на нови иницијативи за соработка.

Прва од овие нови иницијативи беше **Процесот за стабилност и добрососедство во Југоисточна Европа - Ројамонскиот процес** (Process of Stability and Good-neighbourliness in Southeast Europe - the Royaumont Process). Состанокот кој водеше кон започнување на Ројамонскиот процес, беше одржан на маргините на Мировната конференција за Босна и Херцеговина која се одржуваше во Париз, на 14-15 декември 1995 година. Учесниците на конференцијата, на состанокот во Ројамон, се интересираа дали идеите промовирани од Пактот за стабилност на Европа, кој беше развиен под закрилата на ОБСЕ, може да се примени на регионот на Југоисточна Европа.⁵ Тоа пак, требаше да овозможи интеграција на регионот во европските институции и требаше да воспостави дијалог помеѓу земјите од Југоисточна Европа.⁶

Покасно, Ројамонскиот процес беше трансформиран во иницијатива на Европската унија за унапредување на соработката помеѓу земјите од ЈИЕ со нудење на различни проекти чија цел беше зајакнување на добрососедските односи. На состанокот во Истанбул, одржан на 27 октомври 1997 година, партиципиентите одлучија да назначат координатор за супервизија на имплементацијата на проектите, кој, исто така, ќе ги координира контактите со другите регионални иницијативи за соработка.

Иницијативата за соработка во Југоисточна Европа (Southeast European Cooperation Initiative - SECI), лансирана од САД, е втор обид за развивање на соработката во регионот. Првиот состанок на СЕЦИ беше одржан на 6 декември 1996 година во Женева.⁷ Учесниците на состанокот веднаш гласаа за воспоставувањето на еден работен комитет, кој пак под водство на координаторот на СЕЦИ, Ерхард Бусек (Erhard Busek), го усвои работниот документ на оваа иницијатива на состанокот во Женева, на 29 јануари 1997 година. На овој состанок Европската економска комисија изнесе „Листа на

⁵ Членки на Ројамонската иницијатива, покрај Европската комисија, се следните држави: Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарија, Хрватска, СР Југославија, Македонија, Унгарија, Романија, Словенија и Турција.

⁶ Declaration of the Process of Stability and Good Neighbourliness, Royaumont, Paris, 13 December 1995.

⁷ Партиципиенти во оваа иницијатива се: Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарија, Хрватска, Грција, Македонија, Унгарија, Молдавија, Романија, Словенија и Турција.

проекти“ кои требаше да ја олеснат идната работа на СЕЦИ. Работниот комитет на СЕЦИ воспостави работни групи кои воде грижи за имплементацијата на споменатите проекти и во нивната работа се бележи прогрес. СЕЦИ не е програма за помош ниту пак директно се поврзува со доделувањето помош. Таа е помош заради самопомош и се обидува да ги мобилизира финансиите од приватниот сектор и меѓународните институции за специфични проекти. Неговата цел е да ја зголеми регионалната стабилност, со стимулирање на меѓуграничната стопанска соработка и соработката во заштита на животната околината.

Процесот за соработка во Југоисточна Европа (South Eastern Europe Co-operation Process - SEECP), познат како Балканска конференција, беше инициран во јули 1996 година со намера за продолжување на процесот на соработка на Балканот кој беше воспоставен пред распаѓањето на поранешна Југославија. Целите на оваа соработка беа зајакнување на стабилноста, безбедноста и мултилатералната економска соработка на хуманитарното, социјалното и културното поле, како и борба против криминалот, кријумчарењето на дрога и тероризмот.

Состанокот на министрите за надворешни работи на земјите од ЈИЕ, одржан во Софија на 6-7 јули 1996 година, беше од особена важност за понатамошната еволуција на соработката. Чувствувајќи дека заедничката соработка во Регионот има своја традиција и историја, на состанокот во Софија, министрите се обврзаа дека ќе ги направат сите напори за трансформација на регионот во подрачје на стабилност, безбедност и соработка во склад со развојот на настаните во цела Европа.⁸

Овој состанок беше следен од друг, одржан во Солун од 09 до 10 јуни 1997 година, на кој присуствуваа министрите за надворешни работи на земјите од Регионот. Овојпат, како новина, покрај цврстата реафирмација на нивната одлучност за унапредување на добрососедските односи, стабилноста, безбедноста и соработката во Регионот, министрите ја подвлекоа нивната обврска да работат заедно за да го осигураат брзиот економски развој на подрачјето, нагласувајќи ја либерализацијата на трговијата и проектите од инфраструктурата, кои треба да обезбедат просперитет за луѓето од Регионот. Исто така, тие повторно ја истакнаа „Европската ориентација на државите од Регионот како интегрален дел од нивниот политички, економски и општествен развој.“⁹

⁸ Sofia Declaration on Good-Neighbourly Relations, Stability, Security and Co-operation in the Balkans, Sofia, 7 July 1996.

⁹ Salonika Declaration on Good-Neighbourly Relations, Stability, Security and Co-operation in the Balkans, Salonika, 10 June 1997.

По двете конференции на министрите за надворешни работи, шефовите на држави или влади на земјите на Југоисточна Европа се состанаа во Крит на 03-04 ноември 1997 година. Овој самит претставуваше цврста појдовна точка во еволутивниот процес на соработка во регионот. Тоа беше прв состанок на највисоко ниво во историјата на соработката на Југоисточна Европа и на самитот се идентификуваа главните актери во овој процес.¹⁰ Лидерите на земјите учеснички се согласија дека треба да работат заедно во создавањето на регионални услови за просперитет на нивните нации, луѓето да живеат во мир, безбедност, стабилност и добрососедски односи.¹¹

По овој самит на шефовите на држави и влади на земјите од Југоисточна Европа се одржаа уште неколку, во Анталија, во Букурешт и последниот во Скопје. Целта на овие самити беше поголема регионална поврзаност на земјите. Најавено е јакнење на организационата структура на Конференцијата, односно создавање на институционален механизам со кој сите заложби полесно ќе се реализираат.

Иницијативата на НАТО за Југоисточна Европа (NATO's South East European Initiative – SEEI) беше лансирана на маргините на Вашингтонскиот самит, во април 1999 година, со намера за промовирање на регионалната соработка и долготрајна безбедност и стабилност на регионот. Оваа иницијатива се темели на формирањето на Консултативен форум за безбедносните проблеми на ЈИЕ¹², промовирање на регионална соработка во ЈИЕ преку активности под покровителство на ЕАПС, користење на механизмите на ПЗМ и програми за соработка во областа на безбедноста помеѓу земјите од регионот. Целта на иницијативата е да се обезбеди транспарентност во одбранбеното планирање, кризниот менаџмент и раковидењето со одбраната.¹³ Оваа цел се остварува преку одржување на активности како што се „работилниците“ (“workshops”) на теми кои се интересни за земјите од Регионот, а со цел унапредување на стабилноста преку регионална соработка и интеграција. За координација на регионалните проекти воспоставена е Група за координација (South East Europe Security Coordination Group - SEEGROUP).

На состанокот на министрите за надворешни работи на земјите-членки на иницијативата,¹⁴ на 29-30 мај во Будимпешта, беше донесен Документот за заедничката проценка на регионалните безбедносни предизвици и можности

¹⁰ Главни учесници на Самитот во Крит беа: Албанија, Бугарија, Грција, Македонија, Романија, Турција и СРЈугославија, Босна и Херцеговина учествуваа како набљудувач. Словенија и Хрватска се членки на ЦЕИ и не се посебно заинтересирани за соработка во оваа иницијатива.

¹¹ Joint statement by the Heads of State and Governments of the Countries of Sought Eastern Europe, Crete, 4 November 1997.

¹² Во Консултативниот форум се вклучени: членките на НАТО, земјите партнери од ЈИЕ (Албанија, Бугарија, Хрватска, Романија, Македонија и Словенија) и Босна и Херцеговина.

¹³ NATO's Initiative for South East Europe, Washington, 23-25 April 1999.

¹⁴ На состанокот присуствуваше и СР Југославија, иако не е партиципиент на Иницијативата, како членка на Пактот за стабилност и Балканската конференција.

на земјите од Југоисточна Европа (South East Europe Common Assessment paper on Regional Security Challenges and Oppourtunities –SEECAP). Документот е значаен затоа што партиципиентите во процесот се согласија дека „не постои директна опасност од воена агресија по националниот суверенитет, територијален интегритет или политичка независност“ помеѓу земјите од ЈИЕ.¹⁵ Овој документ може да послужи како основа во изготвување на индивидуалните проценки на заканите на државите од регионот.

Процесот за соработка на министрите за одбрана од ЈИЕ (South-Eastern Defense Ministerial – SEDM) има за цел да ги охрабри министрите за одбрана на земјите од Регионот да соработуваат по прашња од областа на одбраната, посебно од сферата на интероперативноста со силите на Алијансата.¹⁶ Како плод на соработката на полето на одбраната формирани се Мултинационални мировни сили на Југоисточна Европа (ММСЈИЕ).¹⁷ Овие сили се операционализирани во Бригада на ЈИЕ (South East Europe Brigade – SEEBRIG), која ќе учествува во мировни операции предводени од НАТО и ЕУ а со мандат на ОН или ОБСЕ.¹⁸

Со завршувањето на Косовската кризата се направи нов обид за унапредување на безбедноста на регионот. Како резултат на залагањето на САД и ЕУ, во Колоњ-Германија, на 10 јуни 1999 година, беше усвоена иницијативата за **Пактот за стабилност за Југоисточна Европа** (Stability Pact for South East Europe – SPSEE). Во основачкиот документ, повеќе од 40 субјекти, земји партнери и организации, ја изразија нивната подготвеност за целосна поддршка на земјите од ЈИЕ „во нивниот обид да го унапредат мирот, демократијата, почитувањето на човековите права и економскиот просперитет со цел стабилизирање на целиот регион“. На самитот, одржан на 30 јули во Сараево, Пактот беше свечено промовиран.¹⁹

¹⁵ South East Europe Common Assessment paper on Regional Security Challenges and Oppourtunities, Budapest , 29-30 May 2001.

¹⁶ Во процесот се вклучени министрите за одбрана на пет земји партнери (Албанија, Бугарија, Македонија, Романија, Словенија) и четири земји сојузнички (САД, Грција, Турција, Италија).

¹⁷ Во ММСЈИЕ се вклучени сите земји од СЕДМ, освен САД и Словенија кои имаат статус на набљудувач.

¹⁸ Иницијативата за формирање на Мултинационални мировни сили на ЈИЕ започна со Министерскиот состанок во 1996 година во Тирана-Албанија. Идејата се официјализира во Софија-Бугарија, во 1997 година, во Букурешт-Романија беше одржан состанок на 14-16 април 1998 година при што се потпиша Рамковниот документ. Имплементацијата започна со министерската средба одржана во Скопје, на 26.09.1998 година, кога се потпиша Договорот за формирање на мултинационалната мировна бригада.

¹⁹ Учесници во Пактот се: државите членки на ЕУ и Европската комисија; државите од регионот и нивните соседи (Албанија, Босна и Херцегоина, Бугарија, Хрватска, Македонија, Унгарија, Романија, Словенија и Турција); други држави (САД, Канада, Јапонија, Русија, Норвешка и Швајцарија); меѓународни организации (ОН, ОБСЕ, СЕ, УНХЦР, НАТО, ОЕЦД, ЗЕУ); меѓународни финансиски институции (Светската банка, Меѓународниот монетарен фонд, Европската банка за реконструкција и развој, Европската инвестициона банка); и регионалните иницијативи (Ројомонт процесот, БСЕЦ, ЦЕИ, СЕЦИ, СЕЕЦП).

Политичките приоритети на Пактот за стабилност и главните подрачја на акција преку кои овие приоритети треба да бидат достигнати се наведени во членот 10 од Сараевската декларација.²⁰ Целите на Пактот се: превенирање и ставање крај на тензиите и кризите; целосно развивање на демократскиот политички процес; создавање на добрососедски односи во Регионот; создавање стабилни макроекономии; унапредување на економската соработка; и борба против организираниот криминал, корупцијата и тероризмот. Преку достигнувањето на овие цели, меѓународната заедница имаше намера да осигура долготраен мир и стабилност во Регионот, традиционално познат по конфликтите и нестабилноста, во исто време подготвувајќи ги земјите од Регионот за зголемена соработка со, и интегрирање во евроатлантската заедница. Превенцијата на конфликтите и градењето на мирот можат да бидат успешни само ако тие се одвиваат во три паралелни области: создавање на безбедносна околина, промоција на одржив демократски систем и социјална благосостојба. Земајќи го предвид овој факт, Пактот за стабилност ги групираше своите активности на три работни маси. Работната маса I е посветена на проблемите поврзани со демократизацијата и човековите права; Работната маса II ја покрива економската реконструкција, соработката и развојот; и Работна маса III се занимава со безбедносните прашања.

Во рамките на третата работна маса, безбедносните прашања беа поделени во подгрупи, односно суб-маси. Суб-маса за безбедност и одбрана која главно се занимаваше со следните подрачја: воени реформи и економија во одбраната²¹; спречување на пролиферацијата на малото и лесно оружје²²; деминирањето²³; и контрола на вооружувањето и не-пролиферацијата²⁴.

Суб-масата за судство и домашни работи примарно се бави со: мерки за борба против корупцијата и организираниот криминал; промоцијата на транспарентни ефикасни државни институции во внатрешниот безбедносен сектор; прашања од областа на миграцијата и бегалците; и подготвеноста во случај на природни катастрофи.

²⁰ Declaration of Sarajevo SE Europe Stability Pact, Sarajevo, 30 July 1999.

²¹ Специјалниот координатор на Пактот иницираше соработка помеѓу НАТО и Светската банка на полето на прераспордување на отпуштените воени офицери во Бугарија и Романија. Романија отпушти околу 11000 офицери во последните три години и планира да отпушти уште други 20000 во периодот 2000-07. Бугарија планира да отпушти 20000 офицери во период 2000-04. Овој проект е добар пример за соработката помеѓу Пактот за стабилност и специјализираните агенции, меѓународни финансиски организации и земјите од регионот.

²² Најзначаен е проектот за собирање и уништување на 40000 парчиња лесно оружје во Албанија.

²³ Пактот за стабилност прави напор за изградба на една интегрирана стратегија за деминирање на регионот на ЈИЕ, во тек се неколку проекти за деминирање во Хрватска, Босна и Херцеговина, Косово и Македонија.

²⁴ Најзначаен проект во оваа област е Центарот за верификација и помош во имплементацијата на регионалната контрола на вооружувањето (Regional Arms Control Verification and Implementation Assistance Centre – RACVICAC) со седиште во Загреб.

За овие неколку години од своето постоење Пактот постигна одреден успех кој се однесува на комплетирање на неговата структура и трасирање на патиштата на понатамошната работа. Понатаму, Пактот стана важен форум за одржување на стабилноста на Регионот на ЈИЕ. Донаторската конференција и проектите за брз старт се релативно успешни и повеќето од нив се во фаза на реализација. И последно, меѓутоа не и најмалу важно, дојде до демократски промени кај некои земји од Регионот (Хрватска, СР Југославија, и одредени позитивни промени во Босна и Херцеговина).²⁵

Покрај овие позитивни достигнувања постои цел спектар на проблеми кои чекаат да бидат решени. Можеби бепе и преамбициозно да се очекува за ова кратко време да се постигнат поголеми резултати. Како главни проблеми во работата со кои се соочува Регионот, а можат да бидат предмет на работа на Пактот може да ги посочиме следните: недостаток на кохерентна стратегија на главните меѓународни актери кои би осигурале долготрен мир и демократија во регионот, справување со организираниот криминал и корупцијата кои се во подем, подобрување на ефикасноста на меѓународната бирографија на Косово, постојаното опаѓање на животниот стандард и зголемување на нееднаквоста помеѓу населението во Регионот и фрустрираноста на јавноста од очекувањата од Пактот.²⁶

Познато е дека дека достигнувањата на Пактот се симболични кога се во прашање безбедносните проблеми во Регионот. Но, овој факт не треба да биде користен како аргумент против Пактот. Напротив, почетните резултати, како и комплексноста на проблемите, се силни причини да се охрабрат сите партиципирани на Пактот да се зафатат со нивното разрешување.

Меѓународните организации и субрегионалната соработка

Главните европски и меѓународни организации - Обединетите нации (ОН), Организацијата за соработка и безбеденост во Европа (ОБСЕ), Советот на Европа (СЕ), Северноатлантската договорна организација (НАТО), Европската унија (ЕУ), и нивните различни функционални агенции - се веќе инволвирани на подрачјето на Југоисточна Европа. НАТО и ЕУ се вклучени како резултат на нивните активности околу проширувањето, преку програмата Партнерството за мир на НАТО и преку Договорите за асоцијација, односно за стабилизација и асоцијација со ЕУ. Исто така, нивното инволвирање се манифестира и преку кризниот менаџмент во Босна и Херцеговина, Косово и Македонија.

²⁵ СР Југославија му се приклучи на Пактот на 26 октомври 2000 година во Букурешт, што преставуваше прва меѓународна институција која и ги отвори своите врати на нова Југославија.

²⁶ Повеќе за работата на Пактот можеш да најдеш кај: Nenad Pandurevic, *Security Aspects of the Stability Pact for South Eastern Europe*, Security Dialogue vol. 32, no. 3, September 2001, pp. 311-324.

Политичката, економската и воената сила на НАТО и ЕУ им дава на овие организации значително влијание, а како резултат на желбата на повеќето држави од овој регион да бидат членки на овие организации. ОБСЕ, СЕ и ОН се, исто така, активно инволвирани во овоа подрачје преку разни проекти за поддршка на демократијата и човековите права, економскиот и еколошкиот развој, и активности од сферата на кризниот менаџмент и реконсилиацијата.

Покрај силното присуство на главните европски и меѓународни организации во ова подрачје не можеме да зборваме за постигнување на некои импресивни резултати. Политиките на проширување се темелат на премисата дека државите можат да бидат примени во група, меѓутоа одлуките за членство ќе се темелат на подготвеноста на секоја поединечна земја апликант посебно. Овој приод не ја охрабруваше субрегионалната соработка помеѓу државите партнери, а понекогаш, дури, и го зголемуваше натпреварувањето помеѓу нив во однос на развивањето поблиски врски со Запад. ОБСЕ, СЕ и ОН слично се фокусираа на специфични активности во државите членки (како што се набљудување на изборите, на пример) или погенерални активности (како на пример, обврската за контролата на вооружувањето на ОБСЕ).

Од 1995-96 година постепено се зголемуваше сознанието дека главните меѓународни организации треба повеќе да сторат за да ја охрабрат мултилатералната соработка во ЈИЕ. НАТО направи обид да ги охрабри субрегионалните активности во рамките на ПзМ и на Евроатлантскиот партнерски совет (ЕАПС). ЕУ ги охрабри мултилатералните активности помеѓу нејзините партнери и ги поддржа постоечките субрегионални иницијативи како што е, на пример, ЦЕИ. ОБСЕ започна со дискусии за сопственото место во субрегионалната соработка. Меѓународните организации дојдоа до сознание дека оваа соработка придонесува кон јакнење на безбедноста и развојот и затоа ги поддржаа постоечките субрегионални иницијативи.

Дејтонскиот мировен договор му даде на ангажманот на меѓународните организации во ЈИЕ една зголемена субрегионална димензија. Во рамките на ПзМ, НАТО ги зголеми своите активности и соработуваше во форма „16+1“ со Романија, Бугарија, Словенија, Македонија и Албанија. Иако Босна и Херцеговина сè уште не е приклучена на програмата ПзМ, НАТО инволвирањето се огледа во поддршката на реформата и соработката помеѓу вооружените сили на различните делови од федерацијата. НАТО се обидувааше да го минимизира билатералниот карактер на ПзМ охрабрувајќи ги мултилатералните ПзМ активности во ЈИЕ како средство за градење на доверба и соработка во рамките на субрегионот. Ова подразбираше организирање на воени вежби кои вклучуваа различни земји од ЈИЕ и НАТО-членки, други видови на мултилатерален тренинг, образование во одбраната и слично. Субрегионалната соработка во ЈИЕ беше едно од главните подрачја на дискусии

во рамките на ЕАПС од неговото создавање. Земајќи ги предвид проблемите со кои се соочуваат земјите од ЈИЕ и се уште нерешените проблеми помеѓу некои од нив, има доволно простор за НАТО да ги интензивира и прошири своите активности во овој субрегион. Алијансата може, на пример, да обезбеди поголема финансиска поддршка за ПЗМ/ЕАПС активностите и да го охрабри дијалогот за невоените аспекти на безбедноста (како економската и меѓуграничната соработка и на тој начин намалување на етничките тензии). Исто така, Алијансата може повеќе да придонесе за поголема практична поддршка во воспоставувањето и имплементирањето на билатерални и мултилатерални мерки на градење на доверба.

Европската унија, откако не успеа успешно да интервенира во разрешувањето на конфликтот во БиХ и Хрватска во почетокот на деведесеттите, постепено ја преземаше главната улога во ЈИЕ. ЕУ и нејзините земји членки се меѓу најголемите донатори на помош на пост-конфликтното градење на мирот во БиХ, Косово и Македонија. Преку договорите за асоцијација со Словенија, Романија и Бугарија, договорите за стабилизација и асоцијација со Македонија и Хрватска, односно договорите за трговија со останатите држави од Југоисточна Европа, ЕУ, исто така, се инволвира во засилена билатерална соработка со државите од регионот.

Сепак, обидите на ЕУ да ја промовира стабилноста и субрегионалната соработка имаа само ограничен успех. ЕУ имаше само делумен успех во користењето на својата економски и политички капацитети во намерата да ги охрабри домашните реформи. Иако Словенија, Бугарија и Романија се вклучени во првиот бран земји поканети да и се приклучат на ЕУ, економските околности, (освен на Словенија) на останатите земји од ЈИЕ им даваат малку надеж дека ќе и се приклучат на Унијата пред 2010 година, најрано. Заклучувањето, ратификацијата и имплементацијата на договорите за асоцијација, стабилизација и трговија со земјите од ЈИЕ е спор процес. Таму каде што договорите се потпишани содржината на соработката е лимитирана и споро се развива. Иако ЕУ се обиде да ја промовира субрегионалната соработка помеѓу државите од поранешна Југославија преку Ројамонскиот процес, оваа иницијатива постигна само лимитиран успех. На тој начин, ЕУ веројатно направи помал прогрес од НАТО во надминувањето на билатералниот карактер на нејзините односи со земјите од ЈИЕ и охрабрувањето на мултилатералната, субрегионална форма на соработка. Еден од начините на промовирање на оваква соработка може да биде користење на каналите отворени со билатералните договори и програмата за помош, за да се промовира мултилатералната и трансгранична соработка во областите на економскиот развој, инфраструктурата, транспортот, екологијата и превенција на криминалот. На воено-политичко ниво, поголемо значење треба да и биде дадено на начините со кои новата „заедничка европска одбрана“ може

да ја промовира субрегионалната соработка во ЈИЕ преку вклучување на аспирантите во разни едукативни програми на Унијата.

Советот на Европа, посебно ОБСЕ, исто така се ангажираа во широк спектар на активности во ЈИЕ. Во контекст на Дејтонскиот мировен договор, ОБСЕ е одговорен за изборите и мониторинг на човековите права, унапредување на демократијата, контролата на вооружувањето и воените аспекти на изградбата на мерки на доверба на мировниот процес. Преку активностите на претседавачот и неговите специјални претставници, Високиот комесар за национални малцинства и мисиите на ОБСЕ, Организацијата ја презема водечката улога во пост-конфликтното градење на мирот во Албанија, БиХ, Косово и Македонија. ОБСЕ, исто така, презема бројни активности за воспоставување на субрегионална соработка во рамките на неговиот постојан совет во Виена. Советот на Европа, исто така, беше вклучен во различни форми на набљудување на изборите и активности за унапредување на демократијата во ЈИЕ. Ако се сака ОБСЕ и СЕ да ја зајакнат својата улога тогаш мора поголемо внимание да се посвети на нивните оперативни улоги. Исто така, неопходно е да им се доделат поголеми ресурси. Обете организации можат да дадат поголем придонес на полето на демократијата, човековите и малцински права. ОБСЕ би можел да обезбеди соодветна рамка за иницијални дискусии за тоа како транснационалните проблеми можат да бидат разрешени на субрегионални основи.

Пречка на поголемата надворешна поддршка за соработката во Југоисточна Европа преставуваат различните односи кои државите од субрегионот ги имаат со НАТО и ЕУ. Имено, Словенија, Бугарија, Романија, Албанија, Хрватска и Македонија се членки на ПЗМ и ЕАПС и го имаат потпишано таканаречениот Акционен план за членство што е последна фаза пред финалниот пристап во структурите на НАТО. Од друга страна, Босна и Херцеговина и СР Југославија (Србија и Црна Гора) не се членки на овие институции, односно програми, и не може со сигурност да се предвиди кога и дали ќе бидат.

ЕУ има два различни приода кон земјите од Регионот. Од една страна, ЕУ ги повика Словенија, Романија и Бугарија, три земји од регионот кои веќе имаат потпишано договори за асоцијација (билатерални договори со ЕУ со кој се воспоставува политички дијалог и унапредува економската интеграција) да започнат преговори за полноправно членство во ЕУ, а од друга страна, ЕУ воспостави нова форма на договорни односи, договори за стабилизација и асоцијација, за земјите од таканаречениот Западен Балкан. Содржината на овој договор во однос на договорот за асоцијација меѓутоа не е иста. Овој договор не содржи одредба за задолжително идно членство. До сега, ЕУ потпиша вакви договори само со Македонија и Хрватска, додека Босна и Херцеговина, Албанија

и СР Југославија не можат да очекуваат потпишување на слични договори со ЕУ во блиска иднина.

Како последица на ова, државите од ЈИЕ имаат различен степен на пристап до институциите на ЕУ и НАТО, односно до економската и воена помош, кои тие можат да им ја обезбедат. Тоа им создава потешкотии на ЕУ и НАТО подеднакво да ги привлечат сите земји од субрегионот во активности околу субрегионалната соработка. Понатаму, овие разлики ќе се продлабочат ако некои од земјите од ЈИЕ станат полноправни членки на НАТО и ЕУ.²⁷

Причините за различните нивоа на односи лежат во прогресот кои овие држави го направиле на полето на човековите права, економските реформи, почитување на малцинските права и развивањето на пријателски односи со соседните држави. Овој тренд највероватно ќе продолжи и во следните неколку години. Тоа неизбежно доведува до различен степен на инволвираност кај поедини држави во однос на субрегионалните активности на соработка. Меѓутоа субрегионалната соработка во ЈИЕ ќе има лимитиран ефект ако се исклучат оние земји, кои, во суштина, се најголем извор на нестабилност и конфликти во субрегионот (СР Југославија, Босна и Херцеговина, Албанија и Македонија). Меѓународната заедница се соочува со потребата од деликатен баланс помеѓу изнаоѓањето на начини за одржување на регионалната соработка помеѓу овие држави и неопходноста од одржување на политички и економски врски со секоја од нив поединично.

Додека главните европски безбедносни организации можат и треба да направат повеќе за да ја унапредат субрегионалната соработка во ЈИЕ, напредокот на субрегионалната соработка не може да биде одвоен од поширокиот политички и безбедносен развој на субрегионот. Субрегионалната соработка нема да може да се развива или да игра значајна улога ако ЈИЕ ја карактеризира продолжено насилство и влошување на меѓуетничките и меѓусебните односи. Во овој контекст, Западот не успеа да развие една ефективна стратегија за соочување со наведените причини за субрегионалните проблеми предизвикани од дефектите во процесот на демократизација и насилниот национализам. Долгорочно, решението за кризите во БиХ, Косово и Македонија, и проширувањето на стабилноста низ целото подрачје на Југоисточна Европа ќе зависи од развојот на демократиите кои по исти стандарди ќе ги почитуваат човековите и малцински права во сите држави, како и принципот на неменување на меѓународните граници. За да се постигне оваа

²⁷ Повеќе за ова можеш да најдеш кај: Cottey Andrew, *Europe's Security Architecture and the New "Boundary Zones"*, in "Building Security in Europe's New Borderlands: Subregional cooperation in the Wider Europe", edited by Renata Dawn, New York: M.E. Sharpe, 1999, pp. 175-195.

цел, клучните членки на НАТО, ЕУ, ОБСЕ и СЕ ќе треба да останат длабоко ангажирани во Југоисточна Европа во годините што доаѓаат. Еден елемент на овој ангажман треба да биде засилена поддршка на субрегионалната соработка. Предизвик за главните европски и меѓународни организации ќе биде изнаоѓањето на политички простор во кој субрегионалните организации ќе можат да се развиваат и да се обезбеди политичка и материјална поддршка за максимизирање на оваа соработка.

Иако овој фрагментиран приод на интеграција можеби нема да предизвика понатамошна поделба помеѓу земјите од ЈИЕ, тој не ја промовира интеграцијата, односно не води до зголемена соработка во Регионот. Меѓутоа, како што веќе напоменаваме, политичката и економска интеграција на земјите од регионот на ЈИЕ е еден од условите за долготрајна регионална стабилност и интеграција во западноевропските структури.

Наместо заклучок

Погоре споменатите субрегионални иницијативи за Југоисточна Европа ја покажуваат подготвеноста на државите од Регионот да воспостават соработка и покрај јасните разлики. Иако нивната реториката е многу поамбициозна отколку нивните практични достигнувања, самото нивно постоење претставува политички успех. И покрај нивното неинволвирање во најжешките безбедносни проблеми, овие субрегионални иницијативи дадоа свој придонес за безбедноста ангажирајќи се на „меките“ или „правни“ безбедносни аспекти и придонесоа во градењето на цивилното општество. Сè уште, со својата кривка стабилност, Регионот бара посебно внимание и потреба од грижлива имплементација на следното, а со цел успешна, кохерентна и мирна транзиција во овој еволутивен процес.

Прво, интеграција со Европа. За прв пат, во поновата историја земјите од ЈИЕ се во можност да ја означат заедничката цел околу која тие се чувствуваат обединети и поблиски една на друга. Главно достигнување за нив сега е интеграцијата и членството во европските и евроатланските институции и организации. Интеграцијата во Европа не е лесен процес и веројатно е дека сите земји од Регионот нема да ги достигнат овие цели во исто време. Демократизацијата, зајакнатите добрососедски односи и политичките и економските реформи се чини дека се клучни елементи за остварување на тие цели.

Второ, засилена регионална соработка. На патот за интеграција во Европа, земјите од Регионот, исто така, треба да развиваат регионална соработка. Регионалната соработка ќе биде покорисна за овие земји поради што е полесно таа да се постигне отколку интеграцијата во Европа, пред се, поради предностите од географската близина, а таа ќе создаде и подобри можности за комуникациските, транспортните и енергетските мрежи. Понатаму, регионалната соработка исто така ќе ги унапреди трговските и економски контакти. Не помалку важно е што сите овие напори ќе креираат поблагопријатна околина која ќе придонесува за унапредување

на добрососедските односи помеѓу овие земји. Тоа нема да им донесе само поблиска соработка на една со друга туку исто така ќе помогне во решавањето на одредени билатерални проблеми кои се остатоци од Студената војна.

Трето, комплементарност и складност. Регионалната соработка и интеграцијата во Европа не се меѓусебно алтернативни и спротиставени процеси. Тие два процеси се заеднички и комплементарни. Паралелно со глобализацијата на економската активност во светот, регионалната соработка и регионалните трговски договори се сметаат за корисни во развојот на меѓународните односи. Ваквата соработка во минатото беше официјално поддржана од НАТО и ЕУ. Регионалниот приод на Европската унија е добар пример за тоа. Во суштина, глобалниот и регионалниот приод, посебно во трговијата и економијата, се две страни од иста монета кои не само што коегзистираат туку и меѓусебно се зајакнуваат.²⁸

Четврто, еднаквост. Интеграцијата во Европа како и зајакнатата регионална соработка се заеднички проекти на сите земји од Регионот на Југоисточна Европа. Земјите од Регионот треба да бидат свесни дека е подобро деструктивното натпреварување помеѓу нив да биде заменето со соработка.

Петто, сеопфатност. Регионалната соработка во Југоисточна Европа треба да биде сеопфатен процес. Европа, по завршетокот на Студената војна, има неповторлива шанса за интеграција. Намерата на интеграцијата е да создаде услови на сите европски земји да земат учество во изградбата на новата архитектура. Чекорите кои ќе се прават во изградбата на оваа нова европска архитектура ќе треба да одбегнуваат создавање на нови линии на раздвојување. Поранешните непријателства треба да бидат закопани и сите земји од Регионот, без дискриминација треба заедно да учествуваат во сите активности на иницијативите за регионална соработка со цел да изградат заеднички темели на просперитет и идната соработка. Во тој контекст напорите за реинтеграција на СР Југославија во меѓународната заедница треба да бидат интензивирани.

И последно, безбедност. Југоисточна Европа долго време имаше репутација на немирна и нестабилен регион. Тоа повторно беше потврдено со трагичните случувања во БиХ, Косово и Македонија. Разрешување на конечниот статус на Косово во согласност со Србија, зачувувањето на Босна и Херцеговина како мултиетничка, мултикултурна, независна и суверена држава со меѓународно признати граници и Република Македонија како унитарна и мултиетничка држава, се клучните елементи за мирот и стабилноста на Регионот. Периодот по СФОР, КФОР и ТФФ треба да биде внимателно разгледан. Градењето на мерки на сигурност и доверба е од особено значење за мирот и стабилноста на Регионот. Патиштата за градење на овие мерки во Регионот треба и понатаму да бидат истражувани.

²⁸ Договорот за слободна трговија во Централна Европа (Central European Free Trade Agreement - CEFTA), искуството на Полска, Чешка и Унгарија, на пример, не само што не ги оддалечи овие земји од ЕУ туку и ги приближи до неа.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Unal Cevikoz, *European Integration and Regional Co-operation in Southeast Europe*, Perceptions-Jurnal of International Affairs, Volume II, Number 4, Ankara, February 1998.
2. Joint Declaration of the Quadrilateral Initiative, Budapest, 11 November 1989.
3. Declaration on Black Sea Economic Co-operation, Istanbul, 25 June 1992.
4. Declaration of the Process of Stability and Good Neighbourliness, Royaumont, Paris, 13 December 1995.
5. Sofia Declaration on Good-Neighborly Relations, Stability, Security and Co-operation in the Balkans, Sofia, 7 July 1996.
6. Salonikia Declaration on Good-Neighbourly Relations, Stability, Security and Co-operation in the Balkans, Salonikia, 10 June 1997.
7. Joint statement by the Heads of State and Governments of the Countries of Sought Eastern Europe, Crete, 4 November 1997.
8. NATO's Initiative for South East Europe, Washington, 23-25 April 1999.
9. South East Europe Common Assessment paper on Regional Security Challenges and Oppourtunities, Budapest, 29-30 May 2001.
10. Declaration of Saraevo SE Europe Stability Pact, Saraevo, 30 July 1999.
11. Nenad Pandurevic, *Security Aspects of the Stability Pact for South Eastern Europe*, Security Dialogue vol. 32, no. 3, September 2001.
12. Cottey Andrew, *Europe's Security Architecture and the New "Boundary Zones"*, in "Building Security in Europe's New Borderlands: Subregional cooperation in the Wider Europe, edited by Renata Dawn, New York: M.E. Sharpe, 1999.
13. Стратегија за одбрана на Република Македонија, Службен весник на РМ, бр. 45, Скопје, 1998.
14. Годишна национална програма за подготовки на РМ за членство во НАТО 2001-2002, Скопје, 30 октомври 2001.
15. Резолуција за односот и улогата на Република Македонија во Пактот за стабилност во ЈугоисточнаЕвропа, Службен весник на РМ, бр. 9, Скопје, 2000.

МАКЕДОНИЈА ВО ПОЛИТИКАТА НА БАЛКАНСКИОТ СОЈУЗ ВО 1912 ГОДИНА

Ванче СТОЈЧЕВ

Воена Академија „Генерал Михаило Апостолски“ – Скопје

Апстракт: *Кризните состојби, па и војните на Балканот се честии појави. Македонското прашање речиси постојано се наоѓа во центарот на настаните - како причина или како последица. Централната геополитичка положба на Балканот го условила македонскиот народ да води перманентна борба за слобода и последен да се избори за самостојна и суверена држава и тоа само на дел од сојузвената етничка територија. Балканскиот сојуз бил создаден за ослободување на Македонија од Османлиската Империја и за нејзина поделба меѓу соседите, но се распаднал поради поделбата на Македонија.*

Клучни зборови: *договор, споразум, војна, ослободување, поделба, окупација*

MACEDONIA IN THE BALKAN ALLIANCE POLITICS IN 1912

Abstract: *Crisis situations and wars have always been frequent occurrences on the Balkan. The Macedonian issue has always been in the centre of the events either as a reason or a result. Its central geostrategic position on the Balkan has forced Macedonian people to wage a permanent liberation war and to become the last to gain an independent and sovereign state but only on a part of its own territory. The Balkan alliance was created to liberate the Macedonians from the Ottoman Empire and for its division among the neighbouring countries but it fell apart because of the division of Macedonia.*

Key words: *treaty, agreement, war, liberation, division, occupation*

Вовед

Македонското прашање претставувало најтежок, најкомпликуван и најдолготраен проблем со кој се соочувала Османлиската Империја и другите големи сили од Берлинскиот конгрес до Првата светска војна. Како проблем ова прашање се појавило кога големите сили настојувале да ги остварат своите интереси на Балканот, а соседните земји да завладеат со Македонија. Поради тие причини, при крајот на XIX и во почетокот на XX век македонското прашање станало најголем дипломатски

проблем околу кој се вртеле главните политички и воени настани. Актуелноста на македонското прашање ја зголемувале геостратешката положба на македонската територија и етничкиот состав на населението. Македонија, која се простирала на исток и запад меѓу Тракија и Албанија, а на север и југ меѓу Шар Планина и Егејското Море, го зафаќала централниот дел на Балканот, а поврзувајќи го Солун преку Вардарската и Моравската Долина со Белград и Централна Европа, станала интересно подрачје за сите големи сили. За соседните земји станала значајна поради тоа што, која било од нив да завладеела со Македонија, ја стекнувала онаа предност што ѝ овозможувала доминација на Балканот.

Демографскиот фактор, односно етничкиот состав на населението, исто така, значајно влијаел на геостратешката положба на Македонија. Во услови на непризнавање на македонската нација, македонското население се изјаснувало според влијанието на соседните пропаганди. Непосредно пред Балканските војни, во рамките на етничките граници на Македонија на површина од 67.741,2 километри квадратни живееле 2.360.000 жители, од кои 52,4 проценти, односно 1.182.000 биле христијани односно Македонци, 22 проценти или 500 илјади биле Турци, 10 проценти или 230.000 Грци, 5,7 проценти или 123.000 Албанци, 3,6 проценти т. е. 80.000 Власи, 3 проценти, односно 70.000 Евреи и 2,4 или 54.000 Роми. Турците биле населени главно по долината на Вардар и покрај Егејското Море, Грците во јужниот дел на Македонија, а Евреите во Солун.¹ Во 1912 година во Солун имало 125.000 жители, меѓу кои 60.000 биле Евреи, 25.000 Турци, 14.000 Македонци и 14.000 Грци.²

Во втората половина на XIX век и особено во почетокот на XX век, односно во периодот на Источната криза, во центарот на настаните во европскиот дел на Османлиската Империја било македонското прашање. Интензитетот на затегнатоста на односите меѓу власта и балканските народи се препознавала според состојбата во Македонија. Секоја од балканските соседни држави истовремено подготвувала планови за проширување на сопствената држава за сметка на територијата на Македонија и барала ментор во некоја од големите сили со чија помош ќе ги оствари сопствените цели. На тој начин настанале големодржавните програми на балканските земји.

Македонското прашање во плановите на Србија

Српските аспирации во Македонија биле втемелени во српската национална програма за која се смета дека ја утврдил Илија Гарашанин во своето дело „Начертанија“ во 1844 година. Меѓутоа, во изградувањето на српската национална идеологија и српската програма, можеби поголем придонес од политичарите дале српските писатели, поети и научници, особено во времето

¹ Dr. Henrik Tuma, *Jugoslovenski in Balkanski problem*. „*Naši zapiski*“, Ljubljana, 8-9, 1912, str. 233-234, 239; *Документи за историјата на македонскиот народ...* Том први, с. 524.

² Immanuel, *Der Balkankrieg 1912/1913*, I-IV, Berlin, 1913-14; Petar Tomac, *Ratovi i armije XIX veka*, Beograd, 1968, s. 776

на националниот романтизам кај Србите при крајот на XIX и во почетокот на XX век. Основната идеја на Гарашаниновите „Начертанија“ била да се создаде силна српска држава на Балканот што ќе може да им се спротивстави и на Австрија и на Русија, бидејќи тие двете сакале да извршат поделба на Балканот по линијата од Видин до Солун. Српската држава според замислите на Гарашанин, требало да биде заснована на историското право и врз корените на српското царство од XIII и од XIV век.³ Таквата држава била замислена како фактор на стабилноста и зачувувањето на „европската рамнотежа“ по пропаѓањето на Турција. Во засновувањето на таквата програма како појдовна основа на Гарашанин му служела увереноста дека западните сили предводени со Франција и со Англија се противат на засилувањето и ширењето на Австрија и на Русија на сметка на Турција.

Идејата за создавање голема Србија во времето на владеењето на династијата Обреновиќи била поддржувана од Австро-Унгарија И, главно, се задржувала во рамките на теоријата. Меѓутоа, по доаѓањето на власт на династијата Караѓорђевиќи, по Мајскиот преврат од 1903 година и особено по Анексионата криза во 1908 година, српските националисти зазеле отворен курс за обединување на севкупното српство што практично било насочено и против Австро-Унгарија и против Османлиската Империја. Политиката на Караѓорђевиќ била поддржувана од руската влада.

Во натамошната политика Караѓорђевиќевата династија се потпираше врз Русија, бидејќи со анектирањето на Босна и Херцеговина од страна на Австро-Унгарија, Србија ја изгубила можноста преку Босна и Херцеговина да излезе на Јадранското Море. Затоа, српската владејачка политика се определила преку Албанија и Македонија, кои биле под турска власт, да бара излез на море. Подготвувајќи се за една завојувачка војна во Македонија и во Албанија, српската влада покажала дека „националните идеали на владејачката класа се измама зад која се крие тежнението за експлоатација и за поробување туѓи народи“.⁴ На тој начин националната мисла во Србија почнала да добива сè повеќе стопанска смисла, па со идејата за ослободување на Србија од Австро-Унгарија и за слободен излез на море, владејачката политика успеала да ги загрее широките маси и со истурањето на националната политика барала излез на море по цена на секакви жртви и големи опасности.⁵ Во подготовките за Балканските војни, српската владејачка политика била принудена да води сметка и да се судри со сличните веќе постојни планови и цели на своите балкански партнери – Бугарија, Грција и Црна Гора, што, исто така, се подготвувале за

³ Драгослав Страњаковиќ, *Србија од 1834 до 1858 година*, Београд, 1937, с. 82–90

⁴ Димитрија Туцовиќ, *Србија и Албанија*, Београд, 1945, с. 101.

⁵ Истото, с. 105–111.

освојување и поделба на турските територии на Балканот. И во нивната политика, покрај останатите турски области, во центарот на вниманието, барем за Бугарија и за Грција, била Македонија.⁶

Бугарските аспирации кон Македонија

Додека Србија своето внимание го насочувала кон Македонија и Албанија, бугарската политика била оптоварена со мислата како Македонија и Тракија да ги присоедини кон Бугарија. Во Бугарија сметале дека со создавањето на бугарската Егзархиска црква во 1870 година, со Цариградската конференција од 1876 година и со прелиминарниот Санстефански договор од 1878 година се стекнати меѓународно-правните основи за присоединување на Македонија кон Бугарија. Во бугарската политика особено било присутно мислењето дека единствено таа имала право да владее со Солун,⁷ иако Солун не бил вклучен ни во една од наведените политички и црковни творби. Во големобугарската програма, постојано се потенцирало дека македонскиот народ има изградена бугарска национална свест и дека Бугарија има морално и природно право да се грижи за „Бугарите“ во Македонија. Со такви претпоставки бугарските влади ја воделе својата надворешна политика, особено во разговорите со соседните земји околу решавањето на македонското прашање по распаѓањето на Османлиската Империја.

Појавата на грчката „мегали идеја“

Големогрчката национална програма се појавила по ослободувањето на Грција од Османлиската Империја во 1830 година. Основна цел на грчката национална програма била ослободување на Грците кои се наоѓале под турска власт. Истовремено, со појавата на националната програма, започнала и расправата меѓу Грците околу дефинирањето на поимот и суштината на грчката нација и целите на грчката национална програма. Под влијание на повеќе фактори, пред сè, на идејата за создавањето на новата национална држава, на разните идеолошки струења, економскиот и верскиот фактор, и на други влијателни фактори во текот на првата половина на XIX век меѓу Грците биле создадени два политички и духовни центри – Атина и Цариград.⁸ Борбата и ривалството меѓу овие два центра, што биле пречка да се изгради единствена грчка национална идеологија, биле надминати во средината на XIX век со прифаќањето на поимот елинизам што во себе ги содржел и ги соединувал

⁶ Петар Стојанов, Македонија во времето на Балканските и Првата светска војна (1912–1918), Скопје, 1962, с. 21.

⁷ Истоото, с. 21.

⁸ Н. Данова, *Грција и Цариградската патријаршија през востората четврти на XIX век*. Годишник на Софискиот универзитет LXII (1968), Софија, 1969, с. 277–293.

поимите грчка цивилизација (во смисла на античка грчка и на византиска) и целата грчка заедница во светот.

Особено значајна улога во зацврстувањето и во засилувањето на елинизмот имала Цариградската патријаршија со својата не само духовна туку и со световната власт врз православните христијани во Турција, бидејќи црковно-училишните општини, покрај религиозната, имале и многу важна политичка улога. Како природна последица на доминацијата на Грците во Цариградската патријаршија, особено во високото свештенство, и нивната културна и економска супериорност во Турција, било распространувањето на грчката култура и на грчкиот јазик и на тој начин ширењето на елинизмот меѓу негрчкиот народ. Од овие кругови доаѓале идеи за создавање дуалистичка грчко-турска држава, а доколку дојде до распаѓање на Турција – создавање нова државна творба слична на Византиското Царство врз современите основи на православието и грчките културни традиции.⁹ Дефинитивното прифаќање на поимот елинизам како компромисна национална формула било завршено во средината на XIX век кога во тој поим биле обединети античкото и византиското наследство. Со тоа бил надминат долгогодишниот спор меѓу грчката афтокефална црква, формирана 1833 година и Цариградската патријаршија, од која се заканувала опасност да ја прогласи грчката за шизматичка. Спорот бил надминат на тој начин што грчката црква ја признала врховната власт на Патријаршијата, а оваа нејзината автокефалност во 1850 година. Посредничката улога меѓу двете цркви ја имала Русија, тргнувајќи од својата традиционална политика дека таа е задолжена за чувањето на единството меѓу православието на Балканот.¹⁰ Грчката национална програма се изразувала во формулата „меѓали идеја“ (голема идеја), а нејзиниот прв политички јавен израз го изнел Јоанис Колетис, претседател на грчката влада, кој во грчкото Народно собрание во 1844 година рекол дека претставниците на народот (Грците - В.С.) кои го започнале ослободувањето на сите христијани во духот на големата идеја, треба да одлучуваат „не само за судбината на Грција туку и за сиот грчки народ“ во европската Турција и во Азија. Тој зборувал дека „сите кои веруваат во Христа се Грци“. На таквата негова „меѓали идеја“, што ги содржела грчките национални стремежи, грчките интелектуалци и тогаш и подоцна ѝ давале соодветна идејна содржина.¹¹

Творците на големогрчката идеја многу брзо ја заборавиле помошта на Македонците кои силно придонеле во ослободувањето на Грција. Тие веднаш ги отфрлиле надежите на Македонците дека по ослободувањето Грците ќе

⁹ Славенко Терзиќ, *Србија и Грчка 1856–1903, Борба за Балкан*, Београд, 1992, с. 74–75

¹⁰ Зина Маркова, *Русия и Българският црковно-национален въпрос 1856–1864 г.* Годишник на Софискиот универзитет, Том - 70, София, 1980, с. 172–174.

¹¹ Истото.

помогнат да се ослободи и Македонија. Нејзините граници тогаш се протегале на југ околу полуостровот Пелопонез, на север до Тесалија, на исток зафаќала мал број на островите близу до Пелопонез и Атика, а на запад покрај самиот брег била без влијание врз островите. Во 1881 година во составот на Грција влегла и Тесалија. Во балканските војни Грција влегла со цел од Македонија да зафати што поголем дел исфрлувајќи ја теоријата дека Шар Планина е природната граница за одбрана на Егејското Море. По Балканските војни во 1913 година територијата на Грција се проширила за целиот егејски дел на Македонија, Епир и речиси сите острови во Егејското Море, допирајќи до брегот на Турција, вклучувајќи го и Крит.

Македонското прашање во програмата на Призренската лига

Концепцијата за „Голема Албанија“ се појавила во времето на источната криза, кога започнал развојот на албанското национално движење кое ги поставило барањата за автономија и за обединување во рамките на Османлиската Империја на сите територии на кои живееле Албанци. Иако дел од албанската политичка емиграција ја застапувал идејата дека треба да соработува со другите балкански народи во борбата против турската власт, поголемиот дел од албанските политичари во тоа време проценувале дека со слабеењето на турската власт на Балканот растат претензиите на балканските држави со цел по протерувањето на турската војска да ги заземат териториите со кои таа владеела. Поради тоа мнозинството албански политичари застанале на страната на Турција барајќи, во рамките на Империјата, автономија за Албанија. Под влијание на албанските феудалци, интелегенцијата и емиграцијата, а на иницијатива на скадарскиот Хусеин-паша и Албанците од Цариград во согласност со турската влада на 10 јуни во 1878 година била формирана Призренската лига.¹² Станува збор за политичка организација која како одговор на одлуките на прелиминарниот Санстефански договор си поставила цел да се бори за обединување на сите територии на кои живеел албански народ и за автономија во рамките на Османлиската Империја. Главен идеолог на Призренската лига бил Абдул-бег Фрашери. Тој е творец на проектот за „Голема Албанија“, кој уште од почетокот се спротивставувал на плановите на инспираторите на сличните големодржавни проекти како што биле: „Голема Србија“, „Голема Грција“, „Голема Бугарија“ итн. Со оглед на тоа дека сите големодржавни програми биле инспирирани од националистичките сили во рамките на националните движења, така и проектот за Голема Албанија

¹² Bogumil Hrabak, Albanci Kosova od prizrenske lige do 1918 godine, Zbornik, Kosovo, prošlost i sadašnjost, Beograd, 1989, s. 46-47.

опфаќал територии на кои живеат други народи. Призренската лига барала обединување на Скадарскиот, на Косовскиот со центар во Скопје и на јанинскиот вилает во единствена турска провинција под суверенитет на султанот, со турски гувернер и со албански совет составен од десет Албанци. Покрај тоа, предвидувала воспоставување албанска локална власт и локална полиција на чело со турски офицери.

Берлинскиот конгрес ги анулирал одлуките на прелиминарниот Санстефански договор, а Турција повторно се вратила на териториите што и држела под своја власт. Потоа турската влада пристапила кон ликвидирање на Призренската лига и го задушила албанското национално движење. Во исто време Австро-Унгарија го зголемила ангажирањето во Албанија истакнувајќи го „правото на заштита“ на католичкото население на Балканот, па и во Албанија. Особено ги финансирала католичките свештеници и училиштата и одржувала врски со албанските пристаништа. Таквата политика особено се спроведувала откако Австро-Унгарија ја окупираше Босна и Херцеговина и откако започнала преку Новопазарскиот санџак да продира кон Косово и кон Македонија. Присуството на Австро-Унгарија ја реafirмирала програмата на Призренската лига.

Формирањето и дејноста на македонската револуционерна организација, Илинденското востание и особено Младотурската револуција извршиле силно влијание врз албанското национално движење, па се појавиле повеќе востанија во годините пред балкански војни со барање автономија за Албанија. Турција ги одбивала албанските барања, а големите европски сили иако веќе потполно поделени во две спротивставени коалиции (Антантата и Централните сили) настапувале против политичките и воените подготовки на балканските земји (Балканскиот сојуз) за борба против Турција. Победата на балканските држави во Првата балканска војна која била мошне брза и успешна го спречила создавањето автономија на Македонија и на Албанија во рамките на Османлиската Империја. Поразот на Турција во Првата балканска војна и освојувањето на албанска територија од страна на Србија, на Црна Гора и на Грција предизвикале значајни последици. Прво, албанскиот народ да се откаже од борбата за автономија во рамките на Турција и да ја започне борбата за независност. Второ, Австро-Унгарија и Италија кои во 1901 година се договориле за одржување на статус кво во Албанија, по поразот на Турција дипломатски и политички се ангажирале да не дозволат на соседните држави да ја поделат Албанија. Спечувањето на Србија да ги оствари територијалните претензии и излегувањето на Јадранското Море преку Албанија уште повеќе ги поттикнало нејзините претензии кон Македонија и ривалството со Бугарија што било од полза и за Австро-Унгарија и за Италија бидејќи го доведувале во прашање Балканскиот сојуз, а со тоа се создавале поволни услови за нивно делување во Македонија.

Националниот конгрес на албанскиот народ на чело со Исмаил Кемал, со цел да ја спречи евентуалната поделба на Албанија, на 28 ноември 1912 година во Валона ја прогласил нејзината независност, а големите сили во декември 1912 година ја признале автономијата на Албанија под суверенитет на Турција и под нејзина гаранција. Тоа фактички значело дека големите сили ја ставиле Албанија под свој протекторат. Таквата состојба балканските држави морале да ја признаат поради заканата од воена интервенција од страна на Австро-Унгарија и под притисок на останатите големи сили. На тој начин со Лондонскиот мировен договор помеѓу балканските сојузници и Турција од мај 1913 година било предвидено, иако турската војска се повлекувала од Балканот до линијата Енос-Мидија, Албанија да остане во составот на Турција.¹³ Албанската влада, во согласност со програмата на Призренската лига, од големите сили барала во составот на Албанија да влезат Косово, Македонија со Скопје, Битола и Преспанското Езеро, како и територијата до Јанина и до Јонското Море. Србија и Црна Гора ја барале територијата до речиси половината на денешна Албанија, а Грција ги барала северен Епир и Корча. Без оглед на таквите барања границите на Албанија биле утврдени со протокол на конференцијата на амбасадорите во Лондон во април и во Август 1913 година. Веднаш потоа големите сили ја признале независноста на Албанија во однос на Турција, но го задржале правото со таа земја да можат да раководат и следните години.

Османлиската Империја непосредно пред избувнувањето на Балканските војни се наоѓала во тешка економска и политичка криза. Задолжувајќи се со високи кредити во западните земји Турција настојувала да ја избегне економската криза. Меѓутоа, политичката криза се зголемувала од ден на ден. Од друга страна балканските соседни земји сè повеќе ја притискале Империјата и сè почесто ги истакнувале територијалните аспирации и завојувачките стремежи кон европска Турција. Тоа биле причините кои османлиската влада ја принудиле во мошне тешката економска состојба, најголем дел од државниот заем, добиен од западните земји, да го употреби за модернизација и засилување на своите вооружени сили. Модернизацијата на копнените вооружени сили Турската Империја ја вршела со ангажирање голем број германски офицери кои биле воени советници предводени од генералог Фон Дер Голц, а реорганизацијата на поморските сили била извршена под контрола на англиски адмирал. Вкупната состојба, раздвиженоста на силите на балканските земји и внатрешните настани во Македонија, неминовно воделе кон балканска војна. Генералштабот на вооружените сили на Империјата пристапил кон утврдување на стратегиските важни места на Балканот за евентуална војна со балканските држави. Во есента

¹³ Živko Avramovski, Odnosi na Balkanu i stvaranje albanske države, Zbornik, Kosovo, prošlost i sadašnjost, Beograd, 1989, s. 65.

1910 година биле одржани големи армиски мааневри на просторите кон границите на Бугарија. Како одговор на османлиските мерки балканските земји постапно увидувале дека само заедно можеле успешно да ѝ се спротивстават на османлиската војска. Започнало договарањето меѓу балканските земји, а во тие рамки особено значајно било помирувањето меѓу Бугарската егзархија и Грчката патријаршија и донесувањето на Законот за спорните цркви, манастири и училишта во јули 1910 година.

Создавањето на Балканскиот сојуз

Идејата за создавање сојуз меѓу балканските држави се појавила во втората половина на XIX век. Сојузите имале регионален карактер, а се создавале поради решавање воени, политички, економски и други прашања. Целите и значењето на балканските сојузи биле различни, па според тоа се менувале и нивните членови. Првиот балкански сојуз настанал врз основа на две билатерални спогодби. Во 1866 година меѓу Србија и Црна Гора бил склучен таен сојуз со кој двете страни се обврзале дека во најголема слога и искреност ќе работат на подготовките на востанието за ослободување и обединување на двата народа. Црна Гора се обврзала дека ќе влезе во секоја војна на страната на Србија и дека ќе дејствува според воениот план на српскиот Генералштаб. Со Грција уште во 1861 година Србија била во врски, меѓутоа, потпишувањето на спогодба било одложено, па настаните во Грција по паѓањето на кралот Отон I во 1862 година и Критското востание ги довеле преговорите во тешка криза. Договорот за сојуз со Грција бил потпишан во 1867 година во Веслау крај Виена. Со Романија договорот бил потпишан во 1868 година, но тој немал воен карактер, односно романските интереси не се поклопувале со интересите на другите земји.¹⁴ Со првиот Балкански сојуз не била постигната целта, односно Османлиите не биле протерани од Балканот. Интересите на големите сили, а и на некои балкански династии биле дека на Балканот не треба да се менува состојбата, па во војната со Османлиите во 1876 година влегле само Србија и Црна Гора, чиј единствен сојузник било македонското Разловечко и бугарското априлско востание.

Балканскиот сојуз од 1912 година помеѓу Србија, Црна Гора, Бугарија и Грција настанал, исто така, од билатералните договори. Уште во 1892 и во 1899 година биле водени преговори меѓу Србија и Грција, а во 1889, во 1897, во 1904 и во 1909 година меѓу Србија и Бугарија. Со тие преговори не била постигната цврста спогодба. Дури младотурската револуција дала нешто поголем поттик за да дојде до соработка меѓу балканските држави. Меѓутоа, по контрареволуцијата Младотурците, наместо слободата и еднаквоста што им ги

¹⁴ Vojna enciklopedija, k-1, Beograd 1970, s.458.

ветувале на балканските народи, спроведувале терор и националистички мерки, па состојбата се претворила во анархија во која особено во време на разоружувањето страдал македонскиот народ. Истовремено се заканувала опасноста Големите сили да ја поделат Турција на штета на балканските народи. Таквата состојба, а особено територијалните претензии што ги имале кон територијата на Македонија ги уверило балканските држави дека своите цели можат да ги постигнат само со заеднички сили и акции. Создавањето на Балканскиот сојуз го поддржувала Русија со цел да го спречи продирањето на Австрија и на Германија кон Балканот.

Преговорите за создавање на Балканскиот сојуз започнале есента 1911 година. Особено компликувани биле преговорите меѓу Србија и Бугарија, и тоа поради несогласувањата околу поделбата на Македонија. Под силен притисок на Русија двете страни биле принудени на разни отстапувања. За да започнат преговорите услов било Бугарија да се откаже од прелиминарниот Санстефански договор и на Србија да ѝ го признае правото на дел од Македонија. Според тоа, мотивите за создавање Балкански сојуз се поделбата на Македонија, а непосреден повод била Италијанско-турската војна во 1911 година. Потпишувањето на спогодбата, според бугарската влада, било забрзано од следните причини: таа сметала дека Младотурците ќе го истребат „бугарското“ население во Тракија и во Македонија; дека руско-турските преговори ќе овозможат користење на Босфорот и на Дарданелите на руската флота, со што ќе ја загуби Русија како заштитник на бугарските интереси во случај на војна со Турција, дека врз основа на спогодба меѓу Австро-Унгарија и Романија ќе се овозможи проширување на Романија на бугарска територија и дека Турција ќе отпочне превентивна војна против Бугарија.¹⁵

Српската влада имала сопствени причини да го забрза потпишувањето на спогодбата со Бугарија. По избувнувањето на Италијанско-турската војна српската влада веднаш испратила доверлив распис во Петроград, во Лондон и во Париз, обрнувајќи ѝ внимание на тројната Антанта на последиците што Италијанско-турската војна, веројатно, ќе ги предизвика на Балканот, напоменувајќи притоа дека најдобар начин за зачувување на интересите на балканските народи ќе биде создавањето на сојуз меѓу балканските држави.¹⁶ Грчката влада не го очекувала решението на македонското прашање од големите сили, меѓутоа во согласност со дотогашната поддршка на грчката политика, особено од Англија, очекувала да го оствари своето територијално проширување на територијата на Македонија. Поради тоа била солидарна со другите балкански држави за создавање балкански сојуз. Црна Гора се

¹⁵ Иван Гешов, *Балкански сојуз, спомени и документи*, Софија, 1915, с.25.

¹⁶ British documents The Origins of the War 1, 1884–1914, London, 1934, Vof. IX br.461

солидаризирала со Србија, а своите територијални претензии ги насочувала кон Скадар и кон Албанија.

Основата на Балканскиот сојуз ја чинела српскобугарската спогодба, а во преговорите што започнале кон крајот на септември 1911 година многу активно учествувале руските пратеници во Белград и во Софија, Хартвиг и Некљудов. На 13 март 1912 година е потпишан Договорот за пријателство и сојуз меѓу Србија и Бугарија, придружен со таен додаток и со воена конвенција што е потпишана на 2 јуни истата година како интегрални делови на Договорот. Покрај тоа истиот ден се потпишани и две спогодби на главните генералштабови.¹⁷ Јавниот дел на Договорот имал дефанзивен карактер: двете земји си гарантирале една на друга државна независност и неповредливост на територијата, а во случај на напад на една или на повеќе држави, заедно да се помагаат со сите сили; ако некоја од големите сили се обиде да анектира, окупира или со воена сила да заземе кој било дел од балканската територија под турска власт и доколку тоа би било спротивно на нивните заеднички интереси, двете страни се обврзувале да си помагаат една на друга; мирот можел да се склучи заеднички, според претходниот договор; било предвидено договорот да трае до крајот на 1920 година.¹⁸ Со тајниот додаток на Договорот се предвидувала војна против Турција, со тоа што претходно би се известила Русија. Целата територија што би ја зазеле од Турција би имала карактер на заедничка своина, односно кондоминиум, а таа територија дефинитивно би се разрешила три месеци по склучувањето на мирот врз следните основи: Србија ѝ го признава на Бугарија правото на областите источно од Родопите и реката Струма. Бугарија на Србија ѝ ги признавала областите северно од Шар Планина. По тие области не постоеле спорни прашања, па се нарекувале неоспорни области. Територијата меѓу Шар Планина, Родопите, Архипелагот и Охридското Езеро, била означена како спорна и за неа е речено дека може да се организира во автономна област или да се подели меѓу сојузниците.¹⁹ Значи според српско-бугарската спогодба од 13 март во 1912 година за најголемиот дел на Македонија, т.е. за т.н. спорна зона на прво место се предвидувала автономија а потоа нејзина поделба. Меѓутоа, фразата за автономија на Македонија, што била внесена на барање на Иван Гешов и што во договорот влегла како прва можност, била внесена заради измама на македонскиот народ, а особено на македонската емиграција во Бугарија.²⁰ Откажувањето на Бугарија од прелиминарниот Санстефански

¹⁷ Истоито; Саво Скоко, *Руската арбитража во српско-бугарскиот договор за пријателство и сојуз од 13 март 1912 година*, Гласник ИНИ, бр. 1, година XII, Скопје, 1968, с. 71.

¹⁸ *Војна енциклопедија*, к-1, Beograd, 1970, s. 458.

¹⁹ *Таен додаток на договорот за пријателство и сојуз меѓу кралството Бугарија и кралството Србија (Првата балканска војна 1912-1913)*, с. 110; АВВИ, к. 8, док. бр. 4.

²⁰ Милован Миловановиќ, *Историк преговора Државен архив на Србија, Хавтиг на Миловановиќ, с. 33; Историја на Бугарија*, Т. 2, София, 1955, стр. 253.

договор и одлуката на Македонија да и се даде автономија по протерувањето на турската војска од Балканот биле главни причини македонскиот народ да се вклучува во балканските војни без оглед на тоа под чија команда ќе се бори. Од друга страна токму тие две одлуки биле пресудни за српската и бугарската пропаганда да извршат определително влијание врз македонското население. Всушност, ни српската ни бугарската влада не помислувале на македонскиот народ (чија националност не ја признавале) да му дадат автономија, туку со истата спогодба била предвидена поделбата на Македонија без оглед на етничкиот состав на населението и без размислување за последиците што ќе настанат по нејзината поделба.

Македонската територија надвор од неоспорните територии ја нарекле спорна и ја поделиле по долги и жестоки преговори. Во членот 2 од Тајниот додаток од едниот до другиот крај на спорната територија, односно од Големите Врв кај Крива Паланка до манастирот Губавец (Св. Еразмо) на Охридското Езеро прецизно била повлечена границата. Србија се обврзала да не бара ништо преку означената граница, а Бугарија да ја признае таа граница ако рускиот цар, „кој ќе биде замолен со арбитража да го реши ова прашање“, се изјасни во корист на оваа линија. Тоа значи дека Србија и Бугарија ја поделиле Македонија пред да започне Балканската војна. Рускиот цар имал само формална улога. Меѓутоа, во членот 4 на Договорот е утврдено: „секој спор што би се изродил по повод толкувањето или извршувањето на која и да било одредба од договорот, Тајниот додаток или од Воената конвенција, да ѝ се поднесе барање на Русија за конечно решение на спорот, погтом едната страна (Србија или Бугарија) ќе изјави оти смета дека е невозможно да се постигне спогодба со непосредни преговори“. Тоа значи дека Русија имала неограничени можности во поглед на решавањето на македонското прашање. По потпишувањето на спогодбата за поделба на Македонија, двете земји (Бугарија и Србија) за прва задача го имале отстранувањето на македонската револуционерна организација од македонскиот народ, за да можат полесно со него да манипулираат.

Додека договорот од 13 март 1912 година формално бил дефанзивен во духот на препораките на Големите сили, Воената конвенција од 2 јуни 1912 година имала офанзивен карактер во однос на Турција. Овој договор во целост имал антимакедонски, антитурски, антиавстриски и антиромански насоки. Со Договорот, односно со Воената конвенција, било предвидено Србија и Бугарија во случај на офанзивна војна против Турција, да дејствуваат со доволно сили: Бугарија со војска што не може да биде помала од 200.000, а Србија со најмалку од 150.000 војници. Со четвртиот член на Воената конвенција двете страни се обврзале, доколку по претходна спогодба ја нападна Турција, од својата војска да одвојат најмалку 100.000 луѓе и да ги упатат на Вардарското војувалиште, ако поинаку не биде утврдено со специјален договор. Во случај Австро-Унгарија

да ја нападне Србија, Бугарија се обврзувала да ѝ помогне на Србија со најмалку 200.000 војници. Ако Романија или Турција ја нападна Бугарија, Србија се обврзала дека ќе ѝ помогне со најмалку 100.000 војници. Ако Турција ја нападне Србија, Бугарија би упатила најмалку 100.000 војници на Вардарското војувалиште, а ако ја нападне Романија, Бугарија ќе ѝ даде помош на Србија. Ако и Србија и Бугарија ја нападна Турција, двете биле должни да упатат по 100.000 војници на Вардарското војувалиште, но, ако ја нападне само една без претходен договор, другата била обврзана само на пријателска неутралност.²¹

Врз основа на Воената конвенција, истиот ден, т.е. на 2 јуни 1912 година била потпишана Спогодбата за воените планови, правците на дејствувањето и операциите против Турција. Поради некои несогласувања во оценката на значењето на Вардарското и на Маричкото војувалиште во септември 1912 година била потпишана спогодба со која биле намалени обврските на бугарската војска кон Вардарското војувалиште. Со тоа бугарската војска била претежно насочена кон Маричкото војувалиште, односно во Тракија. Кралот Фердинанд жестоко се спротивставувал да го потпише членот 2 од Договорот, односно членот 3 од Воената конвенција што биле насочени против Австро-Унгарија, но под притисок на руската влада и од кабинетот на Гешов, царот го потпишал Договорот. Два месеца по потпишувањето на Договорот, при своите посети на Берлин и на Виена, Фердинанд ја застапувал тезата дека „Бугарија не може да се откаже од своите претензии за обединување со Македонија и со Тракија, но дека, во последниот момент, откако ќе биде создадена голема Бугарија ќе се пресмета со Србија и ќе му пристапи на Тројниот сојуз“.²²

Бугарско-грчките преговори започнале, исто така, во 1911 година и биле набрзо прекинати поради спорот околу поделбата на Македонија. На иницијатива на грчката влада преговорите биле обновени во март, а договорот бил склучен во мај 1912 година. Тој бил одбранбен сојуз за меѓусебни помагања и заеднички настапувања спрема Турција и Големите сили. Покрај договорот Грција и Бугарија потпишале и Декларација со која се предвидувала неутралност на Бугарија спрема Грција ако таа, поради Крит, се најде во воена состојба со Турција. Воената конвенција што ја потпишале истата година предвидувала заедничко ангажирање на воени сили на Вардарското и на Маричкото војувалиште: Бугарија да ангажира најмалку 300.000, а Грција најмалку 120.000 војници. Грчката флота имала задача да го спречи сообраќајот во Егејското Море меѓу Мала Азија и европскиот дел на Турција.²³

²¹ British documents..., vol. IX br. 461; *Vojna enciklopedija...*, knj. 1, s. 458.

²² *Историја на Бугарија*, Том II Софија, 1955, с. 254.

²³ *Vojna enciklopedija...*, к-1, с. 458.

Во последната етапа на создавањето на Балканскиот сојуз биле потпишани договори на Црна Гора со Србија и со Бугарија. Договорот со Бугарија бил потпишан во јули 1912 година и предвидувал офанзивна војна против Турција за ослободување на териториите под османлиска власт и проширување на државните граници со тоа да се задоволат и барањата на Србија и Грција. Црна Гора се обврзала прва да стапи во војна со Турција за да привлече што повеќе сили на себе. Преговорите за сојуз помеѓу Србија и Црна Гора биле завршени во Луцерн во септември 1912 година со потпишување политичка и воена конвенција. Со нив биле регулирани правците на дејствата на српската и на црногорската војска и начинот на соработката и командувањето. Меѓу Србија и Грција како и меѓу Црна Гора и Грција не биле склучени никакви договори.²⁴ Без оглед на тоа, Србија, Бугарија, Грција и Црна Гора го сочинувале Балканскиот сојуз. Според анализата на преговорите и самите договори во Балканскиот сојуз биле вградени и основите за идната војна меѓу членките на сојузот.

Заклучок

Според анализата на богатата архивска документација и бројната литература балканските земји ги започнале преговорите со цел да создадат сојуз за протерување на Османлиската војска од Балканскиот Полуостров и за поделба на Македонија. Што значи дека Македонија била повод за создавање на Балканскиот сојуз. Меѓутоа, секоја од сојузничките балкански држави сакала да добие поголем дел од македонската територија, поради што дошло до меѓусојузничка војна. Тоа значи дека Македонија станала причина и за распаѓање на Балканскиот сојуз.

²⁴ Истото, с. 459.

УПРАВУВАЊЕ СО МИРОТ ИЛИ МЕНАџМЕНТ СО КОНФЛИКТИТЕ И КРИЗИТЕ

Лидија ГЕОРГИЕВА

Институт за одбранбени и мировни студии, Филозофски факултет-Скопје

Апстракт: Овој труд ќе ја офаќа категоријата управување со мирот, особено од аспект на стратегиите за управување со конфликтите и кризите. Во оваа рамка ќе се истражат значењето на правилната и навремена процена на ризиците како предуслов за успешна примена на овие стратегии. Во трудот се истражува од претпоставката дека Република Македонија во периодот по самостојувањето беше иницијатор и објект на имплементирање на превентивни стратегии преку различни меѓународни институции. Иако така, се истражува од претпоставката дека и констелацијата на интерни и екстерни фактори создадоа од Република Македонија рецесивен субјект за примена на модел на хоризонтална (превенција од проширување на конфликтот од БиХ и Косово кон Македонија) и вертикална превенција (превенција од внатрешен насилен конфликт). Причините за и последиците од кризата која ескалираше минатата година (и покрај преземениите превентивни мерки), може да се анализираат од различни аспекти. Во овој труд акцентот е на мировните менаџмент како стратегија која треба да офаќа поширок обем на активности на политички, економски, социјален и друг план.

Клучни зборови: мировен менаџмент, конфликтен менаџмент, кризен менаџмент, насилен конфликт, превенција на конфликтот.

MANAGING PEACE OR CONFLICTS AND CRISES MANAGEMENT

Abstract: This paper will address peace management as a category especially from the aspect of the strategy for conflict and crisis management. Within this framework the significance of appropriate and timely risk assessment will be underlined. This paper starts from presumption that Republic of Macedonia from the beginning of its independence was an initiator and object for preventive strategies implemented by different international institutions. Also, the paper starts from presumption that internal and external contributors have created from the Republic of Macedonia receptive subject for implementing of the model of horizontal (prevention from spillover of the conflict from Bosnia and Herzegovina and Kosovo towards Macedonia) and vertical (prevention from internal violent conflict) prevention. The causes for and the consequences from the last year crises (that has escalated beside preventive measures were implemented) could be analyzed from different aspects. Within this

paper the accent is on peace management as a strategy that should encompass broader political, economic, social and other activities.

Key words: *peace management, crisis management, conflict management, violent conflict, risk assessment, early warning, prevention of violent conflict.*

Вовед

Искусвата низ кои помина Република Македонија во текот на 2001 година беа предмет на пошироката политичка и научна дебата. Во објаснувањето на минатогодишниот конфликт најчесто беа презентирани невоедначени погледи за нивото на заканата и ризикот кој произлегува од неа, така што категориите конфликт-криза-војна понекогаш се употребуваа како синоними, понекогаш како заемно да се исклучуваат. Различните гледишта сами по себе не доведоа и до извлекување на соодветни лекции, туку напротив покажаа дека е неопходен сериозен научен пристап за да се објаснат одредени карактеристики на кризата. Во таа смисла предизвик е да се постави базичната теориска рамка и основните категории, како и нивото на анализа, со цел да се расветлат одредени аспекти на проблемот. Доколку правците од досегашната поширока расправа се искористат како појдовна точка, можат да се издвојат неколку прашања од кои произлегоа или преку кои се препознаваат разликите: Прво, дека настаните се дефинираа како криза која кулминираше како последица на ефектите од интервенцијата на НАТО во Косово. Второ, дека настаните се дефинираат како војна иницирана од протекторат кон суверена држава. Трето, дека со потпишувањето на Рамковниот договор завршува кризата, но дека конфликтот сè уште е присутен. Следејќи ги овие прашања, а во насока да се разграничат дилемите се чини дека е најполезно најпрвин концептиски да се дефинира релацијата конфликт-криза-војна, а потоа да се дефинира нивото на анализа на настанот и неговите внатрешни и меѓународни карактеристики. Теориската рамка од која ќе се користат елементи за поставување на аналитичката рамка ќе укаже и на соодветните стратегии за справување, со што дополнително може да се анализира применливоста или успешноста на овие стратегии.

За потребите на овој труд најупотреблива теориска рамка е презентирана во теоријата за меѓународна криза и теоријата за конфликтите. Во оваа рамка бројни трудови ги проблематизираат аспектите на концептот на криза, конфликт и војна. Поспецифично, *Проектот за однесување во меѓународна криза* (ICB), врз кој се базира анализата „*Студија на кризиите*“ (A Study of Crisis), ги дефинира карактеристиките на надворешно-политичката и меѓународната криза и врз основа на обединет модел и квантитативна анализа ги извлекува карактеристиките за однесувањето на актерите во криза. Во тој контекст кризата се поставува како секвенца во продолжен конфликт (protracted conflict) како најопшта категорија во теоријата на конфликтите, дефиниран според Азар.

Покрај другите индикатори кои се користат за објаснување на кризата, етничка или неетничка поврзаност на конфликтот/ кризата се наведува како карактеристика која значително влијае врз нејзините димензи од појавувањето до завршувањето.¹

¹ Во таа смисла кога станува збор за меѓународна криза анализите покажуваат дека кризите со етничка поврзаност, а во рамките на продолжен конфликт, даваат поголема веројатност од ескалација на насилство, како и поголема веројатност од употреба на сила како техника на кризниот менаџмент. Во

Различните димензии на кризите се анализираат и поставуваат и во контекст на теориската рамка и истражувањата за конфликтите по завршувањето на Студената војна. Еден од проектите кој го истражува етничкиот карактер и влијанието и веројатноста од етнополитичко мобилизирање е проектот „Ризични малцинства“ (Minorities at Risk) на Тед Гур (T. Gurr), како и анализите на Кармент (Carment D). Во овие анализи акцентот е поставен на индикаторите кои ја детерминираат етнополитичката мобилизација и влијаат врз промената на активноста на актерите во конфликтот кои предизвикуваат ескалација.²

Она што го прави овој комплекс од пристапи и анализи употреблив е тоа што преку создавање рамка од индикатори кои придонесуваат за разбирање на проблемот на ескалација на конфликтот и почеток или иницирање на кризата, можат да овозможуваат одреден степен на *предвидување* и *предупредување*. Од низата дефинирани индикатори и вариабли, *географската лоцираност* на кризата и етничкостот (односно дали кризата е етнички мотивирана или етнички предизвикана) може да се издвои при анализирањето на одреден случај на меѓународна криза или конфликт. Во таа смисла, емпириското поврзување на индикаторите во истражувањето на кризата во Македонија би можело да укаже на некои дополнителни специфичности за односот помеѓу надворешнополитичката криза и меѓународната криза. Намерата на овој труд е да укаже на потребата од такво научно и систематско следење на индикаторите кои предизвикаа надворешно-политичка криза. Имајќи предвид дека војната може да следи по кризата, но не и дека секоја криза прераснува во војна, проблемот на успешното менаџирање на конфликтот и/(или кризата) во преднасилната, како и во вооружената фаза е сериозен и отворен, како за научно така и за проблематизирање во рамките на ефикасното функционирање на системот за национална безбедност. Затоа конфликтниот менаџментот и кризниот менаџмент треба да се подведуваат под категоријата мировен менаџмент, стратегија која ќе претставува одраз на политиката и стратегија за национална безбедност.

Конфликтот, кризата и војната

Конфликтите, особено конфликтите кои настанаа по завршувањето на Студената војна, предизвикаа процес на промени во толкувањето на традиционалните релации кои ги отсликуваа биполарните односи. Наеднаш, конфликтот помеѓу суперсилите и блоковите е маргинализиран, а циклус од внатрешни конфликти предизвика бран на нестабилност и деструктивнонасилно однесување. Комплексноста на овие конфликти претставува сериозен предизвик за државите и закана за стабилноста и безбедноста. Како резултат на таа комплексност во теоријата на конфликтите начелно се развија два пристапи:

овој вид кризи перцепциите на заканата се многу повисоки наспроти оние кризи кои се не-етнички мотивирани. Бројот на етнички мотивирани и етнички предизвикани кризи е зголемен во периодот по завршувањето на Студената војна. Систематизирано следење на податоци за кризите во различен меѓународен контекст од 1918-1994 година е направено во Студијата за кризите.

Подетално во Brecher M. and Wilkenfeld J.: A study of Crisis, The University of Michigan Press, 2000, стр.115

² T.R. Gurr: People Versus States,

- Едниот го смета конфликтот за неприродна состојба во општеството и препорачува да се утврдат пристапи и стратегии за елиминирање на конфликтот
- Другиот конфликтот го смета за постојана содржина на човековото битисување, предлага стратегии за превенција на вооруженото насилство и трансформирање на конфликтот.

Разликите кои се присутни во дебатата се пресликуваат од разликите кои егзистираат и во теоријата на конфликтите, пред се заради различната вредносна ориентација кон конфликтот, како и различните стојалишта за објаснување на причините за конфликтот и различните нивоа на анализа.³ Во таа смисла определбата на конфликтот како внатрешен (*intrastate conflict*) или меѓудржавен (*interstate conflict*), насилен или ненасилен (*violent and nonviolent conflict*), етнички или неетнички (*ethnic or non-ethnic conflict*) е суштинска за поставување на аналитичката рамка и утврдување на причините и стратегијата за справување со конфликтот.

Ваквата класификација не значи и дека можеме да повлечеме јасна линија на разграничување помеѓу внатрешниот и меѓудржавниот (меѓународниот) конфликт или помеѓу етничкиот и не-етничкиот конфликт. Напротив, внатрешниот конфликт сè повеќе се манифестира во меѓународни димензии.⁴

Разликите околу ставот дали конфликтот може и треба да се превенира се препознаваат и преку бројните анализи кои се обидуваат да го дефинираат развојниот циклус и развојните фази на конфликтот. Повеќето теоретичари и аналитичари на конфликтите се согласуваат околу констатацијата дека конфликтот е динамичен, дека поминува низ фази на ескалација и деескалација. И покрај тоа во литературата се сретнуваат различни објаснувања за тоа низ какви или низ колку фази поминува конфликтот.⁵ За некои аналитичари е важно дали конфликтот ја достигнал насилната фаза, односно дали вооруженото насилство е спорадично или пак конфликтот ескалирал до вооружена криза. Врз основа на вклученоста на насилството како средство за разрешување на некомпатибилните цели во конфликтот, тие го толкуваат ескалациониот циклус на конфликтот како донасилна фаза и фаза на употреба на вооружено насилство.

Други аналитичари се обидуваат подетално да ги разграничат и анализираат фазите на ескалацијата на конфликтот. На пример, Mitchell ја базира својата анализа на меѓународниот конфликт на неколку фази: зачеток на конфликт, латентен конфликт и манифестен конфликт. За секоја од фазите

³ Подетално за теориите за конфликтите во Гоцевски, Ортаковски, Георгиева: Решавање и трансформација на конфликтите”, Македонска Ризница, Куманово, 2000, стр.

⁴ За меѓународните димензии на внатрешниот конфликт подетално кај Brown, M. E. *The International Dimensions of Internal Conflict*, The MIT Press, Cambridge. 1996

⁵ Mitchell C.R. (1994): *The Structure of International Conflict*, London: Macmillan, стр. 3

тој ги анализира ставовите и однесувањето на актерите во конфликтот и предлага соодветни стратегии за справување. Fisher и Keashly својата анализа ја базираат на четири нивоа на ескалација на конфликтот:

- дискусија,
- поларизација,
- сегрегација и
- деструкција.⁶

На секое од утврдените нивоа односот помеѓу спротивставените страни значително се менува, заедно со динамиката на комуникацијата, проблемите, сфаќањето за можни излезни решенија и стратегиите коишто страните ги применуваат.⁷ Нивниот модел сугерира линеарна дефиниција на ескалацијата на конфликтот. Според овој модел страните во конфликтот минуваат во повисоко или се враќаат кон пониско ниво на ескалација. Во таа смисла, повеќе аналитичари констатираат дека е неопходно да се развие посуптилна скала на ескалација-деескалација на конфликтот и врз основа на таква продлабочена анализа да се имплементираат и соодветни стратегии за интервенција во конфликтот.

Од аспект на внатрешниот етнички конфликт, Кармент (Carment D.) исто така, ги анализира развојните фази на етничкиот конфликт со посочување на можностите за превенција на конфликтниот или, доколку оваа фаза е одмината, за примена на соодветна интервенција на трета страна. Овој автор користи покомплексна аналитичка рамка за утврдување на карактеристиките на конфликтот, како на внатрешен етнички или внатрешен неетнички конфликт. И двата карактеристични случаи потоа ги анализира преку елементите со кои конфликтот остава последици, односно елементите со кои се препознава хоризонталната и вертикалната ескалација.⁸

И во овој случај на конфликтот му се пристапува како на динамичен процес во којшто се препознаваат барем пет нивоа на ескалација и деескалација:

- латентна фаза (која може да трае со години), во која разликите помеѓу етничките групи се прикриени и нема појави на отворен конфликт;
- почетна фаза во која катализаторот создава услови за избувнување на насилство;
- кулминациска точка која води кон конфронтација меѓу групите и репресија или доминација;

⁶ Подетално за тоа во Wright Q. (1965): *The escalation of international conflicts*, Journal of Conflict Resolution Vol. 4, Стр. 434; и кај Glasl F. (1982): *The Proces of Conflict Escalation and Roles of Third parties*, во студијата на Bomers G.B.J., Peterson R.B. (ed): *Conflict Management and Industrial Relations*, Boston: Kluwer-Nijhoff, стр. 119

⁷ Fisher and Keashly (1991), стр. 35

⁸ Carment D.: "Using Force to Prevent Ethnic Violence", 2001

- деескалација на конфликтот која вклучува некоја форма на интервенција на трета страна;

- завршна фаза која резултира во решавање или трансформирање на конфликтот.

Утврдувањето на комплексноста и на динамичноста на конфликтот, како и разбирањето на различните фази на ескалација и деескалација е предуслов да се утврдат соодветни стратегии за справување. Конфликтот може да ескалира, или да помине низ фаза на криза, која пак, доколку ескалира може да прерасне во војна. Ескалацијата на кризата претставува продолжување на конфликтниот процес и релации, но со изменет интензитет и опкружување.

Криза

Бројните дебати за тоа дали кризата е предизвик за националната безбедност и дали кризата во Македонија имаше повеќе димензии на надворешно-политичка криза или димензии на војна, може да се постави во контекстот на теоријата за меѓународна криза. Од овој аспект најповршен заклучок би бил дека станива збор за надворешно- политичка криза во која заканата е примарно насочена кон една држава. Во ситуација кога промените во внатрешното или надворешното окружување на државата од страна на највисоките државни актери се перцепира како:

- закана за една или повеќе темелни вредности на државата;
- кусо време за одговор на заканата, и
- зголемена веројатност од започнување на вооружени непријателства и војна,

присутни се сите елементи на **надворешно-политичка кризата**.

Во овој случај државата е централен објект на надворешно-политичката криза. Притоа се јавуваат низа специфичности како во однос на перцепциите на оние кои се во процесот за донесување на одлуки така и во однос на начинот на кој тие решаваат во комплексни ситуации на неизвесност и перцепирана ескалација или деескалација на заканата. Од овој аспект, одложеното или ненавременото и несоодветно реагирање со техники на кризниот менаџмент води кон пропуштање на можноста за спречување на ескалацијата на кризата. Ескалацијата е резултат на *нагорна промена* во погоре споменатите перцепции и сфаќање на зголемената веројатност од предизвикување војна. Од оваа состојба како ерупција произлегува *надворешно-политичка (воено-безбедносна) криза*. Надворешно-политичката криза може да предизвика, односно да биде тригер на меѓународна криза. Од овој аспект „Косовската криза“ како надворешно-политичка криза во СР Југославија беше вовед во поширока меѓународна криза за поголем број држави во Регионот, но од позициите на Македонија таа емитуваше дестабилизирачки ефекти кои предизвикаа промени во внатрешното и надворешното окружување на државата.

Однатре, дестабилизирачките дејства предизвикаа внатрешно-политичка, економска, хуманитарна и еколошка криза. Однадвор, таа предизвика промена во окружувањето, како преку ефектите на внатрешен вооружен конфликт и хуманитарната интервенција, така и преку воспоставувањето на статусот на Косово со Резолуцијата 1244 на ООН. Овие состојби го активираа циклусот на промени во окружувањето преку:

- позицијата и односот на актерите (државите) во регионален и субрегионален контекст опфатени со терминот Западен Балкан;
- промени во дистрибуцијата на сила со присуство на сили на НАТО на Косово;
- конфигурацијата на претпоставени сојузници и т.н.

Географскиот фактор во кризата изразен како заедничка граница масимално ги манифестираше прелевачките ефекти.⁹ Ова се потврдува со прелевањето на кризата кон Македонија, Албанија и Црна Гора.

Во оваа смисла и кризата во Македонија ги исполни сите критериуми на надворешно-политичка криза со потенцијал да предизвика меѓународна криза. Нејзините димензии во споредба со Косовската криза се помали иако беше предупредувано дека ескалацијата на кризата може да биде тригер на меѓународна криза.¹⁰

Но, таа покажа и други специфичности. Во повеќе расправи се истакнува дека немаше сериозен тригер (предизвикувач на кризата), како и тоа дека потпишувањето на договорот за раграничување помеѓу Македонија и СРЈ може да е политичка заднина на тригерот: инцидентот кај Танушевци. Нејасните објаснувачки показатели за иницирањето на кризата укажуваат и на тоа дека таа сепак е со покомплексна внатрешна и надворешна рамка. Претходно посочените географски димензии, како и подолу посочените етнички димензии се дел од комплексното окружување. Оспорувањето на Договорот за разграничување помеѓу СРЈ и Република Македонија и по завршувањето на кризата со потпишувањето на Охридскиот договор покажува дека иницирањето на одредени територијални барања од страна на косовскиот парламент имаат потенцијал за етнополитичка мобилизација и ќе претставува прашање кое и понатаму ќе продуцира можности за ескалирање на криза.

Овој проблем може да се постави и во контекст на теоријата на етничкиот конфликт така што појасно ќе се покажат потенцијалите на етнополитичка

⁹ Ова е случај во 73% од кризите кои избувнаа во текот на дваесеттиот век, а во кои една од карактеристиките е заедничка граница со државата која продуцира надворешно-политичка криза, наспроти 12% од случаите во кои се манифестираа ефекти во блиското соседство односно во ист географски регион. Подетално во Студијата за кризи, стр. 98

¹⁰ Одредени аспекти на кризата и можните регионални последици се валуирани во "The Crisis in Macedonia and U.S. Engagement in the Balkans", Hearing, Committee on Foreign Relations, June 13, 2001

мобилизација за предизвикување на конфликт или развој на криза. Иако етнополитичката мобилизација во внатрешен конфликт може да се разгледува на едно ниво на анализа (внатрешно/национално), димензиите на конфликтот или кризата можат да бидат и со пошироки последици, односно од надворешно политичка да прераснат во меѓународна криза.

Концептот на етнички конфликт ги опфаќа споровите кои произлегуваат како сецесионистички и (или) иредентистички притисоци. Внатрешниот сецесионистички конфликт е конфликт во кој една или повеќе етнички групи бараат редуција на контролата или автономија од централната власт преку политички средства. Тој води кон внатрешна криза на четири взаемно неисклучиви начини:

- кога етничката група ќе одбие да го признае централниот политичкиот авторитет со што може да иницира надворешно-политичка криза за државата (тогаш станува збор за внатрешен предизвик);

- да иницира надворешно-политичка криза за сојузниците на државата;

- да иницира вовлекување на актери однадвор кои ја поддржуваат сецесионистичката група;

- да иницира вовлекување на една или повеќе држави според нивните афинитети кон етничките групи со поддржување на една и предизвикувајќи меѓународна криза.¹¹

Иредентистичкиот конфликт е побарување на територија на еден ентитет (вообичаено независна држава) во која етничката група е бројно малцинство. Побарувањето на територија и иредентистичкиот конфликт најчесто водат кон меѓудржавна етничка криза на три взаемно неисклучиви начини:

- со иницирање на надворешно-политичка криза за една или повеќе држави;

- надворешна закана упатена од една или од двете држави;

- како и со предизвикување на надворешно-политичка криза за сојузници на двете држави со иницирање на претходните два начини.¹²

Влијанието или поврзаноста на етничкиот фактор со карактеристиките на конфликтот и кризата не можат да се занемарат. Етничките димензии се специфични како за внатрешниот етнички конфликт и криза така и за меѓународната криза. Основно прашање е: на кој начин тие ги менуваат карактеристиките на конфликтот или кризата и дали во помал или поголем обем придонесуваат за појава на насилството како карактеристика на

¹¹ За етничките димензии на внатрешниот конфликт подетално кај Carment D.; Harvey F.: Using Force to Prevent Ethnic Violence: An Evaluation of Theory and Evidence, PRAEGER, 2001, стр. 13

¹² Подетално во Brecher M. and Wilkenfeld J.: A study of Crisis, The University of Michigan Press, 2000, стр.115

ескалацијата на конфликтот или како примарна техника во менаџирањето на конфликтот или кризата.

Меѓународната криза се јавува како надворешно-политичка криза за државата преку еден од трите тригери:

- непријателски акт од друга држава;
- дестабилизирачки настан;
- промена во окружувањето.

Катализаторот на кризата може да е внатрешен или надворешен.

Меѓународната криза и меѓународниот конфликт се концепциски блиски но не се синоними. Во фокусот на кризата е еден проблем: територијален спор, економски бојкот или др. Конфликтот, или **продолжениот конфликт** (protracted conflict) се дефинира како *непријателски интеракции кои трајат подолг период со спорадично избувнување на вооружено насилство со променлива фреквенција и интензитет, тие не се специфични настани, тие се процеси.*¹³

Продолжените конфликти се долготрајни, одат кон војна, делумно решавање или кон насилство. Меѓународната криза може да е долга но се разликува од меѓународниот конфликт, таа е дел од него. Операционално, за да се подведе одреден конфликт под категоријата продолжен, тој мора да ескалира во барем три меѓународни кризи помеѓу ист пар актери за едно или повеќе прашања во период од пет години.¹⁴

Концепциски и емпириски кризата е блиска до **војната**, но мора да се има предвид дека некои кризи настануваат во невоени услови, а некои во воени. Војната не ја елиминира или заменува кризата. **Кризата и претходи на војната, но не секоја криза прераснува во војна.**

Мировен менаџмент или управување со конфликтите и кризите

Превенцијата на конфликти како концепт и како активност претставува составен дел на она што Шнабел (Schnabel A.) го дефинира како **мировен менаџмент** (peace management), или како што беше употребено од авторот на овој текст **творење на мирот**.¹⁵ Иако сè уште не може да се даде употреблива дефиниција што е содржината на мировниот менаџмент и според одредени (потесни) толкувања тој се изедначува со конфликтниот менаџмент (conflict management), сепак е неопходно да се направи дистинкција.

Од аспект на теоријата на конфликти, конфликтниот менаџмент ги опфаќа стратегиите за управување со конфликтите и мерките и активностите со кои се регулира конфликтното однесување преку интервенција (мирољубива

¹³ Azar at all. 78/50pp

¹⁴ A Study of Crisis, стр. 5

¹⁵ Георгиева Л.: Творење на мирот, Студио АДА, Скопје 2000

или со присила) во различните елементи на конфликтот. Најчесто се интервенира тогаш кога конфликтното однесување ги надминува границите на конфронтација и преминува од спорадично кон пошироко насилство. Влијанието врз конфликтните ставови и перцепции вообичаено е поинтензивен процес во пост-насилната фаза на конфликтот. Мировниот менаџмент, споредено со претходното, би ги надминал границите на конфликтниот менаџмент и покрај регулирањето на конфликтот, би го вклучил и дејствувањето врз економските, политичките, социјалните и други аспекти кои можат да генерираат нееднаквост и конфликти.

Покрај претходната дистинкција, неопходно е теориско разграничување и помеѓу конфликтниот менаџментот и кризниот менаџмент, во рамките на мировниот менаџмент. Во таа насока се дефинираниот однос на конфликтот, кризата и војната на почетокот од трудот, како и прикажувањето на развојните фази на конфликтот, дистинкцијата на надворешно-политичката и меѓународната криза и војната. Оттаму конфликтниот менаџмент ги регулира конфликтните односи до степен на разрешување на конфликтот, притоа користејќи различни стратегии (коерзивни или некоерзивни), додека кризниот менаџмент може да дејствува и во рамките на менаџирање на конфликтот кога тој ќе ескалира во криза. Кризниот менаџмент може да ја превенира или заврши кризата, а потоа повторно да следат техники на конфликтниот менаџмент.

И едниот и другиот пристап содржат контрадикции и се соочени со многу критики. Така, и за кризниот менаџмент и за конфликтниот менаџмент се смета дека се деривати на релациите од периодот на Студената војна, и дека првиот е префериран и имплементиран од НАТО, додека другиот, претставува повеќе „европски“ пристап за справување со конфликтите кој вклучува и превенција. Како и да се споредат и конфликтниот менаџмент и кризниот менаџмент немаат капацитет да го трансформираат конфликтот. Ако кризниот менаџмент треба да ја елиминира или успешно да превенира прераснување на кризата во отворено вооружено насилство/војна, тогаш конфликтниот менаџмент треба да дејствува и пред и по ескалацијата на кризата за да ги регулира односите помеѓу актерите (конфликтните) страни. Така Лунд, во однос на различните фази на ескалација на конфликтот предвидува серија од инструменти, меѓу кои во услови на криза: операции предвидени со Глава VII од Повелбата на ООН, коерзивна дипломатија или медијација со мускули, мерки за градење на доверба, билатерални преговори, механизми за мирно решавање на спорови, воени консултации, градење на институции, процес на реконсултација.¹⁶

¹⁶ Michael S. Lund: Preventing Violent Conflicts: A strategy for Preventive Diplomacy, USIP, 1999, стрп.148

Овој механички пристап се препознава и во институционалното обликување и практикување и на конфликт менаџментот и на кризниот менаџмент.

Имајќи предвид дека и двата концепти различно се опфатени со национално-безбедносната политика и стратегија, како и тоа дека ова ниво на анализа (национално) излегува од обемот на овој труд, може да се извлечат некои генерални ставови од аспект на практикувањето во рамките на меѓународните организации.¹⁷ Од овој аспект сè повеќе се калкулира со фактот дека постои голем расчекор во способноста на НАТО и ЕУ за реализирање на стратегиите за управување со конфликтите. НАТО со своите воени капацитети претставува доминантна сила за интервенција и управување со кризите, додека капацитетите на ЕУ за оваа намена допрва треба да се развиваат. Но, според одредени аналитичари евидентен е фактот дека ЕУ има далеку поголеми компаративни предности пред НАТО и тоа во однос на конфликтниот менаџмент пред сè, во превентивното дејствување или како што го посочивме на почетокот од трудот во **мировниот менаџмент**. НАТО и ЕУ практично си ја дополнуваат својата улога како во мисијата во Босна и Херцеговина така и во мисијата на Косово.

Заклучок

И покрај дилемите со кои се соочува, може да се констатира дека мировниот менаџмент опфаќа една скала на активности кои ги преземаат државни и недржавни актери кои треба да ги стабилизираат мировните релации и политичкиот, економскиот и социјалниот развој; кои се справуваат со кризни и конфликтни состојби, и кои ги возобновуваат мирољубивите односи откако конфликтот ќе се разреши.

Во рамките на оваа скала на активности превенцијата на конфликти ги опфаќа реакциите кон повремени закани за мирољубивите односи предвидени со систем на рано предупредување на кои се реагира со механизми на миротворство или чување на мирот. Превенцијата на конфликтите се разликува од останатите активности (кои применуваат и соодветно ниво на закана или употреба на сила) во процесот на долготрајно менаџирање на мирот, во стабилизирање на мирновремените и взаемно конструктивни релации кои владеат меѓу индивидуите и државите, а кои претходно биле нарушени. Конфликтниот менаџмент и кризниот менаџмент имаат свое место во рамките на мировниот менаџмент и вообичаено следат по пропуштените можности од навремена превенција по што конфликтот или кризата прераснуваат во насилство. Иако денес се дебатира за можноста и оправданоста на превентивна употреба на сила, сепак употребата или заканата со сила се карактеристика на конфликтните или кризните техники.

¹⁷ EU Crisis Response Capability: Institutions and Processes for Conflict Prevention and Management, ICG Issues Report No 2, June 2001, Brussels

ЛИТЕРАТУРА:

1. Brecher M. and Wilkenfeld J.: A study of Crisis, The University of Michigan Press, 2000
2. Carment D.; Harvey F.: Using Force to Prevent Ethnic Violence: An Evaluation of Theory and Evidence, PRAEGER, 2001, str. 13
3. Clement S., "Conflict Prevention in the Balkans: Case Studies of Kosovo and the FYR of Macedonia", *Chaillot paper 30*, (Institute for Security Studies of WEU: Paris, 1997).
4. Clement S., The Balkans and Beyond: The European perspective on Future regional Stability, (NATO&Europe in the 21st Century: WWICS, April 2000
5. Chester A. Crocker ; Fen Osler Hampson; Pamela Aall: Managing Global Chaos: Sources and Responses to International Conflict, USIP, 1998
6. Fetherstone A.B.: Peacekeeping as Peacebuilding Towards a Transformative Agenda; in "Issues in Peace Research 1995-96", Lee-Anne Broadhead (ed.), University of Bradford, 1996,
7. Георгиева Л.: Творење на мирот, Студио АДА, Скопје 2000
8. Georgieva, L: Preventive deployment: Missing link between conflict prevention and peacebuilding; 40 annual Convention of ISA, Washington, D.C. 19-20 February, 1999
9. Hill C.: The EU/WEU System of Conflict Prevention, Conference on "Preventing Violent Conflict in Europe, Rome, 10-11 1997
10. Mitchell C.R.: The Structure of International Conflict, Macmillan, 1994
11. Mac Ferlane N.: The UN System of Conflict Prevention, Paper presented at Conference on "Preventing Violent Conflict in Europe, Rome 10-11 October 1997
12. Smith, Dan: Patterns of violent conflict in Europe, Paper from the Conference on "Preventing violent Conflict in Europe", Rome, 10-11 October 1997
13. Sokalski H., "Preventive Diplomacy: the Need for a Comprehensive Approach", *Balkan Forum*, No. 1, March 1997, p. 46.
14. SIPRI Yearbook 1999: Armaments, disarmament and International security; Oxford University Press, 1999
15. Ted Robert Gurr, *Minorities at Risk*, Washington, D.C.: USIP, 1993
16. Vayrynen R.: Preventing Deadly Conflicts: Failures in Iraq, Yugoslavia, and Kosovo;
17. 40 annual convention ISA, Washington, D.C.; February 16-20, 1999
18. Woodhouse T, "Ethnicity, Conflict Resolution, and Post-Cold War Security" in Lee-Anne Broadhead (ed.), *Issues in Peace Research 1995-96*, (Bradford: University of Bradford, 1996): 45.

ФУНКЦИОНИРАЊЕТО НА ОДБРАНБЕНИОТ СИСТЕМ ВО КОНФЛИКТОТ ОД 2001 ГОДИНА

Зоран НАЦЕВ

Филозофски факултет, Институт за одбранбени и мировни студии - Скопје

Апстракт: Во илудото се прави анализа на кризата во Република Македонија, предизвикана од страна на албанските екстремисти и терористи, од повеќе аспекти. Основна интенција е да се идентификуваат состојбите на планот на одбранбено организирање пред конфликтот, надолжно со новосоздадените проблеми со отпочнувањето на судирот кои овој одраз го имаа врз начинот на справување со кризата. Во сите рамки, посебно се разгледува подготвеноста на министерството за одбрана и АРМ, координацијата меѓу безбедносно-одбранбениот структура, улогата на МПРи-тимот, причината за кризата и др.

Клучни зборови: конфликт, подготвеност, криза, координација, улога, пропус, мир

THE FUNCTIONING OF THE DEFENCE SYSTEM AND THE CRISIS IN 2001

Abstract: In this work, from different aspects, has been made an analysis about the crises in R. of Macedonia evoked by the Albanian extremists and terrorists. The basic intention is to be identified the conditions of the organized defense plan before the conflict, complemented with new create problems in the time of the beginning of the clash, which were reflected to the manner of the resolving of the crisis. In every one part separately it is analyzed the preparedness of the Ministry of defense and the Macedonian Army, the coordination between defense and security structures, the role of the MPRi team, the cases of the crises and etc.

Key words: Conflict, preparedness, crisis, coordination, rule, negligence, peace

Вовед

Основниот концепт на трудот се темелеше врз идејата да се анализираат состојбите на безбедносно-одбранбен план непосредно пред и во самиот почеток на конфликтот во Р.Македонија, да се идентификуваат и образложат корелативните релации помеѓу настаните со улогата на меѓународниот фактор во минатогодишниот

конфликт, а потоа врз база на тие сознанија да се проникне во крајните цели на албанскиот екстремизам и на нивните поддржувачи, односно барање одговори на прашањето зашто се случи тоа што го видовме во 2001 година, да ли со Охридскиот договор е ставен крај на конфронтирањето, остварени ли се геополитичките интереси во регионот и пошироко или пак крајните цели допрва чекаат своја разврска. Интенцијата е да се одговори на неколку сложени прашања и тоа: зашто влеговме неподготвени во конфликтот, односно кои беа суштествени причини за почетната збунувачка, несоодветна и неефикасна реакција на одбранбените сили. Колку ние самите, заради недоволната одлучност, создадовме простор меѓународните субјекти да ја трансформираат оценката за конфликтот и вокабуларот на изразите кои ги користеа за неговите предизвикувачи. Можеме ли да тврдиме дека одделни, заинтересирани меѓународни фактори знаеа, очекуваа и придонесуваа во креирањето и дозирањето на воено-политичката димензија на конфликтот, контролирајќи го во сите фази на негова ескалација и завршување. Како и зошто се случи државата која се истакнуваше како пример за другите земји по однос на решавањето на меѓунационалните односи, „преку ноќ“, од „оаза на мирот“ да се преобрази во кризно жариште. Се несфатлива леснотија се урна изградениот (вештачки) имиџ. По сè изгледа дека изречените афирмативни квалификации и оценки кои пристигнуваа однадвор придонесоа да навлеземе во една летаргична фаза на самобендисаност. Уживајќи во неа, свесно (прагматично) го потиснавме чувството дека работите не се такви какви што се прикажуваа. Сепак, ни беше познато дека околниот и внатрешниот латентен антагонизам демнееше и чекаше погодна прилика да се активира. Сигналите за внимателност кои беа проследувани од страна на научните и стручните кругови како и од добронамерните луѓе до оние кои по позиција мораа да ги апсолвираат, не вродуваа со посакуван резултат. Општата увереност дека сè е добро, се покажа дека не било доволно добро, туку избраното (наметнато) по пат на војна, всушност е она вистинското и треба да се поддржи. Не треба да не чуди ако за неколку години и тоа не биде доволно за албанската заедница во Р.Македонија, односно ако биде оквалификувано како недоволно од страна на одделни екстремисти, „команданти“ и некои меѓународни групи.

Во јавноста беа презентирани повеќе верзии за причините и за крајните цели на манифестираниот екстремизам и тероризам. Главно се посочуваше на познатите големоалбански фикции со крајна цел поделба на државата. Беа присутни и видувања кои ја потенцираа криминогената подлога и суштина на конфликтот. И се разбира, образложението на иницијаторите на судирот, кое своето ефектуирање го имаше во Охридскиот договор, а е врзано за положбата и правата на албанското малцинство во Р.Македонија. Постоеја и други толкувања, кои сепак имаа повеќе спекулативен карактер. Значи еден сет на видувања за суштината на конфликтот, за последиците од него, проткаено со предвидувања за развој на состојбите во постконфликтивен период и сл.

Оваа анализа се приклучува кон тој комплекс на искажувања за судирот, при што основниот интерес ќе биде насочен кон идентификација на индикаторите кои укажуваа на можноста од избувнување на конфликтот, низ призма на подготвеноста да се справи со него. Во вториот дел од текстот ќе бидат третираны останатите прашања поставени на самиот почеток од воведот. Во пишувањето на овој дел, покрај

теориските сознанија од исклучително значење беа практичните искуства од седуммесечниот престој во Министерството за одбрана¹ при што имаше прилика „однатре“ да се согледаат состојбите врзани за одбранбениот систем, како и самиот почеток и тек на конфликтот.

Општи состојби и карактеристики на одбранбениот систем во предзорието и во текот на конфликтот

Во почетниот стадиум на кризата, ние не бевме доволно спремни за брзо и ефикасно елиминирање на конфликтната ситуација. Или попрецизно кажано, отсутствуваше потребниот акционен зафат и ефект, наспроти неспорната желба и волја за адекватно справување со појавеното зло. Очигледното присуство на сопирачки механизми од различен вид и природа, ја сопираа очекуваната и нужна реакција на безбедносните сили. На виделина излегоа редица проблеми од системски и прагматичен аспект, како резултат на многубројни пропусти кои се провлекуваа во изминатите години, значително зголемени во новосоздадените конфликтни околности. Имено, првите кадри од „ролјата Танушеви“ отпочнаа во најнеповолен момент за воено-одбранбените сили. Односно, албанските екстремисти и терористи, како и нивните поддржувачи, имаа информации од внатрешни и надворешни „експерти“ дека термински и ситуациски, тоа бил најпогоден период за остварување на плановите. Претходните тврдења ги поткрепуваме со следни податоци и факти.

Министерството за одбрана и АРМ беа затекнати во најнезгодната фаза од нивното реструктурирање и прилагодување кон новата организациона и функционална поставеност, согласно стандардите на НАТО. Старата структура не беше докрај расформирана, а новата постапно се осмислуваше и градеше. Во тие рамки АРМ беше некаде на средина на организациско-формациска реконструкција. Главните активности одеа во насока на бројното намалување на редовниот и резервниот состав² со поинаква формација и структура на единиците, командите, генералштабот,

¹ Авторот на трудот пред самиот почеток на кризата до мај 2001 год. ја вршеше функцијата потсекретар за одбранбена политика во МО.

² Тие бројни сили кои требаа да се намалат постоеја во плановите, на „хартија“, без реална основа дека некогаш воопшто би можеле да се ефектуираат во тој обем. Интересно е да се напомене дека челниците на армиите од некои источноевропските земји, често потенцираа дека реформите во АРМ е многу полесна и благодарна работа, бидејќи создаваме, односно надградуваме на постоечкото, додека тие се принудени нивните предимензионираны и фактички постоечки вооружени состави да ги реконструираат и намалат речиси на половина и да решаваат многу придружни проблеми (предвремено пензионирање, отпуштање од работа, уништување на вишок вооружување и сл.).

со нов пристап кон обуката, логистиката и др. Отстапки од заземениот курс на трансформација веќе не можеа (и не смееја) да се направат, но она што загрижуваше во тој момент беше несфатливо долгиот временски интервал на трансформација, што директно се одразуваше на можноста за остварување на основната дејност и функција на АРМ. Не можевме да се отргнеме од впечатокот дека таквата комозија на извесен начин беше стимулирана со определена цел. Кон тоа, во голема мерка придонесуваат припадниците на МПРИ тимот.³ Слична состојба беше присутна и во Министерството за одбрана во неговиот цивилен дел. И двете структури (МО и АРМ) беа во една некордонирана фаза, со измешани старо-нови сегменти, функции, кадри и сл.

Згора на тоа, изготвувањето на двата клучни нормативни акти: Законот за одбрана и Законот за служба во АРМ, и изготвувањето на годишната национална програма за членство во НАТО (ГНПЧ) и други нужни документи од областа на меѓународната соработка, во периодот непосредно пред конфликтот, заради роковите до таа мерка беше интензивизирано, што најголем дел од носечкиот кадровски потенцијал во МО и АРМ се исцрпуваше до крајни граници, за да се оформат спомнатите документи како најголем приоритет. Време за решавање на натрупаните проблеми во „базата“ едноставно немаше, и според реакциите веќе не смееја да се пролонгираат.

Вработените во МО беа загрижени за својата кариера бидејќи во тек беше изготвувањето на новата организација, систематизација и сл. Егзистенцијалните и прашањата врзани за натамошната кариера, надвладуваа над тековните обврски, партиските (или самоинаугирани) „воини“, во кулоарите ги составуваа листите на „погодни и соодветни“ кадри кои ќе ги заземаат местата на новата хиерархиска скала. Тензиите во колективот се вжештуваа, суштествените работи сè повеќе губеа на приоритет, а искусните професионалци ја трошеа енергијата за одгонетнување на прашањето „што со мене“ и сл. Во моментот кога тоа беше најпотребно и не можеше да се очекува дека нивната реакција на скудните информации дека нешто се подготвува, ќе биде навремена и соодветна. Затоа и не треба да не чуди што машинеријата наречени МО и АРМ, длабоко навлезена во ремонтна фаза, со пробиени рокови за повторно активирање, несоодветно реагираше на пројавените почетни терористички

³ Приватна американска агенција, ангажирања и финансирања од страна на администрацијата на САД, кои во рамките на помошта на нашата земја, имаа за цел да придонесат за соодветно реструктурирање на МО и АРМ кон стандардите на НАТО.

атаци. Можеби и можеше ако малубројните професионални, но добро обучени, оспособени и вооружени елитни воени сили во соработка со нивните колеги од полицијата, адекватно беа употребени во самиот зачеток на конфликтот. Лично сметам дека тоа ќе го направеа ако беа „пуштени“ да го сработат тоа за што се квалификувани.

На ова место ќе го отвориме прашањето (проблемот) околу вооружувањето и опремувањето на АРМ. Факт е дека АРМ, во континуитет, во периодот на нејзиното десетгодишно постоење, не успеа да го оствари посакувано (оптимално) ниво на вооруженост и опременост. Тие не беа основни виновници за тоа. Скромните финансиски средства ги задоволуваа само основните потреби. Дури и тие планираните оскудни буџетски пари за потребите на одбраната, многу често, не пристигнуваа во полн обем, односно дел од нив се префрлуваа за други намени, поткрепени со прозаични образложенија дека „нема да има војна“ дека „НАТО ќе не одбрани“ и слично, па зашто тогаш да трошиме толку за одбраната.

Овој недостиг беше еден од основните ограничувачки фактори за навремено справување со екстремистите во ситуација кога на АРМ ѝ беа „одврзани рацете“ за дејство. Се изгуби многу време за дополнителна набавка на она што недостигааше и негово вклучување во борбениот состав, а за волја на вистината, недостигот беше многу поголем отколку се очекуваше. За жал, АРМ во одделни сегменти не ни знаеше што поседува.

За наша среќа, во тоа време беше завршена продажбата на Телеком, па дел од овие средства беа ставени на располагање на МО и АРМ. Исто така, поинтензивно пристигнуваа од порано најавените донации во возила и опрема од повеќе пријателски земји, кои по отпочнувањето на конфликтот дополнително и поинтензивно помагаа, при што пред другите беа некои од соседните држави. Сето ова на извесен начин, го олесна и го ублажи проблемот врзан за трошоците на војната, иако државата беше спремна, ако затреба, да ја отвори финансиската славина докрај. Но, како по непишано правило во сите војни се јавува и военото профитерство. По така и ние не бевме имуни на тој предизвик, за што говорат обелоденети афери врзани за таквите активности, а некој допрва очекуваме да се појават.

Од сложениот мозаик на присутните состојби кои не одеа во прилог на нашата подготвеност за војна се издвојува и фактот дека голем процент на стручњаци и офицери од МО и АРМ, во моментот на отпочнувањето на конфликтот ја следеа повеќемесечната курсна настава по странски (англиски) јазик како основен ангажман, односно тие личности беа оддалечени и ослободени од нивните редовни должности. Кон оваа бројка се приклучува не

мал број лица кои по разни основи беа на подолготраен престој надвор од земјата. Ако тие беа однапред планирани активности, во сообразност на прифатените критериуми за трансформација, тоа што не беше планирано и претпоставено е фактот што по отпочнувањето на кризата голем број лица од воените и цивилните структури „сфатија“ дека е време да ги искористат преостанатите денови од одморот или отидоа на „боледување“ (вкупно околу 10% од луѓето од платниот список во МО и АРМ). Во најмала рака ова беше мошне симптоматична ситуација.

Честите промени на челните луѓе во МО (во просек еднаш годишно), проследено со „неизбежни“ кадровски ротации на речиси сите нивоа, на раководниот естабилишмент, мотивирано од партиски или лични интереси, придонесоа за создавање на една неподнослива и непримерена флукуација на кадри. Беше воспоставена вообичаена пракса, особено од 1995/96 год., одделни искусни и високостручни лица на високи позиции на раководната хиерархиска пирамида да бидат „фрлени на шалтер“ само затоа што не се вклопуваа во новата шема на позиционирње, замислена од новодојдените челници и гарнитуре. И обратно, несоодветно едуцирани, нестручни и неспособни кадри (но заслужни), се поставуваа на чувствителни и сложени места, иако за тоа не беа доволно квалификувани. Таквиот зачестен, синусоиден цикличен процес на ротација, создаде депримирачка состојба во МО, проткаено со Павлов рефлекс на исчекување, учење и прилагодување, со надеж дека можеби новите луѓе ќе ги вратат состојбите на потребното ниво. Се заборава дека се работи за живи суштества, а не за предмети, човечкото достоинство стана катеорија за подкусурување, луѓето „од зорт“ се претворија во камелеони, но со веќе исцрпен спектар на природни па и вештачки „бои“ за камуфлажа. Искра надеж за подобро, на веќе заморените чиновници, дојде со донесувањето на Законот за државни службеници. Заштитните бариери вметнати во неговите одредби, со цел стабилизирање на хаосот во оваа област, не вродија со очекуван плод, бидејќи интенциите на Законот на многу начини се игнорираа.

Општо земено, чувството на работна и материјална несигурност, поларизација на вработените по разни основи, непочитувањето на критериумите за напредок и сл., беа основни обележја на факторот наречен „човечки ресурси“ во МО, непосредно пред конфликтот. Иако најголем дел од вработените сакаа, можеа, знаеја и умееја, пропустите од системски карактер, ги стеснуваа можностите тоа да го покажат. Имено, наместо организациите од овој вид да дејствуваат по автоматизам, според утврдените процедури, функционирањето преодминатно зависеше од субјективниот фактор. Затоа и не треба да не зачува фактот што челната група луѓе кои треба да раководат и командуваат со акциите против екстремизмот и

тероризмот по вокација беа: историчар на уметноста (министер), социолог (негов заменик), инжињерец (начелник на Генералштабот) и интендант (заменик на началникот на ГШ). Нивната недвојбена настојчивост соодветно да одговараат на настанатата сложена и нетипична ситуација во која бевме втурнати, не беа доволни да ја компезираат присутната недоволна стручност за да се справат со комплицираните прилики. На ова се надоворзува методистичко религиозната ориентација на претседателот на државата, во чии ангажмани како врховен командант на вооружените сили, оваа линија можеби се покажа како одлучувачка за окончување на судирот. Некогаш е навистина извонредно тешко да се спои состојбата на внатрешниот дух со овластувањата произлезени од уставната и законската регулатива кои во даден момент на одлучување ефектуираат убивања, материјални штети и застрашувачка болка, во име на добро.

Најверојатно и шефот на државата ја имаше уочено оваа несоодветна комбинација на вокацијата на челните луѓе во МО и АРМ, па донесе одлука за повторно ангажирање на претходниот пензиониран начелник на Генералштабот да ги води операциите против екстремистите. Во даден момент имавме двајца луѓе на чело на АРМ, еден за во „јавност“ другиот за на „терен“. Мошне необично, ако се има предвид еден од основните принципи на раководењето и командувањето, едностарешинството.

Ова е потенцирано од причина што е познато дека организации од овој тип функционираат на тој начин што речиси целокупната иницијатива, задачите и конкретниот ангажман, особено во деликатни времиња, доаѓаат „одозгора“, а линијата на раководење станува поцентрализирана во однос на извршителите. Ако импулсите од врвот се слаби, несоодветни или збунувачки, воено-одбранбениот систем тешко се раздвижува, без оглед што ситуацијата тоа нужно го налага, како што беше во нашиот случај. Не можеме, а да не се потенцира и фактот дека присутната, преголема концентрација на овластувањата и моќта кај челните луѓе во МО, воспоставена како повеќегодишна пракса, истите ги стави во позиција да станат заложници на непотребните административно-техничките работи, претежно наоѓајќи се во позиција, познато во теоријата на раководењето, како „немам време“. Ако е тоа присутно во мирновременски услови, тогаш во периоди на кризи, немањето доволно време за донесување на рационални одлуки станува лимитирачки и речиси одлучувачки фактор за соодветно функционирање на целокупниот одбранбен систем.

Дека се заплеткавме и заглавивме во една нетипична состојба говори и податокот дека во нашата законска и друга регулатива не постоеше нормативно покривање на можноста за дејствување на системот за одбрана, особено на силите на одбраната, за тип на судир каков што ни беше наметнат.

Односно, раздвижувањето и ефектуирањето на планските документи главно беше врзано со одлуките за прогласување на непосредна воена опасност или воена состојба. Како што е познато, во текот на целиот конфликт, немаше никакво прогласување, иако беа присутни заложбите на Владата да се донесе одлука дека Р.Македонија е во воена состојба.

Тоа создаде една напната и иритирачка конфузија, бидејќи како што истакнавме, активирањето на суштинските мерки и активности од планот за одбрана беше блокирано од недонесувањето на спомнатите одлуки од страна на надлежните органи на власта (Собранието или претседателот). Ако така може да се каже, останаа само уставните одредби за „зашита на суверенитетот и територијалниот интегритет...“ кои „дозволуваа“ борбено ангажирање на вооружените сили и мобилизирање на резервниот состав додека останатите делови од системот останаа во мирување. Дојде до активирање на хуманитарни и некои други невладини организации како своевиден супстит на „цивилниот дел“ од одбранбено-заштитниот систем.

Се отворија полемиките околу класификација на конфликтот во постоечката типологија на судири. Па така, можевме да слушнеме и прочитаеме дека се работи за класичен тероризам, бунт, востание, граѓански конфликт, агресија од протекторат (Косово), дека е тоа „војна од трет вид“ и др. Во сите тие полемии се „забораваше“ дека преставниците од албанската заедница, во чии „интерес“ се бореа екстремистите партиципираа во власта. Навистина е апсурдно и трагикомично да се верува дека легално избраните претставници на албанската популација во Република Македонија „не знаеа“ не беа инволвирани (поединци) или не се солидаризираа со „воините“ кои се бореа за заедничка албанска кауза. Иако званично се правеа обиди за динстикција меѓу едните и другите, сепак, образложенијата беа неуверливи. Коментирајќи ја оваа состојба, еден наш ценет колега, револтирано знаеше да каже: во Македонија немаше војна!

Поради непрецизноста на одделни законски норми беа забележливи недоразбирањата на релација претседател на државата, министерот за одбрана и Влада на Р.Македонија, во делот на разграничувањето на ингеренциите и координацијата. Слична состојба беше и во односите меѓу армијата, полицијата, агенцијата за разузнавање и некои други безбедносни структури. Работите сепак успеаа да се подобрат со формирањето на координативното тело за справување со кризата, но не онака како што се очекуваше, бидејќи веќе бевме во фаза кога се бараа начините за запирање на конфликтот преку преговори на „зелена маса“ под медијаторство на преставниците на меѓународната заедница.

Во целиот тек на судирот, Хашкиот трибунал фигурираше како Дамлоков меч над главите на воените и цивилните раководители, што

придонесе многу акции беспотребно да бидат омекнувани од аспект на начинот на дејствувањето. Изразот „прекумерна употреба на сила“ стана ноќна мора за многумина, како во планирањето така и во изведувањето на акциите. Затоа и не треба да не зачудуваат случаи кога и за основни тактички дејства на единиците се чекаше парафот на шефот на државата или тој лично ги определуваше целите на таквите акции.

Улога на МПРИ и други советници

Улогата на веќе спомнатата американска приватна агенција, составена од пензионирани офицери на американската армија, на чело со бивш разузнавачки генерал, кои во рамките на обемната помош на САД на нашата земја во доменот на одбраната, беа ангажирани како советници во реструктурирањето на АРМ и МО според западни (НАТО) модели на организирање, беше мошне проблематична и дискутабилна.

Нивната респективна војничка кариера, искуството кое зад себе го имаа од времето кога беа ангажирани на страна на муслиманите во Босна, во Хрватска како советници и инструктори на хрватските сили во нивниот поход на Книнска краина и во други акции, беа референци за почит и определена гаранција за успех на нивната мисија во нашата земја.

Ако од оваа временска дистанца ја посматраме и оценуваме нивната вкупна активност низ призма на спроведеното пред и за време на конфликтот и го одмериме нивниот општ придонес кон реформите на одбранбениот систем, неодминлив е впечатокот дека штетите беа поголеми во однос на придобивките. Еве неколку аргументи за потврда на изречената констатација. Нивниот пристап до и кон одбранбените структури, раководниот кадар и естаблишментот на власта, се спроведуваа преку една специфична методологија, вешто прикриена и спакувана во посебен стил на работење прилагоден на нашиот менталитет. Ние, респектирајќи ја државата од каде што доаѓаа, без доза на сомневање дека е можно да се појават злоупотреби на нашето познато гостопримство и спремност за соработка, ширум ги отворивме вратите за комуникација и пристап до документите. Иако според одредбите на спогодбата за нивниот ангажман, тие требаа да ја имаат улогата на советници-инструктори, а ние да го кажеме последниот збор во прифаќањето на изложените варијанти на суштествени концепти, се случуваше спротивно. Изработеното од нивна страна без посебни пречки беше усвојувано, а ако и наидуваа на поединци кои размислуваа поинаку, речиси во секој момент имаа пристап и можност да лобираат за нивното пред некој повисок авторитет. Мораме да признаеме дека на многумина нивниот стил на работа им одговараше, бидејќи тоа што мораа самите да го сработат како дел од нивните ингеренции, беше многу пополесно и попрагматично да се препушти на МПРИ тимот. Ако стилските разлики во работата некако и можеа

да се толерираат, она што загрижуваше беа содржинските елементи на предлозите кои се нудеа за усвојување како дел од реформите.

Имено, во однос на АРМ се тргнуваше од позиција дека во преден план треба да бидат застапени интересите на Алијансата преку партиципирање на наши воени состави кои реално можеме да ги обезбедиме, односно изградиме. Тоа значеше создавање на формации кои не можеа да ги покријат нашите одбранбени потреби и интереси, но се значајни во евентуалните НАТО предводени операции и тоа на првата линија на фронтот во улога на „топовско месо“. Односно, се форсираше изградба на гранични и лесни пешадиски бригади со симболично присуство на тенковски, артилериски, ракетни, авијациски, хеликоптерски, противвоздушни состави, со намалување на нашите дотогашни објективно предимензионирани проекции за бројноста на силите на половина.

Тоа најверојатно имаше смисла ако бевме членки на НАТО, но се „заборави“ дека сè уште сме пред портите на Алијансата, без гаранции за годината во која би можеле да станеме полноправен член. Суштината е сепак паралелно и едновремено да бидат задоволени националните безбедносни потреби и обврските кои произлегуваат од евентуалното членство во НАТО. Тоа го диктираат околностите во кои егзистираме и реално присутните закани во опкружувањето.

Исто така, новопредложената шема на распоредот на гарнизони и единици во истите, значеше нивно позиционирање значително оддалечено од невралгичните подрачја во западниот дел на Р.Македонија, (наводно да не се иритира тамошното население). На ова би додале, зарем се заборави дека АРМ е заеднички вооружена сила на сите граѓани во Републиката?

Во однос на МО, упорно беше форсиран концептот кој значеше маргинализирање на улогата и задачите на подрачните единици, нивно намалување и трансформирање во одделенијата за пишпување на „пोकани“. Бидејќи дел од оние кои одлучуваа имаа сериозни забелешки на посочените и други решенија, се трошеше недозволиво многу време и енергија за „пеглање на разликите“, како во однос на МПРИ, така и меѓу себе. Во таква состојба нè затекна и конфликтот.

Како и да е, во целиот тек на соработката не нè напушташе чувството дека работите не одат во посакувана и логична насока. Сомневањата во адекватноста на нивниот ангажман се зголемува како што се приближуваше (не) очекуваниот почеток на конфликтот. Пресврт во потврдата на нашите сомневања преставуваше пристигнато сознание дека постојат паралелни и различни извештаи за заедничката работа, со една содржина за Р.Македонија и сосема друга за потребите на Пентагон. Оваа информација МПРИ се обиде на сите можни начини да ја прикрие и демантира. За жал нашите претпоставки дека МПРИ игра двојна улога се потврдија во настаните од 2001 година.

Во земјата, исто така, престојувала повеќемина други западни воени експерти, ставени на располагање на Владата како советници за безбедносни прашања.

Нивното присуство и помош беше од исклучително значење, особено во делот на оформување, содржинско обликување и презентирање на нашите достигнувања во трансформацијата пред одделни тела и органи на НАТО. Но, индикативно е тоа што тие истите не советуваа пред и за време на кризата, се разбира со различна содржина на советодавниот материјал. Знаејќи дека имаа постојана комуникација со своите амбасади и НАТО структури од каде што пристигнаа, сепак очекувавме извесни навестувања за можноста од екстремистичкото дејствување, но тие не пристигнаа.

Во овој контекст ќе споменеме и некои други сигнали кои говорела дека нешто се случува и подготвува, а на кои не обрнавме доволно внимание.

Така, на пример, граѓаните на Скопје реагираа на дополнителното обезбедување на американската амбасада, која се чинеше дека беше соодветно физички обезбедена по направените дополнителни интервенции како санација од штетите предизвикани со фрлањето на молотови коктели врз неа од страна на демонстранти кои реагираа на воздушните нападите на НАТО врз Југославија. Така што новите градежно-занаатчиски работи, непосредно пред конфликтот, не можеа да се поврзат со некои посебни причини во тој момент. Изгледа дека тие зафати не биле случајни туку значеле подготовки за нешто што се претпоставувало дека ќе следи со очекување на реакции слични на оние во периодот на бомбардирањето.

Непосредно пред конфликтот проциркулира најава за можности од активирање на мултинационалната мировна бригада (СЕЕБРИГ) со седиште во Пловдив (Бугарија) и дека во наредниот шестмесечен период има изгледи таа да биде упатена во прва мисија во некое европско кризно жариште. Набљудувајќи ја состојбата на Косово и во Регионот не можеше да се прогнозира каде би можела таа да биде упатена, а во недостиг на дополнителни информации, едноставно се заборави на овој момент. Хипотетички гледано не ја отфрливме варијантата дека тоа било планирано за овие простори, но подоцна се отстапило од таквата идеја.

Заклучок

Во трудот се разгледани настаните од 2001 година, главно концентрирајќи се на слабостите на одбранбениот систем, со посебен акцент на Министерството за одбрана и АРМ пред и непосредно во почетокот на конфликтот. Преферирани се слабостите, што не значи дека немаше моменти за истакнувања. Напротив, колку и да беа присутни проблемите и пропустите од системски карактер, ентузијазмот, решителноста и личната

храброст на луѓето кои беа на првата борбена линија, до извесна мерка ги компензираа недоразбирањата, давајќи личен белег и придонес во борбата против екстремизмот. Практичниот дел на микро ниво беа посветлата димензија на судирот отколку политичкиот дел.

Во моментов, а најверојатно и во периодот што следи, основна тенденција е да се преферираат прашањата кои се однесуваат на стабилизирање на мирот. Безрезервно се приклучуваме кон тие настојувања, но тоа што ни пречи е чувството дека се создава клима за што побргу заборавање на периодот од времето на конфликтот. Односно, како да се потиснуваат во втор план напорите да се проникне во суштината на работите од најразличен аспект. Можеби се претпоставува дека „истражувањето“ ќе предизвика непријатност и револт, особено кај оние личности кои по функција и професионално беа задолжени за елиминирање и санкционирање на пројавените содржини од конфликтот. Сметаме дека изнесените факти и видувања, колку и да се иритирачки, треба да се кажат, иако сме свесни дека „вистината“ понекогаш знае да биде контропродуктивна во определен историски период.

Презентираните и анализираните содржини во трудот, главно, значат пресек на општите состојби на отпорано натрупаните проблеми во одбранбениот систем, надополнето со анализи на кумулативните негативни содржини манифестирани во конфликтот. Колку и да се тие критички интонирани, сепак не се насочени кон девалвирање на поединци и структури кои ја имаа таа „среќа“ тоа да се случи во нивно време. Имено, ситуацијата во која се најдовме беше резултат на влијанието на многу фактори, а одговорните лица и органи затекнати во тој момент беа ставени во позиција тие бидат тие што ќе ги „вадат врелите костени“ од огнот.

Ги изнесовме организационите и функционалните слабости на одбранбениот систем и на основните носители на работите од оваа област, МО и АРМ, со цел да се извлечат соодветни поуки („научени лекции“), како основа за преземање корективни акции за подобрување на системот. Можеби недоволно аргументирано ќе прозвучи нашиот став дека минатогодишните настани се преодна фаза во реализација на крајните цели на албанскиот екстремизам. Ако ова стојалиште се земе за точно, тогаш напорите во натамошниот период треба да се концентрираат во насока на попречување на неговото повторно реактивирање. Притоа не смеат да се запостават интегративните безбедносни процеси на европското тло и пошироко. Нашата внимателност кон внатрешните состојби не треба да значи дека од видокругот треба да ни избегаат и другите тенденции кои се присутни на поширок план, за да не се случи повторно да задоцниме со соодветни реакција од политичка и воена природа.

Анализирањето на непосредното минато и на актуелното, всушност значи прибирање на факти за предвидување на иднината со цел опстанок и просперитет на македонската држава.

РАЗУЗНАВАЊЕТО – ЗЛАТЕН КЛУЧ ВО БОРБАТА ПРОТИВ ТЕРОРИЗМОТ

Митко КОТОВЧЕВСКИ

Филозофски факултет, Институт за одбранбени и мировни студии - Скопје

Апстракт: Сенката на тероризмот сè повеќе почна да надвиснува над својот, над неговата судбина и иднина. Деновите повторно почнуваат, завршуваат и повторно почнуваат со тероризам кој сè повеќе добива лик на свр жеден за многу крв и крвопролевање. Борбата против ова современо зло, против овој „флуиден“ непријател со (не) јасен концепт бара многу знаење, но најмногу правовремени, квалитетни и валидни операции. Разузнавањето добива сè повеќе на значење и стана „златен клуч“ во борбата против „невидливиот“ непријател, основа за превентивно делување и гаранција за успех. Без солидно разузнавање во оваа сфера, што во иднина неминовно ќе мора да прерасне во посебна научна дисциплина, ќе бидеме осудени да бидеме „слепи“ и немоќни против канцеларијата на терористичкото лудило кои неминовно демнеат над своите невини жртви. Во спротивно, тероризмот секогаш ќе биде прв на пошег.

Клучни зборови: тероризам, терористички операции, разузнавање, разузнавачко-безбедносна заедница, разузнавачки информации.

THE INQUIRY - GOLDEN KEY IN THE FIGHT AGAINST THE TERRORISM

Abstract: The shadow of terrorism more and more lean over above the world, above its destiny and above its future. The days again start, end and again start with the terrorism, which is getting more and more a face of a beast, thirsty for blood and bloodshed. The war against the contemporary evil, against this fluid "enemy" with (un) clear concept, asks a lot of knowledge, but most of all timely, quality and valid inquiring operations. The meaning of inquiry is getting more important and it became a "golden key" in the fight against the "invisible" enemy, and the base for preventive action as a guaranty for successes. Without firmly inquiry in this field, which in the future will grown up in the separate science, we will be condemned to the "blindness" and powerless against the claws of the terrorist madness, which heartlessly watches for its innocent victims. On the contrary, the terrorism will always be first in the move.

Key words: *terrorism, terrorist organizations, inquiry, security-inquiring society, inquiring information.*

Војна против „флуиден“ непријател

Денес, кога општата војна, како најголема закана во современиот свет од периодот на Студената војна, во голема мерка е елиминирана, на глобалната сцена се појавуваат нови безбедносни закани. Карактеристично за нив, (кои, патем, во ниште не заостануваат зад безбедносните закани од студеноевоената ера) е нивниот далеку поаморфен, но во исто време и многу позлокобен лик и карактер.

Спротивставувањето на новите аморфни безбедносни предизвици и закани во голема мерка е отежнато бидејќи не постои непријател со сопствен идентитет, ниту, пак, станува сбор за војна против конкретна држава (дури и во случај со „нова војна“ против Авганистан). Спротивно на ова, тоа претставува „војна“ против „флуиден“ непријател и против целосно нејасен концепт. Непријателот го има насекаде, но и никаде. „Невидлив“ е, првенствено за огромните воени механизми на државите што му објавуваат војна на тероризмот.

Сè поголемата верска заслепеност и сè поголемата еластичност на верските мотивациони фактори за изведување на терористичките активности, секојдневно стануваат посилен генератор за предизвикување поголем број жртви во сферата на меѓународниот тероризам. Исто така, тоа претставува и последица од елиминирањето на големиот број ограничувања, посебно на „психолошки бариери“, кои во минатото ги ограничуваат терористите да го употребат оружјето за масовно уништување.

Најновите настани со примена на биотероризмот во САД и пошироко, ги потврдија сите прогнози, според кои, верските и квазиверските терористи, кои поседуваат посебни карактеристики -морални и верски оправдувања, како и специфичен мисловен склоп, ќе ја претставуваат категоријата терористи што прва ќе го „скрши мразот“ во примената на оружјето за масовно уништување.

Оваа категорија ја претставува новата движечка сила, која изврши промоција на тероризмот за масовно уништување во современата меѓународна заедница. Тие претставуваат први недржавни злосторници, кои располагаат со определени средства за масовно уништување, но уште повеќе, располагаат со огромна „огнена желба“ за негова примена. Сè за остварување на целите на нивната света војна. Терористичките инциденти што се случија во изминатите години, предизвикаа голема загриженост бидејќи на светската сцена имавме промоција на нов тренд, според кој тероризмот навлезе во фаза на зголемено насилство и крвопролевање. Со нивната промоција, на некој начин, како да се отвораше процесот на терористичките напади со употреба на оружје за масовно

уништување. На почетокот многу срамежливо, но што понатаму, брзо ќе покаже времето, кое, како многу значаен фактор, честопати значи и голема предност за терористите од сите „бои“ и од сите контингенти. Пресвртницата во новиот бран на терористичко луѓило, на отворената терористичка сцена, без многу големи тактизирања и многу сензационално беше најавена со следните, крајно опасни терористички акти:

- нападот со нервниот гас сарин во токиското метро;
- подметнување бомба, еден месец подоцна, во сојузната зграда Мурџ во Оклахома Сити;
- подметнување бомба во Светскиот трговски центар во Њујорк 1993 година (во втората фаза беше планирана и употреба на хемиски борбени средства) и
- уништување на Светскиот трговски центар во Њујорк и делови од зградата на Пентагон во Вашингтон на 11 септември 2001 година;
- бранот биотерористички напади во САД и пошироко, со бактерии на антракс и големи сипаниции, 2001 година.

Основната нишка (иако не е единствен мотивациски фактор), која ги поврзуваше овие неповрзани настани (со исклучок на „сценариото во два дела“, поврзано со двата последни настани и последните биотерористички напади), е религијата, односно верскиот фанатизам. Исто така, определени терористички акти со многу тешки последици, како според смртоносноста и разорноста или според нивните „политички импликации, на идентичен начин, во себе има нагласен религиски елемент.

Со промоцијата на овие мегатерористички акти во глобална сцена, во голема мерка им одзвони и на терористичките организации со еден од овие, дотогаш препознатливи белези, кои беа доминантни во светот во периодот од 60-тите до 90-тите години на 20 век.

Новите терористички групи со силно изразени верски императиви сè повеќе ги засенуваат „старите“ националистички или идеолошки побуди, кои неповратно стануваат сè побледи и помалку јасни.

Исто така, мошне значајна карактеристика на „новата терористичка генерација“ не е само прифаќањето на многу поаморфните религиски цели, туку суштински е различна и нивната кадровска и организациска поставеност.

Извоз на исламот

„Новата генерација“ терористички организации ја карактеризира определниот степен на полабава структура, хетерогеното членство во однос на традиционалните терористички организации. Тоа значи дека тие, во суштина, организациски се помалку кохезивни, додека уште позагрижувачки е фактот што во определени случаи нивните цели далеку го надминуваат

воспоставувањето на теократијата, која е подложна на нивното посебно божество. Карактеристични се примерите за создавање исламски држави-републики од ирански тип, по пат на „извоз на исламот“ во Алжир, Египет или во Саудиска Арабија, со обиди за прифаќање некои мистични, речиси трансцендентални императиви, или жесток антивалиден облик на популизам. Преку манифестирањето на популизмот, како на огледало се отсликуваат определени далекусежни завернички идеи, кои се засновани на флуидната смеса на бунтовнички, верски и расни максими.

Заради тоа појавата на мрачните и мистериозни милитарски движења (на пр. јапонската религиозна секта Аум Шаинрикјо) и милитантните милиции на христијанските бели супрематии, кои се промовираа во САД, заедно со пеколните националистички верски групи (исламските екстремисти-алжирската ГИА, либанскиот Хезболах и најопасната АЛ Каида на Осам бин Ладен) го претставуваат новиот, современ „терористички микс“, во кој е скриена огромна потенцијална закана во споредба со онаа симболичната, акумулирана во „традиционалните“ терористички групи.

Тоа се „новите“ терористички групи, кои ја отворија новата крвава страница на меѓународниот тероризам, кој претставува историска пресвртница во започнувањето нова фаза во развојот на тероризмот-фазата на зголемено насилство и крвопролевање. Тоа се актерите на претходно презентирани пет смртоносни и крвави терористички напади што го потресоа светот. Напади кои отворија пат и за примена на најдеструктивното оружје, во функција на остварување на новите терористички цели. Овие и редица други акции, во голема мерка придонесоа меѓународниот тероризам во целост да стане далеку посмртоносен за разлика од тероризмот во минатото. Кога, терористите беа многу поактивни, меѓутоа помалку смртоносни.

Сè подраматичното нараснување на терористичките групи мотивирани со религиозни императивни, претставува еден од повеќето значајни фактори со кои се објаснува сè поголемата смртоносност на тероризмот и неговата сè поголема деструктивност. Само за илустрација, од сите извршени терористички напади во 1995 година, учеството на терористичките напади со верски предзнак изнесуваше само 25 проценти, додека во исто време тие беа одговорни за 58 проценти од вкупниот број жртви во истата година. За 2001 година не е потребен никаков коментар.

Неопходно е во овој контекст уште еднаш да ги потенцираме верските терористи и припадници на определени верски движења, или помали „култови“ во САД и во Израел, од срединта на 80-тите години, дојдоа најблиску до „дрвената линија“ од која можеше да го преминат прагот за користење на оружјето за масовно уништување. Тоа беа тие категории на терористички групи, кои ги разбија „старите правила“ на традиционалните терористички групи и

презентираа определени потези и тактички способности за изведување деструктивни напади со далекусежни последици.

Смртоносен потенцијал

Значителниот број терористички инциденти, кои беа поврзани со американските христијански бели супрематистички организации, со определени т.н. милициски организации („Советот на патриотите на Минесота“), како и со претставниците на „Ариевските нации од Ајдахо“, ги претставуваат позначајните обиди за набавка и примена на смртоносни отрови и контаминанти. Тоа се и првите обиди за примена на новите категории биолошки и хемиски тероризам во САД, и тоа со примена на рицин (воен агенс, на трето место меѓу најтоксичните познати супстанции, веднаш по плутониумот и ботулизмот), со агенси и жлездена чума, со примена на бактеријата „Yersinia pestis“, со која беше збришана една третина од популацијата на Европа во XIV век.

Нивниот биохемски арсенал беше збогатен и со соодветната терористичка литература-„Прирачник за труење“, како и „Тивка смрт, во која се опишува начинот за ефикасно користење на токсичните агенси за труење на луѓето. Сите напори одеа во правец на новиот смртоносен терористички почеток. Деструктивен почеток без граници.

Овие и други идентични терористички инциденти во САД, како што е нападот со отровниот гас сарин во токсичното метро, обидот за примена на антракс во Токио, и други големи нереализирани терористички проекти во изминатиот период, чиј број не е за потценување, силно го манифестираат смртоносниот потенцијал на опсесиите на верските територии. Психолошкиот праг за користење на најсмртоносното оружје во светот беше надминат со промоцијата во Токио. Овој терористички инцидент јасно покажа дека е можно да се изведе успешен терористички напад со хемиско оружје. Но уште позначаен беше испратениот сигнал од овие територии во светот, новиот поттик за надминување на овој инцидент со примена на нови, уште поразорни и посмртоносни хемиски, биолошки и нуклеарни потенцијали. Тоа значеше почеток на нов бран уште поопасни супертерористички инциденти, кои покрај поголемите деструктивни ефекти, ќе предизвикаат и поголем интерес кај медиумите и кај целокупната светска јавност. Енормното зголемување на верскиот тероризам, исто така, повлекува и „нови квалитети“, односно паралелно раздвижува и извесен број загрижувачки можности и последици. Всушност, членовите на голем број групи, секти и култови, се „аматери“ во однос на релативно малиот број „професионалци“ што беа доминантна категорија и му даваа основен печат на тероризмот во изминатиот период.

Терористите-професионалци, покрај определената конкретна мотивациска основа, беа специјално обучувани и извежбани со оперативно знаење, а располагаа и со определени видови конвенционално оружје.

Денес, оваа терористичка сфера е зафатена со новите глобални комуникациски и едукативни трендови, значајни и за другите сфери на општествениот живот.

„Нова генерација“ терористичка сфера е зафатена со новите глобални комуникациски и едукативни трендови, значајни и за другите сфери на општествениот живот.

„Нова генерација“ терористи многу বেশто ги корити информациите за средствата и методите на тероризмот, со следење најнова литература, која слободно може да се набави во книжарниците или да се нарача преку интернет. Меѓународната размена на информациите денес максимално се користи од сите терористички групи во процесот на нивната едукација, како и во размената на доверливи информации за набавка на определени материјали и планирање меѓународни терористички операции.

Со тоа се брише границата меѓу обученоста и ефикасноста на „аматерските“ терористи и нивните „професионални“ соперници. И едната и другата категорија стануваат подеднакво опасни, со тенденција „аматерите“-терористи, во голема мерка да ги надминат, посебно според нивната крволочност и осветољубивост, терористите од „стариот ков“. Новите можности уште повеќе му го отвораат патот на тероризмот, кој постепено им станува достапен на сите „заинтересирани“ и веќе не претставува посебна привилегија само на определени поединци и групи. Денес сите што трпат некоја неправда, или оние што имаат некоја намера, или оние што спаѓаат во некоја друга наведена комбинација, ќе можат поцелосно и многу поефикасно да ја остварат својата „правда“ или желба за одмазда.

„Стручна литература“

Мегатерористичките напади на новите терористи, кои се дело на нивните неограничени деструктивни комбинаторики за изведување масовни убиства, со многу крв, поранешните терористи не само што не можеа да ги остварат туку не можеа ни да замислат такви дела, огромни терористички масакри. Некогаш најбараните и најопасни терористи како Карлос, Абу Нидал, Абдул Абаси, во однос на новите „терористички момци“ се само скромни и безопасни „херои на своето време“, кои во целост ги почитувале воспоставените правила на терористичко поведение.

Покрај „стручната литература“, која е лесно достапна за новата категорија терористи, ним им се достапни и определени критични материјали за производство на оружје за масовно уништување преку новите можности што ги нуди организираниот криминал, посебно преку нуклеарниот, хемискиот и биолошкиот шверц и криминал.

Покрај овие можности (со исклучок на можноста за конструкција на стратегиски фисиони експлозивни средства), на располагање им стојат и

видовите на новото комбинирано оружје, познати како „валкани“ бомби. Ова „хибридно“ оружје претставува комбинација на високотоксични агенси со конвенционални експлозиви, кои може да се трансформираат во групи нефисиони атомски бомби.

За илустрација, комбинација на камион-бомба натоварен со вештачко ѓубриво и со радиоактивни агенси, би можел да сруши зграда со големина на една од зградите близначки на поранешниот Свестски трговски центар и да изврши радиоактивна контаминација на поширокиот регион и да ги парализира сите витални функции значајни за еден идентичен објект според неговата големина на функции.

Можностите, во овој период, за користење „валкани“ бомби од страна на терористите, е многу поверојатна и пореална отколку нивното поседување фисионо нуклеарно оружје. Оваа новост е крајно загрижувачка, но не е неверојатна и неможна и втората варијанта, за која идните терористички групи, како и терористите поединци, интензивно се подготвуваат.

Тоа ќе бидат новите изненадувања и новиот глобален хаос, кој е неизбежен дел од нивните идни сценарија-продукт на нивниот помрачен ум. Само е прапање на време, (односно прапање е) кога ќе биде утврден денот „Д“ од страна на „новата генерација“ терористи, кои ќе ја промовираат новата масовна закана и светот уште еднаш ќе го стават во улога на немоќен набљудувач на новите глобални деструктивни безбедносни закани и предизвици. Тоа ќе биде новиот данок на новото време, кој неминовно ќе го плати нашата цивилизација. Данок на немоќта пред ова зло, за чие егзистирање, како и за (не) успешното разрешување, најмногу се виновни двојните стандарди на определени (голем број) држави во современата меѓународна заедница.

Дали апокалиптичните случувања од 11 септември 2001 година и потоа, ќе бидат пресвртница и нова страница во борбата за попречување и соочување со тероризмот за масовно уништување во глобални рамки, или повторно, брзо ќе ја забораваме новата закана во интерес на некои „повисоки цели и интереси“. Секое понатамошно тактизирање и „блискост“ со креаторите на новите мошне опасни терористички закани, може да прерасне во сериозна опасност и смртна закана за опстанокот на човековата цивилизација.

Разузнавањето - најзначајна алка во борбата против тероризмот

Движењето без да се гледа пред себе напред претставува голем ризик, опасен и мошне неизвесен потфат, најчесто со катастрофални последици. Тоа е апсолутно ист ризик, како ризикот кога човек сместен во чамец весла низ „мирна“ река, олабавен од убавите пејсажи наоколу, без да биде свесен за струењата што надоаѓат и што се закануваат да го турнат и превртат низ стрмниот водопад.

Водењето на државата и на нацијата низ опасните и непредвидливи бранови на историјата е исто толку опасно како и веслањето низ непознатите води. „Движењето“ без да се гледа пред себе и наоколу претставува ризик за одговорните лидери на секоја нација, кои без солидно знаење (но и предзнаење) за светот што ги опкружува, се наоѓаат во идентична позиција со „човекот в чамец кој весла низ навидум мирните, но сепак непознати и опасни води“. И едните и другите во такви ситуации се осудени да го поминат патот до пеколот и низ пеколот.

Свесноста за сите ризици и опасности и нивните можности со кои се соочуваа секоја нација, може да се постигне со навремено, континуирано, макотрпно собирање валидни информации за клучните настани, околности и личности насекаде низ светот. Прибирањето информации, нивната обработка и проценување е суштината на разузнавањето, тоа е логиката на постоењето и на дејствувањето на разузнавачките служби во светот. Во овој контекст, професионалните познавачи на разузнавањето, стратешкото разузнавање го дефинираат како знаење за светот околу нас, вовед во претседателските одлуки и постапки.

Од овој аспект, продукт на разузнавањето претставува информацијата, собрана и интерпретирана со цел да се добие изострена слика за политичката, економската и воената положба во светот, во регионот и што е најзначајно во непосредното окружување. Тоа што го прави разузнавањето поинакво од другите видови информации, се нишките на таен материјал вткаени низ него, нишките што се невидливи за обичните „смртници“. Според древниот кинески мислител Сун Цу, тоа е „божественото повлекување на конците“, неопходни за мудро владеење, за добивање на војните и за успешно водење и опстанок на државата. Разузнавачките служби денес се занимаваат со „предвидување на иднината“ од посебен интерес на националната безбедност, која значи живот или смрт за државата. Тие претставуваат „очи и уши“ на современите држави и нивното потценување неизбежно ги прави државите „слепи и глуви“ доведувајќи го во прапање нивниот државен опстанок.

Ако знаењето е сила, тајното знаење е тајна сила, која дава моќ да се изненади спротивната (непријателската) страна, а никогаш не дозволува да биде изненадена државата што има таква моќ. Паметните „владетели“ во минатото и денес секое утро го започнувале (започнуваат) работниот ден со читање на извештаите од разузнавачките служби. За разлика од нив, деновите на нашите претседатели започнуваат со читање „Нова Македонија“ или „Борба“. Вистина е дека информациите се еден вид подлога за тајните, но, сепак сите строго доверливи студии потврдуваат дека од тајните служби можат да се добијат многу повеќе и многу повалидни информации од оние што се нудат во „Тајмс“, „Економист“ или во „Нова Македонија“. За да се постигнат

овие цели, неопходно е да се обезбедат и разберат информациите за потенцијалните закани и можности; консеквентно доверливите факти и анализи, кои им се достапни на искусните државни службеници или лидери, претставуваат нужен услов за донесување важни одлуки.

„Секое утро мојот ден го започнувам со извештај од разузнавачката служба“, изјави претседателот на САД-Клинтон. „Информациите од разузнавањето што ги добивам ме информираат за секоја одлука што ја донесуваме, а се однесува на надворешната политика-потенцира Клинтон.

Духот што треба да ги прогонува политичарите и државниците-лидери на нациите, односно сите оние што ги носат конечните одлуки од витално значење за егзистирањето на државата, е прашањето: дали тие ги имаат во својата глава сите важни елементи, кои ќе ја претставуваат основата на нивната одлука, или пак, има некој дел што недостига за кој тие не се свесни дека би можеле да има конечен, пресуден ефект кога би бил познат. Без точни, навремени, објективни, корисни и читливи разузнавачки информации, секогаш ќе има празнина при донесување правилни одлуки од интерес на државата. Во такви ситуации, „бродот“ управуван од лидерите низ немирните води на историските предизвици ќе има големи шанси да ја промаши целта, тешко ќе ги избегнува опасностите што го демнат, а во најлош случај, ќе биде засекогаш заринкан во заборавот на историјата.

Исто така, огромно е значењето на разузнавањето и за успешното водење на борбата против тероризмот. Разузнавањето е клуч за изведување успешни антитерористички операции, односно доброто разузнавање е најдоброто оружје во борбата против тероризмот. Посебно во борбата против меѓународниот тероризам. Способноста на државата да ја детектира, анализира и да дејствува против терористичката закана, во голема мерка зависи од ефикасноста на разузнавачкиот апарат.

Секојдневноното прибирање информации за идентитетот, целите, плановите и слабите точки на терористите и на терористичките организации, е најтешката област во сферата на разузнавањето. Сепак, ниту еден друг метод на антитерористичката политика не е поважен во превенцијата, попречувањето и реагирањето на терористичките напади. Разузнавање во сферата на контратероризмот претставува посебна дисциплина со своја посебна проблематика, специфика и со многу поголеми ризици.

За разлика од стратегиското и од военото, разузнавањето во оваа сфера се спроведува многу потешко бидејќи терористичките организации во суштина се тајни структури, тешко се опсервираат, додека техничките извори немаат речиси никакво значење за борбата против овој вид тајна активност. Овој облик има повеќе сличности со полициското разузнавање на определени криминални групи, а за успешно остварување на задачите неопходно е целосно

потпирање и користење на човечките извори. Посебно во терористичките групи во кои е мошне отежната извршувањето на разузнавачкиот продор.

Овие тешкотии првенствено произлегуваат од фактот што терористичките групи најчесто се мали, единствени, дисциплинирани, фанатизирани, со висок степен на конспиративност, висок степен на безбедносна свест, култура и знаење. Нивните планови единствено ги знаат неколкумина од раководната гарнитура, од врвот на пирамидата на терористичката структура, додека можноста некој еднадвор да биде запознат со нивната содржина, целосно е елиминирана. Нивниот „одбранбен механизам“, затвореност и организациска поставеност, претставуваат значителна пречка за прибирање сигурни информации и во нивната дистрибуција до аналитичарите и креаторите на политиката. Ризикот за агентите и за службениците на теренот е многу голем и за таа цел разузнавачките информации мора безбедно да се чуваат. „Протекувањето“ на разузнавачките податоци ја намалува и нивната вредност, ги загрозува изворите на информации, ги оддалечува службите на пријателските држави, ја спречува нивната соработка и ја доведува во опасност способноста на сопствените разузнавачки служби да собираат други неопходни информации. Во такви ситуации ќе бидеме принудени да работиме со некавалитетни, нецелосни, често произволни, периферни И информации кои се надвор од фокусот на планот или извршувањето на секој напад. Често изворите на информации ќе бидат непознати или непроверени, со што во континуитет ќе се доведуваме во ситуација да сме изненадени и да трпиме порази, кои најчесто се плаќаат со крвта на невините граѓани.

Неопходно е секоја држава, особено оние што во голема мерка се загрозени од тероризмот, да ги елиминираат сите бариери кон агресивно прибирање информации за терористичките информации. Во иднина, подинамично ќе треба да се охрабрува регрутирањето нови тајни извори на информации за терористите и за нивните организации, посебно да се изврши инфилтрација во „срцето“ на најопасните терористички групи. Информациите добиени „однатре“ претставуваат клуч за спречување на терористичките напади. Во борбата против тероризмот, а и воопшто во работата на разузнавачките служби, секогаш важи максимата „целта ги оправдува средствата“, а во тој контекст е „дозволено“ и регрутирање суштествени терористи-информатори, иако тоа понекогаш е опасно. Обратно, неможноста за вакви агресивни разузнавачки продори ги умртвија активностите на голем број разузнавачки служби, придонесоа за забележително опаѓање на моралот во службите и во агенциите, како и до предвремено пензионирање и давање оставки на голем број оперативци. Од овие болести во минатото посебно од 11 септември 2001 година, не беше имуна ниту ЦИА и другите членки на

разузнавачко-безбедносната заедница на САД. Регрутирањето на опасни потенцијални информатори, кои можеби, биле вклучени во повреди на човековите права, не значи и простување на нивните гревови-претходно извршени злосторства, ниту пак, имплицира поддршка на нивните злосторнички акти, што евенуално ќе ги направат во иднина. Затоа е неопходно благовремено да се процени ризикот и добивката од овој деликатен облик на регрутирање терористи-информатори, кои имаат пристап до терористичките планови и кон други вредни информации од посебен интерес за спроведување успешна борба против тероризмот.

Повеќето терористички организации имат целни политички организации (политички крила), кои ја креираат политичката платформа и политичките цели. Во тој случај „полесно“ и покорисно е да се продре во овие структури, отколку во самата терористичка организација. Информациите добиени од овие „политички продори“, не се најквалитетни и највалидни, меѓутоа се подобри отколку да немаме никакви претходни информации за терористичките „објекти за опсервација“. Една од ахилевите петици на борбата против тероризмот е изведувањето акции врз основа на неквалитетни и нецелосни информации, кои резултираат од претходно презентирани бариери во нивното собирање и користење. Исто така, тероризмот претставува мошне сериозна закана, која има огромна важност за да се игнорираат предупредувањата од какви било терористички напади. За жал тоа се случува и во најмоќните држави со респективни разузнавачко-безбедносни заедници. Потценувањето до апсурд на овие закани, најчесто се покажува како фатално за националната безбедност на државата-жртва на тероризмот. Најдобра варијанта е секогаш да се преземат соодветни акции, дури и под претпоставка дека алармот бил лажен. Всушност, многу ретко ќе имаме можност да дознаеме дека најавуваниот терористички напад бил лажна тревога или не бил изведен поради засилено обезбедување, кое било во функција на одвраќање на терористичките напади.

Нашата држава и нашите служби во иднина ќе мора да ги анализираат сите „лажни тревоги“ и сценарија, кои беа лансирани во периодот кога кулминираше кризата и нападите против нашите витални вредности. Ќе биде неопходно и мошне корисно во еден порелаксиран амбиент да се проанализираат сите варијанти на лансираните „заstraпувачки сценарија“ да се преиспитаат евентуалните пропусти и погрешни процени, да се процени капацитетот и можностите за евентуалната реализација на сите мрачни сценарија“, планирани за дестабилизација на Република Македонија. Или евентуално да се дешифрираат пораките на психолошките операции водени од некои нивни ментори, со препознатлив знак на нивното школо за „психолошко војување“. Ова се значајни лекции, кои нашите служби ќе мора

добро да ги научат во иднина, како значаен сегмент во борбата против тероризмот и неговите актери, кои не се ни малку наивни. Напротив, тие имаат огромен арсенал на изненадувања, измами во остварување на нивните цели.

Прибирањето на разузнавачките информации мора да биде континуиран процес, а не нешто што се прави инцидентно само откако ќе се изврши некој терористички напад. Навременото прибирање, анализа и пренесување на информациите за евентуалните терористички напади укажуваат на степенот на опасноста што неизбежно ќе резултира со избор на соодветен степен на обезбедување на потенцијални цели на терористички напад.

Обезбедувањето на целта и способноста да се опстане во услови на криза секогаш треба да биде во согласност со степенот на евентуалната опасност. Прецизните информации и доброто обезбедување на потенцијалните објекти на напад претставуваат единствен начин да се спречат терористичките дејства. Но за терористите секогаш постојат и други цели...

Детектирање на заканите

Во борбата против тероризмот е потребно да се обезбедат ресурси и капацитети за целосно користење на информациите за терористите. Разузнавачките и безбедносните служби треба да бидат способни навреме да ги приоритизираат, преведат и да ги разберат сите информации до кои имаат пристап. Денес, кога и терористите располагаат со модерна компјутерска и комуникациска технологија, службите кога ќе дојдат до определени терористички цеде-ромови и хардвери, тешко е пронаоѓање во определени шифрирани фајлови во кои има доволен број информации за да се спречи следниот терористички напад. За да се откријат релевантните информации во морето фајлови меморирани во компјутерите на терористите, потребно е да се преработи огромен број информации, да се дешифрираат, преведат, да се открие смислата на специфичните форми на конверзација со употреба на зборови-шифри. Се додека податоците не се искристализираат на официјалниот јазик на конкретната држава, речиси е неверојатно и невозможно да се определи дали тие информации се релевантни за откривање на планираните терористички акции.

Способноста успешно да се експлоатираат прибраните информации да се преработат во кристално јасно, разбирливи и употребливи информации, како и нивно рангирање според приоритетот, претставува суштествена потреба за спроведување една успешна и делотворна антитерористичка програма.

Разузнавачките податоци изведени од современите комуникациски извори може да послужат за формирање јасна и безбедносна слика за детектирање на евентуалната терористичка закана и тие служат само за дополнување на

податоците на МИНТ. Сето тоа е во функција на неопходните предвидувања и алармирање, како и за поддршка на сите елементи на владината антитерористичка програма, за успешно изведување на антитерористички операции од страна на специјалните сили на војската и на полицијата. Во овој контекст, со овие искази се побиваат некои заблуди за ангажирањето на елитните делови на војската во борбата против тероризмот што се пласираат од некои „прозападни“ демократски стручњаци и странски советници во нашата средина. Проблемот е само како, во која мерка и со примена на која тактика ќе се вклучат и специјалните сили на војската во изведување специјални операции.

За успешно остварување на овие активности се потребни разузнавачки информации, првенствено добиени од човечки извори дополнети со информации добиени од прислушување, дешифрирање, извлекување податоци со примена на најсовремени комуникациски и информатички средства. Исто така, во оваа клучна активност се неопходни голем број лингвисти, кои го познаваат јазикот на потенцијалните терористички групи. А, што е најважно, неопходно е да се вработуваат повеќе професионални аналитичари на тероризмот. Нивниот придонес е од огромно значење за да се подготви експертска анализа со цел прецизно да се сфати и интерпретира значењето на собраните разузнавачки информации. Тоа се многу потребни кадри, надарени, длабоко мотивирани службеници во срцето на тајната служба, аналитичари способни да направат чиста и јасна слика од деловите кои шпионите (агентите), сателитите и другата техника им ги ставаат на маса.

Следниот чекор е овие филтрирани и прецизни информации да се проследат правовремено до креаторите на националната политика, а во исто време и до службите за внатрешна безбедност. Нивната дистрибуција може да биде најслабата, но и најважната врска-алка во овој сложен процес бидејќи информациите ќе бидат бескорисни ако не стигнат навреме до оној кому му се најпотребни, до органите на безбедност, а во случај на меѓународен тероризам и до царинската контрола, аеродромската полиција, одделите за имиграција и други субјекти на системот за национална безбедност. За успешен трансфер на овие информации е потребно да се формираат и определени механизми за континуирано извршување на овие значајни функции. Како и правна рамка за размена на информациите собрани со електронско надгледување, со снимање на разговори меѓу полицијата, контраразузнавачките и разузнавачките служби на државата. Размената на информации за актите за меѓународниот тероризам ќе треба да се одвива и преку пријателските разузнавачки служби, особено кога се во потрага по опасни терористички групи, чија активност е директно насочена против нивната безбедност, но и пошироко. Информациите од странските разузнавачки служби, чии извори не ни се добро познати, треба да се прифаќаат мошне внимателно и селективно бидејќи често се погрешни и неупотребливи.

Денес разузнавачките служби сè повеќе го прошируваат овој спектар на активности и на дејствување во „предвидување на иднината“, во сферата на пролиферацијата на оружјето за масовно уништување, против меѓународниот организиран криминал и што е најзначајно, против сите видови современ тероризам. Генезата на главните функции на разузнавачките служби се движи во насока од прибирање информации за „владетелите“, до прибирање информации за помош при успешното управување на државата. Благовремената и соодветна информација има пресудна и решавачка улога за успешно водење на сите витални државни функции, а во тој контекст и за целосно и ефикасно зачувување на нејзината национална безбедност. Посебно, тоа е „златниот клуч“ за успешно водење и на борбата против тероризмот. Едноставно не е можно беспрекорно и успешно функционирање на современите држави без постоење и дејствување на респективни и ефикасни разузнавачки служби. Тие се првата линија на браникот на одбраната на државата и на сите нејзини витални вредности. Секоја современа држава (нејзиното водство), која ќе го потцени нивното значење во системот на национална безбедност, може да ги доведе во прапање дури и сопствениот државен и национален опстанок, а посебно безбедноста на своите граѓани. За таа цел и нашата држава во наредниот период ќе мора да изгради респективна и модерна разузнавачка-безбедносна заедница, која ќе може успешно да ги открива и да се соочува со сите извори на загрозување, а посебно со тероризмот кој сериозно ќе ни го загорчува животот и во наредниот период. Крајно време е да извлечеме поуки од ова зло, кое кулминираше во годината што измина, да ги научиме сите ненаучени лекции, да ги елиминираме досегашните слабости и грешки и конечно да запловиме во помирни и во побезбедни води. Во спротивно секогаш ќе не следи неизвесноста и лоша судбина на „човекот во чамецот“.

ОРГАНИЗАЦИЈА НА ЗАШТИТАТА И СПАСУВАЊЕТО ОД ПРИРОДНИ И ТЕХНИЧКО-ТЕХНОЛОШКИ НЕСРЕЌИ ВО ЕВРОПСКАТА УНИЈА

Менде СОЛУНЧЕВСКИ
Министерство за одбрана

Апстракт : ЕУ е сојуз на држави со огромна економска и технолошка моќ и висок животиен стандард, кој ил ежнее кон благосостојба на својата популација. Таа благосостојба се должи на позитивни интеграциони процеси во сите сфери на живеење. Затоа ЕУ е предизвик и желба на сите останати држави на европскиот континент. Основен услов за влез во ова „семејство“ е вклучување и прилагодување кон овие интеграциони процеси. Добро организирана заштита и спасување на населението, имотиот и животината средина е еден од многу битните сегментни на интеграцијата и услов за влез во ЕУ. Во наредното ќе се обидам да дадам крашок преглед на некои од темата во рамките на ЕУ кои имаат клучна улога во заштитата и спасувањето на населението, имотиот и животината средина на територијата на ЕУ.

Клучни зборови: комисија, агенција, заштита и спасување, цивилна заштита, животиная средина, имот, население, природна несреќа, технолошка несреќа.

ORGANIZATION OF PROTECTION AND RESCUE FROM NATURAL AND TECHNICAL-TECHNOLOGICAL DISASTERS IN THE EUROPEAN UNION

Abstract: The European Union is an association of countries with enormous economic and technological power and high standard of living, which aspires after welfare of its population. Those welfare dues to the positive integration processes in all spheres of living. Therefore the EU is a challenge and a desire to the rest of the countries from the European continent. The basic condition for entrance in this "family" is the inclusion and the adaptation to the process of integration. The well organized protection and rescue of people, property and living community are the essential parts of the integration and the entrance in the European Union. In this article I, ll try to give short survey to some of the parts of EU which are playing key role in the protection and rescue of people, property and living community in EU. The objects of this article are: European Commission for Civil Protection, European Community Humanitarian Office and European Environment Agency.

Key words: *Commission, Agency, Protection and rescue, Civil Protection, accident of natural cause, technological accident.*

Вовед

Просторот на земјите членки на ЕУ денес е економски и технолошки најразвиениот простор на меѓусебни поврзани земји во сите сфери на живеење во Европа, но и во светот, простор кој нуди најквалитетен и најбезбеден живот за својата популација. Толкава концентрација на население и држави бара максимална организација на истите за нивната енергетска моќ да биде ставена во безбедносни рамки кои пак се предуслов за остварување на поквалитетен живот и благосостојба.

Државите на ЕУ тоа го постигнуваат благодарение на огромната финансиска моќ, но и на бројните позитивни решенија во проекти и норматива во сите сфери на живеење преточени во изградена инфраструктура на локално, национално, но и инфраструктура од заеднички интерес на овие земји членки на ЕУ.

Една од сферите на поврзување на овие земји со бројни позитивни решенија е и во областа на заштитата и спасувањето на населението, неговиот имот и средината на живеење. Земјите се свесни дека огромниот технолошки развој без добро развиена заштита и спасување би ги покажал своите негативни ефекти. Нивната партиципација во заедничките проекти во областа на заштитата е различна и во поглед на персоналот, материјалните средства (ресурси) и финансии, во зависност од големината, економската моќ и загрозеноста на државата-нејзиното население, материјални добра и животната средина од овие извори на загрозување.

Покрај телата и институциите во областа на заштитата и спасувањето на национална и локална основа во самите земји, во рамките на ЕУ се формирани заеднички тела, институции и сили кои на свој начин придонесуваат во одреден сегмент во областа на заштитата и спасувањето, било да се работи за животот на населението, неговиот имот или животната средина во која тоа население живее, од потенцијалните извори на загрозување.

Како најзначајни заеднички тела во областа на заштитата и спасувањето кои во овој текст ќе ги слаборираме се: комисијата за цивилна заштита, ЕСХО и агенцијата за животна средина.

Комисија за цивилна заштита

Европската комисија за цивилна заштита (**European Commission for Civil Protection**) е тело на ЕУ формирана со основна цел: Да се обезбеди подобра заштита на луѓето, околината и имотот во случај на природни и технолошки несреќи.

Од оваа основна цел произлегуваат неколку посебни цели на организирање и развој на цивилната заштита во ЕУ. Тоа се:

1. Поддршка и дополнување на напорите на национално, регионално и локално ниво во подобрување на превентивата, подготвеност и одговор во случај на несреќи.

2. Придонес кон подобрување на јавниот пристап до информациите на сите нивоа заради подобра заштита на граѓаните на Европа.

3. Воспоставување законска рамка за ефективна и брза соработка помеѓу националните служби на цивилната заштита за заедничка помош.

4. Засилување на врските за преземање акции на интернационална основа на полето на цивилната заштита.¹

На чело на комисијата на цивилната заштита се наоѓа директор.

Активностите на комисијата на цивилната заштита се согледуваат во изработката на бројни документи од областа на цивилната заштита во рамките на институциите на ЕУ како што се Советот, Комисијата и сл. Такви документи кои ја третираат цивилната заштита се бројни резолуции, одлуки, протоколи, конвенции и сл.

Последните години во прилог на овие цели Европската комисија за цивилната заштита во соработка со телата одговорни за цивилната заштита во земјите членки на ЕУ заради подобрување на подготвеноста за заеднички акции воспостави неколку оперативни инструменти. И тоа:

- Мануелни операции;

- 24-часовни оперативни структура за олеснување на заедничките операции;

- помош од експерти.²

Мануелни (рачни) операции

Комисијата, во блиска соработка со националните власти подржува мануелни операции на цивилната заштита во ЕУ. Тука влегуваат воспоставување на разни контактни точки во областа на цивилната заштита меѓу земјите членки од една страна како и помеѓу земјите членки и Европската комисија за цивилната заштита од друга страна.

24-часовни оперативни структури.

Комисијата подржува вакви структури во текот на вонредни состојби. Тоа е мала единица на цивилната заштита чија основна функција е собирање и пренесување на информации и подвижна (мобилна) експертиза за национални инциденти.

Помош од експерти.

Овие операции често содржат вклучување на експерти за поединечни видови несреќи како и одделни фази од несреќите, пр. : експертиза во шумски пожари, хемиски акциденти и сл; оценување на содејството помеѓу тимовите во самата несреќата, раководење со несреќата и т.н.

¹ European Commission for Civilian Protection (<http://europa.eu.int/comm/>)

² Ibid

За успешна реализација на овие инструменти е формирана постојана мрежа за национална кореспонденција (**Permanent Network of National Correspondents-PNNC**). Таа е конструирана на повисока основа, од претставници на администрацијата на цивилната заштита на земјите и Заедницата. Целта на постоењето на ваква мрежа е размена на информации и различни иницијативи од областа на цивилната заштита.

За имплементирање на програмата на полето на цивилната заштита во ЕУ од комисијата е назначен Комитет за цивилната заштита составен од претставници на земјите членки и претставници на комисијата.

За добро воспоставување на овие инструменти Европската комисија за цивилната заштита во соработка со националните служби на цивилната заштита на земјите членки во рамките на ЕУ заради зголемување на способноста за одговор во вонредни состојби настанати од природни непогоди и технолошки несреќи организира:

- работилници за обука и курсеви;
- систем за размена на експерти; и
- симулативни вежби.³

1. Работилници за обука.

Овде влегуваат сите постоечки институции на национална основа на земјите членки за обука и за образование на кадри за цивилната заштита како школи, академии, центри за обука и сл. Од 1991 во ЕЗ се настојува да се развиваат специјални центри за обука посебно за секој вид несреќа, како на пр. за пожари, хемиски инциденти, нуклеарни инциденти и сл.

2. Размена на експерти

Во предавањата во работилниците се практикува од 1995 да се покануваат експерти од една земја во друга земја и обратно, заради подобрување на системот за обука и зголемување на подготвеноста и способноста за одговор во вонредни состојби преку принципот на размена на искуства и знаења. Искуствата од сопствената земја да се пренесат во другите земји и обратно.

3. Симулативни вежби

Овие вежби ги организира заедницата заради тестирање на реалноста и остварливоста на потпишаните договори помеѓу земјите членки во областа на цивилната заштита.

Заради подобрување на заштитата и спасувањето Европската комисија за цивилната заштита формира и **сили** за извршување на задачи за заштита и спасување. Силите се формираат од основата на владините експерти во областа

³ European Commission for Civilian Protection (<http://europa.eu.int/comm/>)

на цивилната заштита. Членовите на овие сили имаат претходно искуство во операциите во вонредни состојби. Обично експертите во своите земји приготвуваат вакви сили кои се поделени според видот на вонредната состојба за да на барање на заедницата веднаш се стават на располагање. Унифицираните барања се настојува најбрзо да се реализираат преку посебна институција т.н „офицер за врски“.

Интервенции со помош на овие сили заедницата има извршено во повеќе земји членки на ЕУ како во: Шпанија- 1987, 1989, 1990; Португалија 1989; Италија 1991; Исланд 1993; В.Британија 1996; Франција 1999, 2000, Данска 2001 и др.

Исто така овие сили се ставени во функција за извршување на задачи надвор од ЕУ како: Мароко-1989; Габон-2000; Галапагос-2001 и тн.

За олеснување во водењето на операциите на овие сили на територијата на ЕУ најчесто земјите користат разни податоци преку сателит.

Како што претходно напознав комисијата на цивилната заштита учествува во изготвување на бројни документи од областа на заштитата и спасувањето. Во оваа прилика ќе спомнеме некои од поважните како: Резолуција на Советот за подобрување на заедничката помош во случај на технолошки несреќи и Резолуцијата на ЕУ за контрола и редукција на загадување во случај на јаглеводороди и други штетни материи на море.

Со Резолуцијата⁴ на ЕЗ за контрола и редукција на загадување во случај на јаглеводороди и други штетни материи на море се регулира начиниот на превенција и контрола на загадувањето на морињата. Кон оваа Резолуција е приложена и Акциона програма со која се регулира превенција и заштита на морината и крајбрежјето како и во рамките на тоа и загадувањето од страна на бродовите и танкерите.

За таа цел се користат хемиски и механички методи против испуштањето на хидриокрабонати.

На база на оваа резолуција Европскиот парламент донесе одлука (**No 2850 20.12.2000**) за воспоставување на правна рамка која ќе треба да се воспостави во период до крајот на 2006 година.

Основни цели на таа правна рамка се:

1. Поддршка и дополнување на напорите на земјите членки за одговор во случај на инциденти на море.

2. Зајакнување на условите на заедничка помош и соработка во вакви случаи.

3. Соработка во делот на санкциите и компензација на штетите направени на овие простори.

⁴ Види пошироко-Counnsil Resolution of 26 June 1978 on the control and reduction of pollution caused by hydrocarbons disharget at sea.

Заради тоа генералниот директор на цивилната заштита и единицата за акциденти во околината, со помош на Комитетот за менаџмент од загадување на морињата презеде активности во кои се вклучени:

- вежби, обука, размена на експерти, пилот проекти, извештаи за околината после акцидентот и т.н;
- создавање на информатички систем на заедницата за добивање податоци заради подобра подготвеност и одговор;
- систем за тревожење; и
- формирање на организација за дејство во вoredни состојби.

Друг документ од значење за заштитата и спасувањето е **Резолуцијата**⁵ за подобрување на заедничката помош во случај на технолошки несреќи.

Земјите членки меѓу другото со оваа резолуција се обврзани за:

- давање целосна помош на земјите членки, доколку на нејзина територија се случи инцидент.
- помош во тимови, материјали и опрема да биде дадена на земјата побарувач во рок од 48 часа.
- со силите дадени на помош во друга земја ќе раководи телото одговорно за несреќи во дадената земја.
- во плановите однапред да се предвидат места за тимовите од други земји кои ќе дојдат на помош и нивно прифаќање.
- добро развивање на националната мрежа за врски.
- униформирани барања за помош со потребни сили опрема и средства и сл.

Нормативата во областа на заштитата и спасувањето во ЕУ, од природни и техничко-технолошки несреќи покрај проекти од заеднички интерес за сите земји членки на ЕУ, дозволува и развивање на регионални проекти помеѓу одделни држави членки на ЕУ и соседните држави. Еден таков регионален проект е т.н. **FORMIDABLE**⁶ (Friendly Operational Risk Management through Interoperable Decision Aid Based on Local Events)

FORMIDABLE- значи заедничко управување во различни операции низ меѓу оперативни одлуки базирани за помош во локалните настани.

Овој проект резултира со формирање на институција која се занимава со координација на работите при управување во ризични ситуации од природни непогоди во медитеранските држави .

Тоа се потпира врз:

- системите и софтверите на компаниите во својот дел;

⁵ Види пошироко Resolution of the Council and of the representatives of the Governments of the Member States of 8 July 1991 on improving mutual aid between Member States in the event of natural or technological disaster.

⁶ Са овој проект пошироко на (<http://www.formidable.project.org/index.html>)

- службите на телеком;
- организирање оддели, сектори и други тела на цивилната заштита;
- институции кои се занимаваат со научно истражување во оваа област;
- локалните власти;
- локалните служби за спасување и за управување во случај на несреќи.

Со проектот раководат генерален директор и генерален секретар на цивилната заштита.

Целта на овој проект е:

1. Да се генерализира методологијата на државите членки на овој проект за управување на вонредни состојби настанати од природни непогоди.
2. Да се дефинираат генералните системи за поддршка во управување на вонредни состојби настанати од природни непогоди.
3. Да се изберат два различни вида на природни несреќи од аспект на предвидливост: предвидливи и непредвидливи несреќи и полето на дејствување на истите и утврдување на различни начини на управување во истите.
4. Правилно оценување на овој проект со вклучување на различни субјекти кои се инволвирани во овие природни непогоди на локална основа и сл.

Канцеларија за хуманитарна помош при ЕУ

Канцеларијата за хуманитарна помош при ЕУ-ЕСХО (**European Community Humanitarian Office -ЕЧНО**)⁷ е хуманитарна организација на ЕУ чија основна цел е заштита и спасување на населението и имотот во загрозените простори-земји или нивни територии ширум светот. Таа е една од најголемите организации на светот според досегашните финансиски средства вложени во операциите. Палетата на нејзина хуманитарна помош е широка. Мерките на оваа организација во областа на заштитата и спасувањето кои ги презема може да се поделат на превентивни и оперативни.

Во превентивните мерки кои **ЕЧНО** ги презема се: образование, обука, мониторинг, изработка на проекти и т.н.

Во оперативните мерки **ЕЧНО** што ги презема може да се набројат помош во вода за пиење, санитарна помош, лична хигиена, прва медицинска помош, градежни материјали за разрушените објекти, вакцини и сл. За успешна реализација на своите задачи **ЕЧНО** има формирано повеќе служби кои се делат на оперативни и контролни. Истите меѓу себе се независни.

Горенаведените активности ги извршуваат оперативните служби. Контролните служби за основна задача ја имаат контролата на начиниот на трошење на собраните финансиски средства. Во рамките на тоа се прави анализа

⁷ Види пошироко(<http://europa.eu.int.comm/echo/en/index-en.html>)

на се што дотогаш е направено, кои операции се извршени, кога и каде и дали истите се во согласност со мандатите на ЕСНО и тн. За успешно спроведување на оваа функција која ја има ЕЦХО истата вклучува и ангажирање на надворешни експерти и консултативни фирми.

ЕУ преку своите институции во светски рамки во акциите извршува приближно 30% од целокупната хуманитарна помош, додека земјите членки на ЕУ преку свои фондови посебно и поединечно даваат околу 25% од хуманитарната помош во светски рамки.

За пример ќе ја земеме последната година. Во 2001 година ЕСНО финансира хуманитарни активности во 85 земји ширум светот. Начинот на финансирање на операциите на ЕСНО е следниот:

- да ги финансира целосно операциите,
- да кофинансира операциите со други интернационални организации или со други земји.

Финансирањето од страна на ЕСНО во овие хуманитарни операции може да биде на барање на:

- владини тела на земјите побарувачи (погодени од несреќата);
- на интернационални невладини организации; и
- по сопствена иницијатива.

Во 1993 ЕСНО воспостави систем Framework Partnership Agreements (FPAc) -преку кој воспостави успешна форма на соработка меѓу ЕУ и хуманитарните организации. Обично ЕСНО своите активности ги спроведува преку низа невладини организации (NGOs). Истите за извршување на погоренаведените операции и активности добиваат средства од ЕСНО.

Како критериумите на кои се дава приоритет за избор на невладина организаци кои ќе добијат фондови од ЕСНО се истите претходно да имаат:

- искуство на полето на хуманитарната помош;
- техничка и логистичка способност во однос на планирањето; и
- административно и финансиски управувачки капацитети.

ЕСНО за својата работа објавува низа публикации, годишни извештаи, вести, брошури и тн.

Агенција за животна средина

Агенција за животна средина (European Environment Agency-EEA) е формирана во 1995 во рамките на одделот за планирање на животната средина, физичко планирање и јавни работи (URENODE). Целта на оваа агенција е обезбедување на темелни релевантни и доверливи податоци за животната средина, а од тука донесување и соодветни решенија во процесот на заштита на животната средина како и контрола и ефикасност на активностите преземени за јавност на информациите (во духот на Архудската конвенција) од интерес за животната средина во Европа.

ЕЕА е сместена во Копенхаген-Данска и ги вклучува сите земји членки на ЕУ, земји кои не се членки на ЕУ како што се: Норвешка, Исланд, Лихтенштајн, Кипар и Турција како и земјите од Фаре програмата (Централна и Источна Европа)

Агенцијата за животна средина има:

1. управувачко тело;
2. научен комитет и
3. генерален директор.⁸

Управувачко тело (**Management Bord**) се состои од 21 член, претставници од секоја земја членка, претставници од научниот комитет, од Европската комисија и од Европскиот парламент. Претседател на ова тело избираат самите членови.

Научниот комитет (**Sciences Commite**) се состои од 9 членови кои се избираат за 4 години.

Генералниот директор е посебен орган во рамките на агенцијата на животна средина но истовремено тој по функција е и претседател на управувачкото тело.

Операциите што ги презема ЕЕА се поддржани од сите оперативни научни тела на земјите членки.

Во соработка со ЕЕА во земјите членки се формираат:

1. Националните фокусни точки.
2. Европските (топик) центри.
3. Национални центри за известување.⁹

Форми на дејство карактеристични за ЕЕА се:

-поддршка на земјите членки во дефинирање на конструктивна помош за животната средина;

-интегрирање на системите кои се користат за одредување на разни параметри на животната средина;

-собирање, регистрирање и анализа на податоци за животната средина;

-воспоставување на соработка меѓу европските мрежи за набљудување и известување;

-широк пристап на информациите до јавноста;

-вклучување на методи за оцена на цената за заштита на животната средина; и

-создавање на мониторинг програма во која ќе се вклучат сите собрани релевантни податоци за животната средина.

⁸ [http:// thenes.eea.en.int/organisation](http://thenes.eea.en.int/organisation))

⁹ <http:// thenes.eea.en.int/ictext.html>)

Агенцијата за животна средина собирањето на информации за животната средина во Европа го остварува преку:

1. Националните фокусни точки (**National Fokal Points -NFP-s**). Тоа се научни тела назначени од државите и одговорни за соработка со Агенцијата за животна средина во остварување на нејзината Акциона програма. Тоа се обично одделни министерства, пред сè за животна средина, други министерства или пак нивни оддели во владите на земјите членки.

2. Европските тематски центри (**European Topic Centres- ETC-s**) Овие центри вклучуваат членови на организации или научни центри на државите кои имаат задача да поддржат одредени тематски средини на Агенцијата за животна средина кои се во акционата програма назначени како приоритети. Секој од овие центри е одговорен за собирање на информации за животната средина во својата земја. Тие обично собираат информации за одредени својства на животната средина како: својства на воздухот, водата, почвата, нивно загадување, отпадоци и сл.

3. Национални центри за известување (**National Reference Centres-NRC-s**) се организации или институции назначени од државите членки за собирање на информации за животната средина во земјите за одредени цели.

Заради обезбедување на информации од интерес за животната средина Агенцијата за животна средина формира „Европска мрежа за информирање и набљудување на животната средина“ (**EIONET**). Целта на оваа мрежа или на овој проект е да се обезбеди подобар и побрз пристап на информации за животната средина на локално, национално и интернационално ниво. Оваа мрежа претставува сервис за информации составени од Европската комисија, телата за животна средина во земјите членки на Агенцијата за животна средина, како и владини и невладини организации и институции. Исто така Агенцијата за животна средина развива низа други проекти кои третираат одредени области на животната средина на териториите на земјите членки како на пример: информации исклучиво за воздухот (**AIRNET**), за водата (**WATERNET**) и т.н.

Исто така, Агенцијата за животна средина подржува и форми на регионално организирање, заради собирање на податоци за животната средина во региони како посебни делови. Таков е проектот (**REMSSBOT**), кој траеше од јануари 1996 до декември 1997. Овој проект подразбираше обработка и процена на собраните информации како и грижа за локациите од каде се собрани соодветните информации. Во овој проект партиципираа земјите: Италија, Холандија и Грција, односно нивните тела и институции за животна средина. Се работи за собирање на информации од одредени региони во наведените земји и се собираат и анализираат податоци за одредени својства на животната средина. (вода, воздух, почва и сл.)

Заклучок

Земјите на ЕУ се свесни дека нивната економска моќ не вреди без здрава животна средина и безбеден живот на сето население во сите сфери на живеење, меѓу кои и од изворите на загрозување од природни и техничко-технолошки несреќи, затоа оделуваат огромни средства за создавање на квалитетна заштита и спасување на населението, имотот и животната средина. Заради тоа, истите се животно заинтересирани за унапредување на животната средина како еден од условите во процесот на остварување на благосостојба за сопственото население. Во таа смисла, тие формираат и организираат бројни тела и институции со различно значење и за разни сегменти.

Меѓу најзначајните заеднички тела на земјите членки на ЕУ формирани за оваа проблематика се: Комисијата на цивилна заштита, Канцеларијата за хуманитарна помош и Агенцијата за животна средина.

Овие тела успешно ги извршуваат пред себе поставените задачи, обезбедувајќи му добра заштита и спасување на своето население, неговиот имот и животната средина во која живее. Бидејќи изворите на загрозување според својот инетензитет и пролиферација ги надминуваат и границите на ЕУ овие тела се спремни и помагаат и во земјите надвор од ЕУ (осбено оние кои се соседни), но и сите останати земји, пред сè на европскиот континент. Бидејќи останатите европски земји имаат стратегиска определба за влез во ЕУ треба целосно да се свртат кон овие институции и тела и да направаат напори со прилагодување на постоечките и изградба на неопходни нови елементи од инфраструктурата кои ги бараат стандардите на ЕУ во оваа област за во блиска иднина Европа да изгради инфраструктура која ќе пружи максимална заштита и спасување на населението, имотот и животната средина од наведените извори на загрозување. Сето тоа е од витален и стратешки долгорочен интерес на земјите на европскиот континент, а меѓу нив како дел од Европа секако и за Република Македонија.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Council Regulation 1257/96, relating to Humanitarian aid of 20 June 1996
2. Council Resolution of 26 June 1978 on the control and reduction of pollution caused by hydrocarbons discharged at sea.
3. Madrid Declaration of 14 December 1995
4. Mitrevska M., „Civilna odbrana-meѓunaroden status“ NIGP, „Evropa ‘92“ Kо~ani, 1998.
5. Resolution of the Council and of the representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council of 26 February 2001 on strengthening the capabilities of the European Union in the field of civil protection.
6. Resolution of the Council and of the representatives of the Governments of the Member States of 8 July 1991 on improving mutual aid between Member States in the event of natural or technological disaster.
7. Resolution of the Council and of the representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council of 23 November 1990 on Community cooperation on civil protection.
8. Resolution of the Council and of the representatives of the Governments of the Member States meeting within the Council of 23 November 1990 on improving mutual aid between Member States in the event of natural or man-made disaster.

2

*Геополитички, геостратејски, военополитички
и теми од меѓународен ангажман во областа на одбраната*

МАКЕДОНСКИ ГЕОПОЛИТИЧКИ РУБИКОН

Тони МИЈЕСКИ

Институт за одбранбени и мировни студии, Филозофски факултет - Скопје

Апстракт: Основна премиса на овој труд е созредување на промените кои настанаа како резултат на геополитичкото реструктурирање на балканскиот регион во изминатиот период. Воената разврска помеѓу етничките групи на поранешната федерација го заокружи својот циклус со минатогодишните настани во Р.Македонија. Циклус кој не донесе дефинитивна стабилизација на регионот.

Анализирајќи ги територијалните интереси на соседните држави кон Р.Македонија се наметнува констатацијата дека историјата се повторува. Интересите на соседите, можеби на еден професионален начин, сè уште надвиснуваат над територијата на Р.Македонија. Се поставува прашањето што понатаму. Се чини дека единствениот излез од балканскиот лавиринт е надминување на илустриите за обединување на мноштвото етникуми кои живеат на овие простори. Само на тој начин е можна регионална стабилност која несомнено ќе придонесе за надминување на балканските долемодржавни стратегии и ќе го втурне Регионот во европскиот конгломерат на нации и држави со изразени демократски идеали и вредности.

Клучни зборови: политичка географија, геополитика, геостратегија, безбедност, одбрана

MACEDONIAN GEOPOLITICAL RUBICON

Abstract: The basis premises of this work is the knowledge of the changes which happened as a result of geopolitical reorganization of the Balkan region in the past period. The Military ending between ethnic groups of the former federation, concerning the events that happened last year in the Republic of Macedonia, closed its cycle. These cycles did not bring final stabilization in the region.

Analyzing the territorial interests for the Macedonia of the border country, we came across at the conclusion that history is repeating. The interests of the Macedonian neighbors, in a very sophisticated way, are still floating above Macedonian territory. The question "What will happen in the near future" is being asked now. It seems that the only way out from the Balkan

labyrinth, is overcoming the illusions for uniting of larger number of ethnicities, which leaves in these region. Only in this way regional stability is possible, and without any doubts, it will contribute for overcoming of the Balkan big-states strategies, and it will lead the region, in the European circle of nations and countries with distinguished democratic ideals and values.

Key words: *Political geography, geopolitica, geostrategy, security, defence.*

Вовед

Крајот на деветнаесеттиот век и започнувањето на глобалната борба за прераспределување на светските богатства ги донесуваат и борбите за остварување нови влијанија и територијални проширувања. Таквата глобална констелација на односите не го одминува ни Балканскиот Полуостров. Имено, во тој период започнува процесот на прегрупирање и структурирање на соодветни сојузи и воени блокови во Европа, кои ќе доведат до Првата светска војна. Таквиот развој на настаните се рефлектира и врз балканските држави кои влегуваат во зоните на интереси на големите сили.

Поаѓајќи од фактот дека просторот на Р.Македонија во текот на историјата бил средиште на многу важни случувања, неминовно беше тој да го привлече вниманието на европската политичка и културна јавност и во поново време. Македонскиот народ, кој претставува историски супстрат на Словените, кои на овие простори почнале да се населуваат кон крајот на VI век до средината на VII век, води непрекината борба за опстанок и државно конституирање во рамките на Македонија. Како што е познато, на 8 септември 1991 година, по одржаниот референдум на кој својот глас за суверена и самостојна Република Македонија го дадоа 95,1% од граѓаните со право на глас, македонскиот народ се определува и ја конституира својата самостојна и суверена држава.

Оттука, набљудувајќи ги светските историски случувања и формирањето на државите можеме да констатираме дека геополитичката положба на која било држава е мошне динамична категорија која со текот на времето е подложна на одредени промени. Таквите промени се тесно поврзани со промените на геополитичките закони. Истите, Тејлор ги дефинира како „...збир од стратешки претпоставки кои една влада ги создава за други држави, кога ја формира својата надворешна политика...“¹. Вакви оперативни закони вклучуваат процена на места надвор од границите на државата во смисла на нивната стратешка важност и како потенцијални закони. Според својата дефиниција геополитичките закони се многу субјективни слики за светот. Сепак, геополитичките закони претставуваат основни, суштествени елементи на геополитичките светски поредоци.

Геополитичките закони своето дејствување го манифестираат на три нивоа - локално, регионално и глобално. Локалното ниво значи проценка на соседните држави. Колку и да се територијално мали, владите на таквите држави мора да имаат локален геополитички закон. Регионалното ниво на закони е потребно за државите кои сакаат да ја проектираат својата моќ подалеку од своите најблиски соседи. Вла-

¹ Taylor J.P., "Political Geography, World Economy, Nation State and Locality-third edition". Essex: Longman Scientific & Tehnical, 1993, 75

дите на сите регионални и потенцијални регионални сили треба да создадат вакви закони. Конечно, само неколку држави водат глобална политика и нивните влади треба да имаат адекватни геополитички закони за целиот свет. Според тоа, сите земји имаат локални закони, многу земји имаат и регионални закони, а само мал број имаат глобални закони.

Честопати се случува регионалниот закон да биде во конфликт со локалниот. Најдобар пример за ова е традиционалното локално непријателство помеѓу Грција и Турција, што е во спротивност со фактот дека тие имаат сличен регионален закон кој го налага нивното членство во НАТО².

Во овој труд посебно ќе се фокусираме на геополитичките закони на соседните држави на Република Македонија, притоа настојувајќи да не западнеме во сите оптоварувања и методолошки замки на користената литература.

Геополитичко преструктурирање на Балканот

Настаните кои се случија во 1989 година доведуваат до рушење на источноевропскиот модел создаден под закрилата на тогашниот Советски Сојуз. Таквите геополитички промени го срушија дотогаш постојниот светски поредок, кој, како што е познато, беше создаден по завршувањето на Втората светска војна. Хронологијата на настаните е навистина импресивна. За две години доаѓа до целосен колапс на „источниот блок“. Во текот на есента 1989 година доаѓа до соборување на режимот на Источна Германија и уривање на Берлинскиот ѕид. Кон крајот на 1990 година двете Германи, Источна и Западна се обединуваат. Новоформираната Германија, со Парискиот акт е признаена од сите четири држави победнички од Втората светска војна. Со својот огромен стопански, техничко-технолошки, просторен и демографски потенцијал, како и со своето огромно влијание на поширокото и потесното окружување, Германија станува сериозна европска сила со јасни намери да ја зацврсти својата позиција и на светски план преку инсистирањето да биде примена во Советот за безбедност на ООН, како светска економска, политичка и воена сила.

Распаѓањето на Советскиот Сојуз, како една од двете постоечки супер сили битно ја измени политичката карта на светот. Се формираа голем број нови држави, кои поради нерешените меѓудржавни и меѓунационални проблеми, предусловија формирање на нови кризни жаришта со кои е доведена во прашање безбедноста на европското копно, но и на светот во целина. Изникнаа 180 кризни жаришта од кои околу 100 сè уште се активни и со кои директно се загрозувани околу 30 милиони луѓе. Паѓаат комунистичките режими во Полска, Чехословачка, Унгарија, Бугарија и Романија.

Дезинтеграцијата на СФРЈ рефлектираше невидено насилство, манифестирано преку обидите на етничките групи, првенствено Срби, Хрвати и Албанци кои егзистираат на овие простори да креираат етнички чисти држави

² Исто, 91-92.

преку освојување на територии каде што живее население од еднородна етничка структура. Крвниот баланс помеѓу етничките групи во Босна и Херцеговина кој се воспостави по Дејтонскиот договор, како и Охридскиот договор во Македонија се чини дека не гарантираат конечна разврска и стабилизација на Балканот. Со заминувањето на реалсоцијализмот од светската политичка сцена и по прифаќањето на демократскиот систем и пазарната економија се наметна потребата од промена на сфаќањата за војната и мирот и менување на националните доктрини и стратегии.

Анализирајќи ги главните геополитички интереси на светските и регионални сили може да се констатира дека доминираат оние кои се територијално поврзани со просторот кој се нарекува „Римланд“³. Територијата на Република Македонија се наоѓа во реонот на „Римланд“ кој се карактеризира со постојана конфликтност која е во тесна врска со дисперзираноста на геополитичките интереси во тој простор. Односно, простор кој е оптоварен со постојана борба за реализирање на сопствени интереси, војни, етнички чистења, политички миграции итн.

СЛИКА 1 - Просторна положба на „Римланд“ и „Хертланд“

³ Под поимот "Римланд" се подразбира територијално дефиниран дел на земјината површина кој заедно со подрачјето на Хертланд (Евроазиско континентално јадро - срце на Земјата) претставува еден од основните политичко-географски содржини. Самиот термин бил промовиран кон крајот на Втората светска војна од страна на Николас Спајкман (1890-1944). Главната премиса на новиот термин била следната: Оној кој ќе го контролира Римланд или страничните држави на Евроазија ќе владее со неа, а воедно ќе ја контролира судбината на целиот свет. Тековната политика на САД во реализирањето на атлангизмот се темели на моделот "Римланд", бидејќи на тој начин е возможно обезбедување пристап до подрачја кои се од витален интерес за САД, а истовремено би се спречила појавата на конкурентска сила. Во рамките на "Римланд" спаѓаат поголемиот дел приморски земји или земји кои се наоѓаат во близина на море, односно цела Европа (без рускиот дел), Средоземјето, дел од северна Африка, Блискиот и Средниот Исток, Индија, Индокина, бреговите на Кина, Кореја, Индонезија и Јапонија.

Геостратежиски контекст на Балканот

Ако се набљудува картата на Балканскиот Полуостров може да се забележи дека неговата северна граница е широко отворена кон Панонскиот басен, а неговите гранични реки (Сава и Дунав) своите извори ги имаат речиси во центарот на Европа. Релјефот на континенталниот блок на Полуостровот е од многу големо значење од повеќе аспекти. Тој имал силно влијание за распространувањето на старите и новите култури, како балкански така и надворешни, како и врз движењето на луѓето од и кон Полуостровот⁴. Инвазиите од север колку повеќе продирале кон внатрешноста на Полуостровот до толку повеќе се раздробувале и се губеле. Само народите кои биле многубројни и доволно силни успеале да ги сочуваат своите етнички особини и да обезбедат свој развој.

Јадранското и Јонското Море со кои граничи Балканскиот Полуостров се со мала широчина и лесни за преминување. Отрантската врата помеѓу Валона и Отрано нема повеќе од 90 км, а помеѓу Валона и Бриндизи 135 км широчина. Покрај тоа по самата должина на брегот на Јадранското и Јонското Море има голем број острови кои сосема се доближуваат до Италијанскиот брег.⁵

Внатрешноста на Полуостровот во правец север - југ и југоисток е испресечена со големи долини. Со нив во голема мерка е олеснет сообраќајот помеѓу дунавските и динарските области од една и егејските области од друга страна. Најважни од овие лонгитудинални правци се: Морава - Марица и Морава - Вардар кои го поврзуваат Солун и Истанбул со Белград.

Република Македонија со својата географска положба отсекогаш претставувала арена во која се судирале најразлични интереси. Нашата држава се наоѓа во средиштето на Балканскиот геостратежиски крстопат кој во мошне блиска иднина ќе ја зголеми својата важност со оживотворување на новата варијанта на „Виа Игнација“⁶, односно „Источно - западниот коридор бр. VIII“. Станува збор за одобрениот план од страна на Советот на министрите за транспорт на Европската унија кој подразбира изградба на

⁴ Цвијић Ј., "Балканско Полуострово и јужнословенске земље-основи антропогеографије", Београд 1966, стр. 13-14.

⁵ Исто стр. 14-15.

⁶ Првиот транверзален пат кој што го изградиле Римјаните на нашите простори бил патот "Виа Игнација", кој поаѓал од Драч и околните области по долината на реката Шкумбија, преку Охрид и Воден доаѓал до Солун, а оттаму по должината на Егејското приморје до Истанбул (Цариград). Во римскиот период "Виа Игнација" бил најзначајниот комуникациски пат помеѓу Рим и европскиот и азискиот исток. И во византискиот и турскиот период бил најкраткиот пат кој ги поврзувал Цариград со неговите западни провинции, а нив со Јужна Италија. Пошироко во: Цвијић, Ј., "Балканско Полуострово и јужнословенске земље-основи антропогеографије", Београд 1966, стр. 18.

модерен автопат, железничка пруга, гасовод и фибер-оптичка телекомуникациска линија. На ова треба да го надоврземе и предлогот на поранешната Клинтонова администрација за изградба и на нафтовод кој ќе ги поврзе Црното и Јадранското Море со крајна цел експлатирање на нафтата од Каспиското Езеро и реонот околу него, односно Каспискиот Басен.

Република Македонија заземајќи го централниот дел на Балканскиот Полуостров претставува главна сообраќајна артерија во Југоисточна Европа. Гледано низ историската призма, а поради политички, економски и воени причини, територијата на Република Македонија секогаш била во фокусот на геостратежиските интереси на соседните држави. На нејзината територија не се судирале само интересите на соседните држави, туку и интересите на големите европски и светски сили. Со изградбата на балканската аксијала Исток-Запад и поврзувањето на Република Македонија освен преку југословенските и преку бугарските железници со Западна и Источна Европа, како и со Блискиот и Средниот Исток, нејзината територија добива нагласено стратезиско и економско значење.

На Балканот, со Македонија во неговиот централен дел, во изградба се три нафтоводи.

➤ Американски, поаѓа од Кавкаскиот регион (Каспискиот), кој се проценува дека е побогат со нафта од наоѓалиштата во Арабија и Персија, преку Македонија до Јонското Море во Албанија, со што се излегува на стратезиски важната Отрантска врата. Самиот проект, наречен АМБО⁷ (Албанија, Македонија, Бугарија оил) подразбира изградба на траса во должина од 880 километри од Бургас (Бугарија) преку територијата на Република Македонија па до Валона во Албанија. Интерес за овај проект имаат најголемите нафтени компании во светот (EXXON/MOBIL, LUKOIL, SHELL, AMOCO, CHEVRON/TEXACO и др.) кои имаат свои интереси во регионот на Каспиското Езеро.

➤ Руски, кој потекнува од Сибир преку Бургас во Бугарија и оди до Александруполис веднаш пред Дарданелите, но од медитеранска страна.

➤ Македонско-грчки нафтовод, од Солун до Скопје со нафта од различно потекло и кој веќе е ставен во функција.

Ако на ова ја надоврземе и балканската гранка на рускиот мегагасовод кој е во завршна фаза тогаш е сосема јасно колкава е геостратезиската

⁷ Нафтоводот АМБО треба да има дневен капацитет од 750.000 барели сурова нафта која ќе се пренесува со танкери од Русија до Бургас, потоа ќе се транспортира преку нафтоводот до Влора, односно албанскиот брег, од каде со танкери ќе може да пристигнува до големите петролејски компании. Овај проект треба да го растерети патот на нафтата кој преку Црното Море оди кон Егејското и Средоземното Море и поминува низ Босфорот, кој е речиси блокиран, што од друга страна ја зголемува опасноста од можни еколошки катастрофи со пошироки размери.

важност на територијата на Република Македонија за Западна Европа која е најдефицитарниот енергетски регион во светот.

Територијални интереси на соседите на Република Македонија

а) Територијални интереси на СР Југославија

Историски набљудувано територијалните интереси на СР Југославија главната насока на дејствување ја имаат кон Солунскиот Залив, односно кон Егејското Море. Имено, три години по Берлинскиот конгрес, одржан од 1-13 Јули 1878 година, Србија била принудена на 28 Јуни 1881 година во Белград да потпише договор со Австро-Унгарија (договор за сојуз помеѓу Австро-Унгарија и Србија⁸) со кој ѝ се забранува секаква активност кон запад во правец на Босна и Херцеговина, Далмација, Јадранското Море и Хрватска⁹. Таквите определби во голема мерка влијаеле во примената на геополитичките идеи за ширење на територијата, Србија да се сконцентрира на ширење кон југ, односно Македонија и Егејското Море.

Најекспонирана современа геополитичка идеја за ширење на територијата на Србија датира од самиот почеток на распаѓањето на СФРЈ, кога српските големодржавни амбиции преку идејата на Српската академија на науките за живот на „Сите срби во една држава“ ја започнаа крвавата разврска на југословенската криза. Кон македонскиот простор тие се препознатливи преку обидот за насилно воспоставување на српската големодржавна јурисдикција, кој бил насетен од страна на Хрватска, Македонија, БиХ и Словенија на вонредната седница на Претседателството на СФРЈ одржана на 12-13. Март 1991 година¹⁰. Понатаму, повлекувањето на ЈНА од македонскиот простор, која со себе го однесе севкупното оружје и воена опрема оставајќи ја државата без оружени способности за одбрана со намера „кога ќе затреба ќе се вратиме“. Таквиот акт беше во насока Р.Македонија да биде одбранбено неподготвена во одвраќањето на албанската оружена агресија¹¹.

Етничкото чистење на Косово резултираше со „бегалската криза“ од која, околу 380 000 бегалци¹² побараа засолниште на просторот на Р.Македонија.

⁸ Пошироко види: Христов А., Донеv Ј., „Македонија во меѓународните договори 1875-1919“, Архив на Македонија, Матица македонска, Скопје, 1994 стр.100-103.

⁹ Види: Катарџиев И., „Македонија и соседите, вчера, денес, утре“, Менора, Скопје, 1998 стр. 11.

¹⁰ Пошироко во: Гоцевски Т., „Одбранбеното осамостојување на Македонија“, Македонска ризница, Куманово, 2001.

¹¹ Нацев З., Начевски Р., „Војна, мир и безбедност“, Македонска ризница, Куманово, 2000, стр. 417.

¹² Според податоците од Министерството за одбрана од вкупно 379 523 бегалци, во камповите во Македонија (Блаце, Радуша, Бојане, Стенковец 1 и 2, Непроштено, Сенокос и Чегране) биле згрижени 112 434, во фамилии (главно албански) 154 989, останати или нерегистрирани 20,000, додека во странство биле пренасочени 92 100 бегалци.

Агресивниот чин се толкува како протерување на сопствени државјани на туѓа територија бидејќи албанското и друго население се граѓани на СР Југославија. Според меѓународните искуства од бегалските кризи голем дел од тие лица со помош на меѓународниот фактор се вратија и ќе се враќаат, а дел од нив врз основа на склучување бракови, изнаоѓање на најразновидни нелегални начини за престој и број кој воопшто не може да се евидентира трајно ќе останат на македонскиот простор, што се толкува како етничка окупација на просторот. На тој начин се менува етничкиот профил на населението, особено во пограничните населени места кои се мошне значајни од аспект на одбраната. Само за илустрација, како резултат на механичкиот прилив на населението во општината Липково, албанското население во период од триесет години се зголемило дури девет пати. Ваквите настани се во функција на зголемување на процентот на албанскиот ентитет во државата, зголемување на електоратот во изборниот процес и за логистичка поддршка на вооруженото дејствување од косовска страна.¹³

Во арсеналот на геополитичкото дејствување и оспорување на државноста секако дека влегува и непризнавањето на афтокефалноста на Македонската православна црква, при што Српската православна црква ја етикетира МПЦ како расколничка црква.

б) Територијални интереси на Бугарија

Бугарските територијални аспирации започнуваат по Берлинскиот конгрес 1878 година на кој биле ревидирани одлуките на Санстефанскиот мировен договор. На Берлинскиот конгрес биле потврдени претходно усогласените ставови на Русија со Англија и Австро-унгарија за разнебитување на бугарската територија на пет дела.

Таквиот правец во денешни услови се чини дека е етаблиран и во бугарската национална доктрина „Националната стратемиска програма број 1“ издадена од страна на Научниот центар за бугарска национална стратегија во 1998 година.

Анализирајќи го споменатиот документ во однос на македонскиот простор, Бугарија иако прва ја призна Република Македонија, агресивниот настап го насочува кон целиот македонски државно-територијален систем. Агресивноста се манифестира преку определбите, презентирани во стратегијата:

➤ Населението на Р. Македонија до 1944 година секогаш се декларирало како припадници на бугарската нација.

➤ Непризнавањето на македонската нација и на македонскиот јазик, за кои се тврди дека биле конституирани од страна на Комунистичката партија на Југославија, врз основа на решението на Коминтерната од 1934.

¹³ Нацев З., Начевски Р., „Војна, мир и безбедност“, Македонска ризница, Куманово, 2000, стр. 418.

➤ Барањето на Р. Македонија да се признае македонската нација и македонскиот јазик, се толкува како претпоставка за територијални претензии кон Р. Бугарија и Р. Грција;

➤ Според бугарската национална стратегија денес во Македонија живеат околу 1 400 000 граѓани со бугарски етнички корени, лишени од правото на самоопределување. Според тоа, Р. Бугарија не призна држава на македонска нација туку призна држава - географски простор на кој живее бугарски народ¹⁴.

Агресивноста кон македонскиот простор е евидентна и во поднасловот „Стратегијата на Бугарија“. Не навлегувајќи во детали ќе изложиме само неколку определби:

➤ Бугарската држава да настапува јасно и цврсто пред светската јавност и дипломатските кругови за неоснованоста и неможноста да се признае суштествувањето на македонскиот јазик и македонската нација.

➤ Бугарската држава да спроведува политика со која ќе се обезбеди и заштити правото на македонските бугари на самоопределување.

➤ Бугарија да го постави прашањето за целосно прилагодување на европските норми по однос на националните права на Бугарите во Македонија.

➤ Да се прилагодат конститутивните и законодавните норми за постепено израмнување на правата на Бугарите во Македонија и правата на бугарските граѓани и др¹⁵.

Современата бугарска стратегија со својот агресивен настап се манифестира и преку непризнавањето на афтокефалноста на Македонската православна црква.

в) Територијални интереси на Грција

Геополитичките интереси на Грција во поглед на македонската територија се длабоко вкоренети во идејата позната како „Megale idea“, која македонскиот простор го третира како грчки, а македонското население како грчко¹⁶.

Активностите на Грција првенствено се фокусирани против македонската државотворност и кои според целите што сакаат да ги реализираат попрамаат карактер на територијални интереси.

➤ За да ја присили Република Македонија да увиди дека тешко ќе може да опстане самостојна, во летото 1992 година Грција вовела економска блокада, односно го запрел транспортот на сурова нафта и други стоки од Солунското

¹⁴„Заштита и духовно обединение на бугарите по света - национална стратегиска програма No 1“, Научен центар за Бугарска национална стратегија, Софија, 1998, стр. 23

¹⁵ Исто, 25-27

¹⁶ Дугин А. „Основы Геополитики“, Арктогея, Москва, 2000

пристаниште. Целта беше со економските средства од арсеналот на неконвенционалното војување да се предизвика економски колапс на земјата, а со тоа и пропаст на државата. По симнувањето на економската блокада од страна на Грција, таквата стратегиска пресија е релаксирана. Денеска, со „освојувањето“ на македонскиот економски простор од грчка страна се очекува постепено да се релаксираат односите. Но од друга страна постои опасност за целосно ставање на Македонија под економска зависност.

➤ Грција преку политичка блокада на македонската држава издејствува со „Времената согласност за нормализирање на односите меѓу двете држави“, потпишана во Њујорк на 13 септември 1995 година, промена на тогашниот симбол на македонското знаме, „откажување од својата уставна обврска да се грижи и да го штити статусот и правата на било кои лица во други држави кои не се нејзини државјани“¹⁷, и на уставното име на државата¹⁸.

➤ Статусот на македонскиот ентитет на грчкиот простор. Познато е дека грчката влада не признава етнички малцинства;

➤ Непризнавањето на Македонската православна црква.

г) Територијални интереси на Албанија

Територијалните интереси на Албанија кон македонскиот простор потекнуваат од 19 век, односно со основањето на Призренската лига. Лигата својот почеток го има во таканаречената Источна криза од 1878 година. По иницијатива на Османлиската империја, а со цел борба за повторно враќање на изгубените територии во војната со Русија, пред одржувањето на Берлинскиот конгрес, на 10 Јуни 1878 година во Призрен е формирана Албанската лига - Конгра, позната во историјата како Призренска лига. Лигата брзо станува носител на идејата за автономија на Албанија, при што во нејзините граници биле вклучени територии од Македонија и Епир. Првичната Призренска лига опстојувала до 1881 година.

Во Призрен од 16-19 Ноември 1943 било одржано основачкото собрание на таканаречената Втора призренска лига, при што во прокламацијата било обелоденето обединувањето на Косово и Метохија и западниот дел на Македонија со Албанија¹⁹.

Лигата претставува култ на албанскиот национализам која, до денес, ќе биде основната водилка на нивната борба за реализирање на целта, сите Албанци во една држава. Во таа насока, албанските големодржавни активности

¹⁷ Катарџиев И., „Соседите и Македонија, вчера, денес, утре“, Менора, Скопје, 1998, стр. 46

¹⁸ На 8 Април 1993 година Република Македонија е примена во Организацијата на обединетите нации под референцата БЈРМ.

¹⁹ Види: Батковски Т., „Великоалбанската игра во Македонија“, Мугри, Скопје, 1994 година стр. 40-41

(политички, економски и воени) кон македонскиот простор и на другите балкански простори на кои живет Албанци, имаат за цел создавање на етничка или Голема Албанија.

Гледано низ призмата на историјата, експанзионистичките стремежи на биолошки активното албанско население отсекогаш биле насочени кон исток и североисток од албанската држава. Меѓу, причините за таквата ориентација може да го издвоиме фактот што албанскиот брег на Јадранското Море има многу мала расчленетост, што значи во корелација со степенот на општествениот развој не дава најповолни услови за живеење. Таквите определби во голема мерка биле подржувани од Италија затоа што беа во взаемен однос со нејзините интереси. Познато е дека Италија на Париската мировна конференција од 1919 година се залагала за создавање на македонска држава со цел да се спречат територијалните проширувања на Србија, Бугарија и Грција кои не оделе во прилог на територијалните аспирации на Италија во Југоисточна Европа²⁰.

Ако се набљудуваат односите помеѓу Албанија и Македонија од денешна временска дистанца, познато е дека Албанија ја призна Република Македонија со уставното име и нејзиниот суверенитет и интегритет. Меѓутоа, признавањето на македонската државност не значеше ставање крај и на нејзините големодржавни претензии кон македонскиот простор. Таквите определби првенствено произлегуваат од фактот што албанската држава не се спротивстави, преку потпишување званични акти, туку вербално ги осуди или премолча: иницијативата за создавање на „Илирида“, распишувањето на референдумот на македонските албанци, терористичките активности во Македонија и не ја осуди и не ја отфрли тезата дека Македонците ги предизвикале терористичките активности со цел остварување на основните човекови права. По потпишувањето на Охридскиот договор и продолжувањето на терористичките активности сосема е евидентно дека станува збор за територијални апетити.

Албанија не го осуди ниту реагираше на етничкото чистење на македонското население во минатогодишните кризни региони. На тој начин, албанската држава применува двоен аршин кон етничкото чистење со оглед на ставот за бегалската криза на Косово и тогаш изразената благодарност кон македонската влада за згрижувањето на албанските бегалци. Овој чин може да се протолкува како директно учество и поддршка на агресијата врз македонскиот територијален систем.

Нашиот западен сосед не преземаше мерки за затворање на центрите за обука на терористите на нејзина територија и не ги затвора илегалните канали на нивната дислокација во Македонија преку Косово.

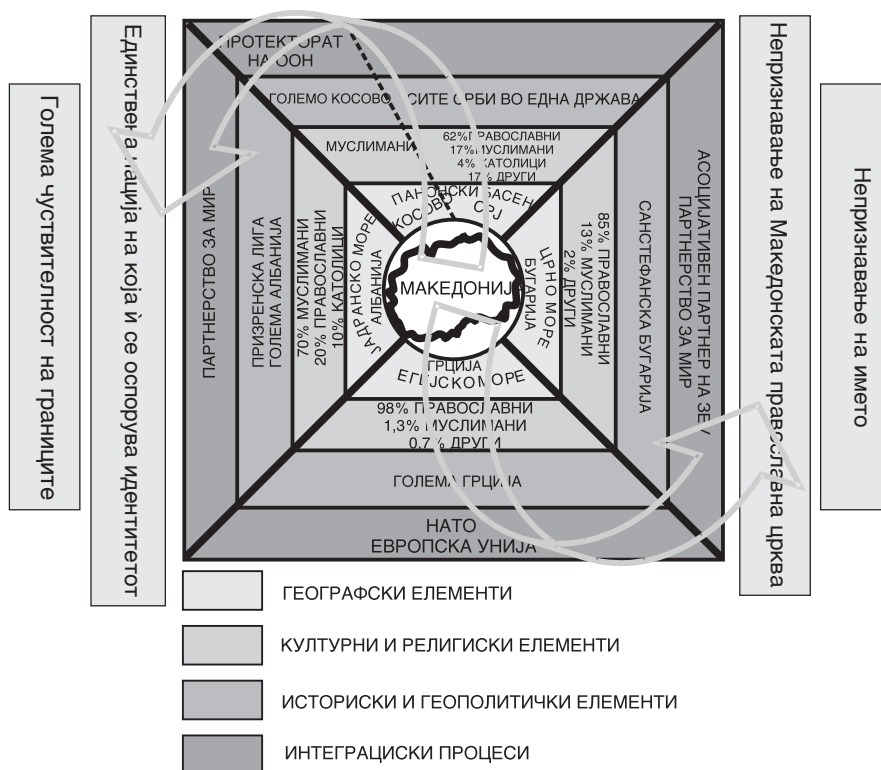
²⁰ Види пошироко: Pavić R. „Osnove opće i regionalne političke geografije, geopolitike i geostrategije (I i II dio), Sveučilište u Zagrebu, 1973, str. 272.

По периодот на пропаѓањето на пирамидалните штетилници во 1996/97 година, Албанија не застана на патот на илегалното дистрибуирање на украденото оружје и опрема од касарните на нејзината армија на просторот на Р. Македонија.

Р. Албанија континуирано ги интензивира лоби-активностите во меѓународните институции и јавност за барањата на Албанците по однос на човековите права, притоа истакнувајќи ја тезата за конституирање на Македонија како дво-национална држава. Ваквите активности се во насока на започнување незапирлив процес по пат на референдум да се сепарират делови од македонскиот простор каде што Албанците се мнозински ентитет.

Р. Албанија не го осудува ниту го отфрла научното тврдењето на Албанската академија на науките за албанското право на јурисдикција на просторот на Република Македонија на кој претежно живее албанско население²¹.

Таа го негира договорот за разграничување помеѓу Република Македонија и СР Југославија, алудирајќи на потребата од преговори со протекторатот Косово.

СЛИКА 2 - Македонски геополитички рубикон

²¹ Види пошироко: Нацев, З., Начевски, Р., "Република Македонија и големодржавните балкански стратегии", Современа македонска одбрана, година 2, бр.4, Скопје, 2001, стр. 20-22.

На крајот од анализата на територијалните интереси на соседните држави кон македонскиот простор може да се констатира дека современите состојби, како и оние од подалечното и поблиското минато во однос на геополитичката положба на Република Македонија укажуваат дека македонскиот простор има положба на целосно окружување со изразено конвергентни интереси на околните простори и народи. На тој начин македонското подрачје се промовира како едно од најзначајните зони на европските судири.

Важноста на ваквите определби од кои произлегуваат и самите причини за интересот на соседните држави за територијата на Македонија, претставува фактот што иако се работи за релативно мала територија, таа територија има улога на коридор и крстопат преку кој е овозможена контролата на главните комуникациски зони, природите кон морињата, енергетските сировини и др.

На геополитичката чувствителност на просторот на Република Македонија доволно упатуваат следните аргументи:

- Македонците се единствената нација во Европа на која сè уште и се оспорува идентитетот.
- Голема чувствителност на границите со што може да се предизвикаат судири околу територијалните и малцинските прашања.
- Непризнавањето на името од страна на Грција;
- Проблемите околу обележувањето на границата кон СР Југославија и т.н.

Се чини дека определбите на соседните држави кон територијата на Р. Македонија, кои по својот карактер најчесто се агресивни, со стабилизирањето на Регионот и со интенциите на соседните државите за изградба на демократски општества подготвени за трајна соработка, ќе успеат големодржавни амбиции на одреден начин се супституираат со пристапувањето кон современите европски интеграциски процеси.

Заклучни согледувања

Со оглед на своите политичко-географски карактеристики, односно својата географска, геополитичка и геостратежиска положба Република Македонија се наоѓа во турска зона или ако се послужиме со терминологијата на Спајкман се наоѓа во зоната на Римланд, зона која се карактеризира со постојани судири, воспоставување на интересни зони, натпревар на големите сили за превласт во тој регион. Тоа значи дека се наоѓа во зона во која се испреплетуваат мноштвото интереси, како на големите сили така и на земјите од непосредното окружување. Од секоја геополитичка транзиција, во зависност од нејзиниот генератор ќе зависи и степенот на прераспределбата на интересните сфери во регионот во кој egzистира и Република Македонија, а со тоа и нејзината стабилност.

Со еден збор, на Република Македонија и се случува „геополитика“. Оттука, Република Македонија како мала земја својата иднина во поглед на одбраната треба да

ја гледа во интегрирањето во НАТО. Цената која мора да се плати се однесува првенствено на политичката и стопанска стабилност, регионалната соработка и реформите во одбраната, а за возврат покрај добивањето безбедносни гаранции, Р. Македонија би ја зајакнала својата регионална и меѓународна положба. Притоа мора да биде јасно дека влегувањето во НАТО ќе придонесе за една самоидентификација со пошироката средина која е призната во светот и има своја тежина.

Денешните настани укажуваат дека безбедносните предизвици имаат повеќе внатрешен отколку надворешен карактер. Од степенот на нашата интегрираност во Европа ќе зависи и способноста за одбрана и елиминирање на сите безбедносни предизвици. Можеме напoлно да се согласиме дека процесот на европеизацијата на Балканот, интегрирањето на балканските земји во европските структури отвора простор за сите балкански држави дефинитивно да ја надминат бездната на балканизацијата. За реализирање на таквите определби неопходна е нова, чиста свест и силна војла за надминување на илузиите за некакво национално обединување на мноштвото етникуми кои егзистираат на територијално релативно скромниот Балкански регион.

Навистина е тешко да се подредат боите на Рубионовата коцка, но сепак треба да се знае дека решение постои. Трудот е во насока на мотивирање, особено на интелектуалните потенцијали на Република Македонија за заеднички пристап кон креирање на сопствени геополитички закони кои ќе бидат во насока на зачувување на идентитетот на македонскиот народ на сите простори на кои со векови опстојува.

ЛИТЕРАТУРА:

- Бацаров З. (1999) „Геополиитички системи“. Софија: Фондација „Свободна и демократична Бугария“
- Brzezinski Z. (1999) „*Velika šahovska ploča*“. Zagreb: Inted i Hrvatska udruga za međunarodne studije
- Vukadinović R. (1999) „*Challenges to Security in Southeast Europe*“ in Croatian Political Review, Vol.36, No.5, Zagreb: Faculty of Political Science
- Гоцевски, Т., (1997), „*Современи тенденции во одбраната*“, Куманово: Македонска ризница
- Гоцевски Т., Ортаковски В., Георгиева Л. (1999) „*Разрешување и трансформација на конфликтите*“. Куманово: Македонска ризница
- Grizold A., Tatalović S., Cvrtila V. (1999) „*Suvremeni sistemi nacionalne sigurnosti*“. Zagreb: Fakultet političkih znanosti
- Darling, D., Tairbairn, D.(eds.) (1997) „*Mapping-Ways of Representing the World*“. Essex: Longman
- Дугин А. (2000) „*Основы Геополиитики*“. Москва: Арктогея
- Enloe S. (1990) „*Policija, vojska i etnicitet*“. Zagreb: Globus
- Змејковски М. (2000) „*Македонија - рејер на балканската геополиитика*“. во „Современа македонска одбрана“, бр. 1.
- Јелавич Б. (1999) „*Историја на Балканот - дваесетти век*“. Скопје: НИК Лист
- Карастоянов С. (1997) „*Политическа географија, геополиитика, геостратејија*“. Софија: Универзитетско издателство „Св. Климент Охридски“
- Катарџиев И. (1998) „*Соседиите и Македонија*“. Скопје: Менора

- Keates J.S. (1989) „*Cartographic design & production*“. Singapore: Longman
- Кенеди П. (1997) „*Припрема за двадесет и први век*“. Београд: Новинско-издавачка установа Службени лист СРЈ.
- Котовчевски М. (1999) „*Македонија воена алка на светот*“. Скопје: Македонска цивилизација
- Котовчевски М. (2000) „*Национална безбедност на Република Македонија - први дел*“. Скопје: Македонска цивилизација
- Нацев З., Начевски Р. (2000) „*Војна, мир и безбедност*“. Куманово: Македонска ризница
- Нацев З. Начевски Р. (2001) „*Безбедност и национална одбрана*“. Куманово: Македонска ризница
- Pavić R. (1973) „*Osnove opće političke geografije, geopolitike i geostrategije (I i II deo)*“. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti
- Peled A. (1998) "*A Question of Loyalty - Military Manpower Policy in Multiethnic States*". New York: Cornell University Press
- Pepper D., Jenkins A. (eds.) (1985) "*The Geography of Peace and War*". Oxford: Basil Blackwell
- Стојанов П. (1969) „*Македонија во времето на Балканскиот и Првиот светски војна*“. Скопје: Институт за национална историја
- Талевски Ј. (1997) „*Границите на Република Македонија*“. Битола: Алекс
- Taylor J.P. (1993) "*Political Geography, World Economy, Nation State and Locality-third edition*". Essex: Longman Scientific & Technical
- Hall, D., Danta, D. (eds.), (1996), "*Reconstructing the Balkans - A Geography of the New Southeast Europe*", Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
- Христов А., Донев Ј. (1994) „*Македонија во меѓународните договори 1875-1919*“. Скопје: Архив на Македонија и Матица Македонска
- Цвијић Ј. (1966) „*Балканско полуострво и јужнословенске земље-основи антиројџеографије*“. Београд: Завод за издавање уџбенике С.Р. Србије
- Svrtila V. (2000) "*Croatia - the Geopolitical 'Gateway' to Southeast Europe*". Garmish-Partenkirchen: George C. Marshall European Center for Security Studies
- „Геополитика“, Лист за политичка и друштвена питања, геополитичка и стратешка истраживања, бр. 5, Београд, 2000

2

*Геополитички, геостратејски, военополитички
и теми од меѓународен ангажман во областа на одбраната*

НЕКОИ ПСИХО-СОЦИОЛОШКИ ФАКТОРИ И НИВНО ВЛИЈАНИЕ ВРЗ ДОНЕСУВАЊЕ НА „ДЕМОКРАТСКА ОДЛУКА“ ВО ОБЛАСТА НА ВОЕНАТА ЛОГИСТИКА

Сокле КОЧОСКИ

Воена академија „Генерал Михаило Апостолски“ - Скопје

Апстракт: Во ирудоит сџанува збор за влијанието на некои психо-социолошки фактори (варијабли) на формулирањата генерална хипотеза и иостивениите четире подхипотези. Хипотезите се проверуваат во иреитходно уитврдени услови (во армиски колектив) во врска со донесување на оптимална одлука и извршување на активност во областа на воената логистика. Таа одлука, за целието на ова истражување, е наречена „демократиска одлука“.

Посебно се формулирани и иостивени една генерална хипотеза и четире подхипотези, а за нивно итествирање (проверување) се обработени и четире независни варијабли. За секоја формулирана подхипотеза издвоена е и соодветна независна варијабла. Основната цел на обработката е да се итествираат во однос на генералната хипотеза и иостивениите подхипотези.

Клучни зборови: анализа, итествување, варијабли, дискусија, одлука, фактори, хипотези.

SOME PSYCHO-SOCIOLOGICAL FACTORS AND THEIR INFLUENCE ON MAKING "DEMOCRATIC DECISION" IN THE AREA OF THE MILITARY LOGISTICS

Abstract: The main issue of this work is the influence of some psycho-sociological factors (variables) on the formulated general hypothesis. Hypotheses are verified in previously determined conditions (in army collective) for making an optimal decision and fulfilling an activity in the area of army logistics. That decision, for the purpose of this research, is called "democratic decision".

One general hypothesis and four subhypotheses are separately formulated and set up, but for their testing (verifying), four independent variables are treated. For each formulated hypothesis and subhypothesis, an appropriate independent variable is separated. The basic goal of the processing is the set up hypotheses to be tested according to the main hypothesis.

Key words: analyse, promise, variables, discussion, decision, factors, hypotheses.

Вовед

Имајќи го предвид значењето на современата психологија и нејзината поврзаност со воената логистика, односно борбено- сервисната поддршка, логистичкото обезбедување и логистичката поддршка како процеси, сосема е разбирливо дека нејзините достигнувања се проткајуваат во јакнењето на единиците и установите на нашата армија.

Војската, односно армијата како целина претставува еден колектив. Внатре, во тој колектив се наоѓаат помали колективи (единици и установи на армијата), додека во секој војнички колектив доаѓа до значајни психо-социолошки појави коишто се од посебен интерес за работа на логистичките старешини (офицерите и подофицерите), особено за нивното раководење и командување со логистичките единиците - установи. Од изнесеното произлегува дека би било добро и навистина неопходно да се согледа што сè се случува во еден колектив во врска со определена акција (логистичка задача или мисија) којашто треба да се изврши.

Целта на овој труд е да се согледа влијанието на некои психо -социолошки фактори врз донесувањето на оптимална одлука, а исто така да се согледа и што сè се случува во еден армиски колектив во врска со извршувањето на донесената одлука, односно определената логистичка активност.

Потреба од истражување при донесувањето на оптимална одлука и дефинирање на терминот „демократска одлука“

Потребата за истражување е општо позната, без оглед на тоа за кое подрачје, односно научна дисциплина, се работи. Истражувањата во сите научни дисциплини, па и во областа на логистиката, особено воената логистика, значат доаѓање до вистински податоци и користење на истите при (за) донесување оптимални одлуки за извршување на некоја активност, решавање на некоја задача или реализирање на некоја мисија.

Поточно, доколку се сака да се дојде до некакви законитости, коишто би требало да се земаат во предвид од институција (организација, единица, установа итн.) или поединец при извршувањето на некоја активност за тоа да биде успешно, односно со извршувањето на активноста со висок процент на сигурност да може да се гарантира дека ќе се дојде до очекуваните резултати, тоа треба да се чини низ истражување и научно истражувачки проекти во соодветната област.

Во областа на воената логистика секој поединец, раководител или организациска единица (командир, командант, началник, единица, установа итн.) којшто нема да ги почитува резултатите од истражувањата (поточно, податоците до коишто дошла науката низ истражување), за однесувањето на поединецот, може да се случи да донесе лоши или, пак, сосема погрешни одлуки.

Тоа значи дека одлуките можат да бидат лоши или нецелосни поради тоа што не се почитуваат законитостите и расположивите податоци до коишто се

дошло низ истражуњата во областа и областите со кои истражувањето имало допирни точки.

Или, поинаку кажано, со колку повеќе податоци за донесување на некоја одлука се располага, ќе се донесе полесно и поквалитетна одлука во врска со некоја активност (за остварување на некоја цел, решавање на некоја задача или остварување на некоја мисија) со цел со поголема сигурност да се добијат очекуваните резултати.

Со оглед на тоа што денес и за воената логистика може да се каже дека е научна дисциплина која се користи со достигнувањата на различните други дисциплини (па и со достигнувањата на психологијата и социологијата, односно психо-социолошките однесувања на поединци и групи) и со оглед на тоа што е присутен воениот фактор, може да стане збор за поврзаноста и меѓусебната зависност на подрачјето на логистиката со психо-социолошкото подрачје.

Какви сè проблеми и гледања на однесувањето на поединецот има, во однос на донесувањето на оптимални одлуки во областа на воената логистика, би можело да биде предмет на многу истражувања.

Имајќи го предвид изнесеното, основна цел на ова истражување е со потпирање на психо-социолошкото подрачје да се дојде до одлука (дефинирана како „демократска одлука“) врз основа на однесувањето на поединецот која со голема сигурност ќе гарантира доаѓање до очекуваните резултати.

Овој труд првенствено има за цел да опфати само некои психо-социолошки фактори (независни варијабли) коишто имаат влијание врз донесувањето на „демократска одлука“ во армијата. Истражувањата се вршени во доменот на логистиката, поточно во областа на воената логистика, додека поводот за истражување и изработка на еден ваков труд е работата во групи (како на факултетите така и во единиците и установите на армијата при решавањето на тактички и други задачи, како и во разни мисии во земјата и странство во рамките на колективните системи за безбедност - (НАТО и ПЗМ) за доаѓање до одлука („демократска одлука“) врз основа на која ќе може однапред да се заклучи дека со сигурност ќе биде извршена и ќе се добијат очекуваните резултати.

Под терминот „демократска одлука“ (кој што претставува зависна варијабла и е клучен термин околу кој се води дискусијата), во овој труд се подразбира доаѓање до одлука врз основа на неколку хипотези (подхипотези) и независни варијабли на влијание (колективна дискусија, предавање и контролна група) за преземање на определена акција од страна на членовите на колективот (групата) вклучувајќи го поединецот од којшто се бара и извршување на акцијата. Во целите на истражувањето, при доаѓањето до одлуката, на крајот од секоја дискусија се бара (водителот на групата бара од членовите) од сите членови да ги изнесат своите одлуки во врска со акцијата. Тука е важно да се напомене дека одлуките во оваа фаза се сепак субјективни, а не демократски или колективни,

бидејќи изјаснувањето е без влијание на учесниците како членови на колективот (групата) туку како поединец.

Во овој експеримент, наречен „демократска одлука“, ќе бидат формулирани и издвоено поставени една генерална хипотеза, четири подхипотези и четири независни варијабли, за да може посебно да се набљудува нивното влијание на прифаќањето или отфрлањето на одлуката, односно потврдувањето или отфрлањето на хипотезата.

Еден од условите за да започне истражувањето е по колективната (групната) дискусија да се добие и позитивна одлука за акцијата врз основа на којашто се врши истражувањето.

Исто така, тука е вклучено и времето, за кое се бара одлуката - акцијата да биде извршена, вклучувајќи ја и информацијата за тоа дека ќе се следи нивната доследност во врска со донесувањето на одлуката и извршувањето на акцијата.

Основната метода за обработка на податоците е определена однапред со поставувањето на целта врз основа на која се формулирани и поставени генералната хипотеза и подхипотезите. Поточно, основната цел на обработката е **независната варијабла** да ја потврди или отфрли поставената **подхипотеза**.

Во трудот варијаблите се набљудуваат како независни, бидејќи со истражувањето се проучува независна варијабла и нијзино влијание врз потврдување или отфрлање на формулирана и поставена хипотеза. Или поинаку кажано, секоја варијабла се смета за независна бидејќи се претпоставува дека таа го предизвикува варирањето. Од истражувањето во трудот, по однос на интелигенцијата, кај варијаблите може да се заклучи дека постојат разлики од еден до друг учесник (испитаник) и тоа во однос на нивото на аспирацијата на варијаблата кое што се менува под влијанието на рзличните околности.

Формулирање и поставување на хипотези и варијабли на „демократската одлука“

Во овој труд се формулирани една генерална хипотеза и поставени четири подхипотези, а врз нивна основа се издвоени и четири **независни варијабли** (независни психо-социолошки фактори) или поинаку кажано, за секоја издвоена независна варијабла е формулирана и поставена посебна соодветна истражувачка хипотеза којашто треба да се потврди како точна или негира, односно отфрли.

А. Хипотези

А.0. Генерална хипотеза - ПСИХО-СОЦИОЛОШКИТЕ ФАКТОРИ влијаат врз донесувањето на оптимална „демократска одлука“ и извршувањето на некоја активност (во примерот логистичка задача - акција).

Генералната хипотеза произлегува од проблемот (прашањето) дали донесувањето на оптимална „демократска одлука“ зависи од психо-

социолошките фактори, односно дали тие имаат свое влијание врз испитаниците (учесниците во акцијата), а со тоа и врз донесувањето на оптимална „демократска одлука“ и извршувањето на активноста (во примерот извршувањето на логистичката акција - задача).

Вака формулирана и поставена генерална хипотеза претставува тврдење со кое се дефинира влијанието на 4 истражувачки хипотези и 4 независни варијабли.

Поточно, генералната хипотеза претставува тврдење дека: а) психо-социолошките фактори се варијаблите - причини, а резултатот од почитувањето на факторите се варијаблите - последици, и б) како почитувањето на психо-социолошките фактори се намалува (причина) така се намалува веројатноста за донесување на оптимална „демократска одлука“, а со тоа се намалува и веројатноста за извршување на логистичката активност (акција).

Генералната хипотеза ќе се потврди како вистинска само доколку низ тестирањето се потврдат поставените истражувачки подхипотези, вклучувајќи го влијанието на независните варијабли (психо-социолошките фактори), односно тогаш кога податоците до кои ќе се дојде по примената на експериментот ќе покажат дека испитаниците (учесниците во акцијата) сигурно ќе донесат оптимална „демократска одлука“ и ќе ја извршат логистичката активност (акцијата).

Подхипотеза I - КОЛЕКТИВНАТА ДИСКУСИЈА, како техника на влијание е поефикасна во придобивањето на поединецот-те за определена акција од методата предавање или некаков друг вид влијание.

Подхипотеза II - ОДЛУКАТА ЗА ИЗВРШУВАЊЕ НА АКЦИЈА, како определен процес за доаѓање до одлука ја зголемува веројатноста за извршување на акцијата.

Подхипотеза III - ЈАВНОТО ВЕТУВАЊЕ ЗА ИЗВРШУВАЊЕ НА АКЦИЈАТА, колку што одлуката е донесена со поголема јавност толку е поголема веројатноста акцијата да биде извршена.

Подхипотеза IV - ВИСОКИОТ СТЕПЕН НА СОГЛАСНОСТ ВО КОЛЕКТИВОТ, ја зголемува веројатноста дека членовите на колективот (групата) ќе ја спроведат одлуката во врска со прифаќањето и извршувањето на акцијата.

Б. Независни варијабли на „демократска одлука“

Варијабла I - ДИСКУСИЈА, колективната дискусија како средство и начин на пренесување на информации влијае врз извршувањето на акцијата.

Варијабла II - ДОНЕСУВАЊЕ ОДЛУКА, донесувањето одлука за извршување на акција како процес за доаѓање до оптимална одлука влијае врз извршувањето на акцијата, определената акција со голема сигурност да биде извршена.

Варијабла III - ВЕТУВАЊЕ, јавното ветување има свое влијание врз извршувањето на акцијата како варијабла низ степенот до којшто одлуката е кажана јавно.

Варијабла IV - СОГЛАСНОСТ, висок степен на согласност во колективот - групата како варијабла има свое влијание врз донесувањето на оптимална одлука и извршување на акцијата.

Експериментална постапка

Во овој експеримент за донесување на оптимална „демократска одлука“ се испитувани кадети на Воената академија за време на студирањето и обуката во врска со спроведувањето на логистичка одлука, односно со извршување на определена логистичка акција.

Во експерименталната постапка се земени 12 експериментални пристапи коишто заедно се базираат на три вида на „обид за влијание“ (колективна дискусија, предавање и контролна група-индикатори) и четири вида „одлуки и ветувања“ (без одлука, анонимна одлука, делумно анонимна одлука и јавно ветување-индикатори), што може да се види од Табелата број 1.

ТАБЕЛА БРОЈ 1.
Дванаесет експериментални варијации

Ред. број	Вид одлука и ветувања	ОБИД ЗА ВЛИЈАНИЕ			Вкупно кадети
		Дискусија	Предавање	Контролна група	
1	Без одлука	10	18	20	48
2	Анонимна одлука	12	11	12	35
3	Делумно анонимна одлука	15	10	8	33
4	Јавно ветување	13	11	10	34
ВКУПНО :		50	50	50	150

Резултати од истражувањето

Варијабла I - ДИСКУСИЈАТА како средство и начин за пренесување на информации

Дискусијата (колективна или групна дискусија) како независна **Варијабла I** и средство за пренесување на информациите според **подхипотеза I** (колективната дискусија е поефикасна во придобивањето на поединците за

определена акција од метододата предавање или некој друг обид на влијание), би требало да има поголем ефект на прифаќање на некоја акција отколку методата предавање или некој друг обид на влијание како индикатори.

Меѓутоа, добиените резултати тоа не го потврдуваат, односно нема значителни разлики, што може да се види од Табелата број 2. При обработката на податоците во Табелата број 2 е земен вкупниот број на учесници во акцијата (кадети) и ставен во пропорција. Во обработка се земени сите учесници во истражувањето кои што ги исполниле критериумите на акцијата и коишто би пристапиле кон спроведување на одлуката, односно извршување на определената логистичка акција.

ТАБЕЛА БРОЈ 2.
Вкупен број и пропорции на испитуваните учесници во акцијата

Ред. број	Метода на влијание	Вкупен број учесници	Број на учесници во акцијата	Процент на учесниците
1	Колективна дискусија	50	11	22%
2	Предавање	50	12	24%
3	Контролна група	50	10	20%
	В К У П Н О :	150	33	22%

Извор: Табела број 1. (појдовна основа е поделбата во 3 групи и дефинирањето на видот-обидот за влијание).

Од Табелата број 2 може да се заклучи дека нема значителни разлики во пропорциите на учесниците (испитуваните) коишто пристапиле кон „централната група“ и коишто во натамошното истражување се третирани со трите методи на влијание (дискусија, предавање и контролна група - индикатори).

Исто така, може да се заклучи дека ефектите од прифаќање на акцијата кај сите три методи на влијание приближно се еднакви, односно нема значителни разлики.

Изнесеното зборува, дека колективната (групната) дискусија како варијабла немала поголемо влијание на прифаќање на акцијата од останатите два вида влијание (предавањето и контролната група).

Варијабла II - ДОНЕСУВАЊЕТО ОДЛУКА како варијабла за определената акција да се изврши

Донесувањето одлука за извршување на определената акција како независна варијабла (независен фактор) е набљудувана низ процес за доаѓање до оптимална одлука за извршување на акцијата.

Според подхипотезата II (процесот за доаѓање до одлука за извршување на акцијата ја зголемува веројатноста за акцијата да биде извршена), анализата покажа дека се поподготвени за извршување на акцијата оние учесници (испитаници - кадети) коишто требало да донесат одлука во врска со акцијата, оние од коишто не се барало донесување на одлука. Што покажува анализата, може да се види од Табелата број 3.

ТАБЕЛА БРОЈ 3.
Број и пропорции на испитуваните учесници кои требало
и коишто не требало да донесат одлука во врска со акцијата

Ред. број	Ниво на одлучување	Вкупен број на учесници	Број на учесници во акцијата	Процент на учесниците
1	Без одлука	48	10	20,83%
2	Одлука	102	33	32,35%
	ВКУПНО:	150	43	28,67%

Извор: Табела број 1.

Од оваа Табела може да се види дека е извршено споредување на учесниците (испитуваните - кадетите) од коишто не се барало да донесат одлука (ниво на одлука I - без одлука) со сите останати новоа од коишто се барало да донесат одлука (подоцна во трудот обработени како ниво на одлуки: II- анонимна одлука, III-делумно анонимна одлука и IV-јавно ветување). Од изнесените податоци во табелата може да се заклучи дека добиените резултати ја **потврдуваат поставената подхипотеза**, односно поподготвени за извршување на акцијата се оние учесници (кадети) кои сепак требало да донесат одлука во врска со акцијата, отколку оние од кои не се барало донесување на одлука.

Варијабла III - ВЕТУВАЊЕТО набљудувано како јавно ветување за извршување на определена акцијата

Ветувањето како јавно ветување за извршување на акцијата како независна варијабла (фактор) е набљудувано низ степенот до којшто одлуката е јавно искажана.

Според **подхипотезата III** - колку што одлуката е донесена со поголема јавност, толку е поголема и веројатноста акцијата да биде извршена.

Подхипотезата е тестирана на тој начин што е вршено споредување на резултатите до кои се дошло (достигнатите резултати) низ три начини на соопштување (барање за изјаснување) на одлуката.

Според подхипотезата би можело (требаше) да се претпостави дека редоследот на извршувањето на акцијата (одлуката) би бил:

1. Ниво на одлука IV - јавно ветување;
2. Ниво на одлука III - делумно анонимна одлука и
3. Ниво на одлука II - анонимна одлука.

Појдовна основа за делумно анонимна одлука беше дигањето рака, додека за јавното ветување требаше да се каже и запише името на учесникот (кадетот) во акцијата. Кажувањето и запишувањето на името на учесникот (кадетот) се смета за повисоко јавно ветување отколку само дигањето рака.

ТАБЕЛА БРОЈ 4.

Број на испитуваните учесници на секое ниво на ветување коишто ги исполниле критериумите на акцијата

Ред. број	Вид на одлука и ветување	Вкупен број на учесници	Број на учесници во акцијата	Процент на учесниците
1	Анонимна одлука	35	11	31,42%
2	Делумно анонимна одлука	33	7	21,21%
3	Јавно ветување	34	7	20,58%
	В К У П Н О :	102	25	24,51%

Извор: Табела број 1. (од вкупно 150 - 48 без одлука = 102 учесници).

Од Табелата број 4 се гледа дека добиените резултати (податоци) се контрадикторни со **подхипотезата III**. Тоа значи дека, одлука која што била донесена со најголема јавност (јавно ветување) немала и најголем ефект во прифаќањето на акцијата. Тоа во примерот е спротивно, односно најмалку. Од изнесеното во Табелата број 4 (од оваа анализа) може да се заклучи дека добиените резултати не ја потврдуваат поставената подхипотеза.

Варијабла IV - СОГЛАСНОСТА како варијабла набљудувана низ степен на согласност во колективот

Согласноста во врска со извршувањето на акцијата е тестирана (проверувана, испитувана) низ степенот на согласност во колективот (групата) како независна варијабла (фактор) за бараната одлука и поставената подхипотеза IV - висок степен на согласност во групата (колективот) во врска со прифаќањето на акцијата, ја зголемува веројатноста дека членовите на групата (колективот) ќе ја извршат акцијата.

Во оваа анализа, низ степенот на согласност во групата (колективот) како независна варијабла за бараната одлука не се земени предвид испитуваните учесници (5 групи по 10 =50 кадети) од првото ниво, чии што членови не донесувале одлука (се без одлука). Кај останатите 10 групи, испитуваните учесници (кадетите) како членови на групите варираат во пропорциите при донесувањето на позитивна одлука. Со споредувањето на пропорциите на позитивните одлуки во овие 10 групи добиени се шест високи и 4 ниски групи, односно групите се сортирани во шест високи и четири ниски групи во зависност од видот на одлуката и ветувањето.

Подхипотезата IV е тестирана со споредување на испитуваните учесници (кадетите) коишто ги исполниле критериумите на акцијата и коишто одлучиле да ја извршат акцијата.

ТАБЕЛА БРОЈ 5.

Број и пропорции на испитуваните учесници во „високи“ и „ниски“ групи коишто ги исполниле критериумите во врска со акцијата

Ред. број	Согласност во групата	Вкупен број учесници	Број на учесници во акцијата	Процент на учесниците
1	„високи“ групи	62	33	53,22%
2	„ниски“ групи	40	10	25,00%
	ВКУПНО :	102	40	39,21%

Извор: Табела број 1.

Од Табелата број 5 може да се заклучи дека добиените резултати ја потврдуваат поставената подхипотеза. На тој начин **подхипотезата IV** е докажана. Поточно, во групите каде што постои „висок“ степен на согласност (висок степен на согласност во колективот) во поглед на донесувањето на позитивна одлука резултатите (податоците) покажуваат дека членовите на групата ќе ја извршат одлуката (акцијата) подобро и побрзо во однос на групите каде што постои низок степенот на согласност.

Заклучок

Во заклучокот на овој труд може да се истакне дека резултатите од оваа анализа ги потврдиле хипотезите II и IV, односно покажале дека хипотезите II и IV треба да се прифатат (претпоставките за извршување на акцијата се потврдуваат, се точни), а хипотезите I и III треба да се отфрлат, бидејќи претпоставките за извршување на акцијата се сосема мали или се негираат.

Со оглед на актуелноста, целта на ова истражување (овој труд) беше да се провери генералната хипотеза. Имено, да се утврди влијанието на психо-социолошките фактори (четирите независни варијабли) врз донесувањето на оптимална одлука, наречена „демократска одлука“ која со голема сигурност ќе гарантира доаѓање до очекуваните резултати, односно врз основа на којашто би можело однапред да се заклучи дека со сигурност би била извршена и би се добиле очекуваните резултати. На тој начин би се потврдила и генералната хипотеза.

Резултатите од оваа анализа (од ова истражување) покажуваат дека ниту **колективната дискусија** ниту **јавното ветување** сами по себе не ја зголемуваат веројатноста дека акцијата ќе се изврши и ќе се добијат очекуваните резултати, а тоа значи дека не ја потврдуваат генералната хипотеза.

Од друга страна, **потврдените хипотези II и IV** низ варијаблите **донесување одлука за извршување на акцијата** и **високиот степен на согласност во колективот**, со оглед на донесувањето на позитивна одлука за извршување на акцијата, се покажале позначајни и точни за спроведување на акцијата, поточно за нејзино извршување и ја потврдуваат генералната хипотеза. Исто така, може да се истакне дека на донесувањето оптимална „демократска одлука“ силно е влијанието на овие психо-социолошки фактори обработени како независни варијабли (донесувањето на одлука за извршување на акцијата и висок степен на согласност во колективот) низ поединечните истражувачки хипотези, а со тоа и на извршувањето на логистичката активност - акцијата од страна на испитаниците (учесниците во акцијата).

Од изнесеното може да се заклучи дека генералната хипотеза е потврдена и треба да се прифати како точна (вистинска), односно дека влијанието на психо-социолошките фактори обработени во трудот, врз донесувањето на оптимална „демократска одлука“ и извршувањето на логистичката активност е големо.

Во оваа анализа двете независни варијабли (**колективната дискусија** како техника и **јавното ветување**) се покажаа како неважни за извршување на акцијата, односно со многу помал процент гарантираат извршување на акцијата и добивање на очекувани резултати.

Вторите две варијабли (**донесување одлука за извршување на акцијата** како процес и **степенот на согласност во колективот**) биле доволно добри како резултати за да гарантираат најголема веројатност за извршување на акцијата и да ја потврдат генералната хипотеза како точна.

Иако овие резултати се такви какви што сè, тоа не значи дека секогаш **колективната дискусија** и **јавното ветување** како независни варијабли треба да се отфрлат како некорисни при донесувањето и извршувањето на одлуки (акции), затоа што овие варијабли (фактори) во некои други околности и под некои други однапред поставени услови можат да бидат потврдени како точни, односно да ги дадат очекуваните резултати.

Кога сето ова се констатира, треба да се има на ум и тоа, дека во секоја од овие независни варијабли (во секој од овие психо-социолошки фактори), без сомнение, постојат повеќе варијанти и околности на влијание (како на пример: техниката на водење на групите, тематиката, колективната кохезија итн.), коишто во некое друго вакво или слично истражување можат повеќе да влијаат на прифаќањето на акцијата од страна на учесниците (испитуваните, кадетите, војниците, слушателите и друг вид

на учесници) коишто би биле вклучени во денесување на една ваква (или слична) одлука наречена „**демократска одлука**“, и коишто исто така, со голем процент на сигурност би дале слични или подобри резултати.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Andrilović A.: Metode i tehnike istraživanja u psihologiji odgoja i obrazovanja, I tom, Školska knjiga, Zagreb, 1986.
2. Veber, M.: Metodologija društvenih nauka, Zagreb, 1986
3. Mozina, S.: Psihologija in sociologija trženja, Založba Obzorja Maribor, 1975.
4. Mozina, S.: Poslovna sociopsihologija, Ljubljana, 1975.
5. Марковиќ, Д.: Општа социологија, Савремена администрација, Београд, 1999.
6. Петроска-Бешка В: Методологија на експерименталните истражувања во психологијата, „Графосет“, Куманово, Скопје, 1994.
7. Печујлиќ, М., Милиќ, В.: Методологија друштвених наука, Београд, 1991.
8. Plotnik, R.: Introduction to Psychology, San Diego State University Random Hause, New York, 1986.
9. Serdar V.: Udzbenik statistike, testirawe hipoteza, , Skolska kniga, Zagreb, 1966.
10. Smelic S.: Vaspitanje vojnog kolektiva, Vojno delo, Beograd, 1965.
11. Wallace, W.: The Logic of Science in Sociologija, New York, 1971.
12. Wagner, D.: The Growth of Sociological Theories, London, 1984.

ИНФОРМАЦИСКИ СИСТЕМ НА СООБРАЌАЈНОТО ОБЕЗБЕДУВАЊЕ ВО АРМИЈАТА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Тони Ѓ. ЛАЗОВ

Воена академија „Генерал Михаило Апостолски“ - Скопје

Апстракт: Современиот сообраќаен систем прерасна во организациско - технолошки сложен систем, којшто на кориснички треба да му понуди целосна и квалитетна услуга, да одговори на неговите бројни и сложени барања и конечно, да комуницира со нив за да се постигне ефикасно управување. Со самиот тоа, сообраќајниот информациски систем на АРМ, како дел од глобалниот сообраќаен систем на Република Македонија, на кориснички треба да му овозможи брзо и навремено донесување одлуки кои ќе влијаат врз усьешното управување - раководење со единиците на Армијата на Република Македонија.

Предмет на овој труд е приказ на можен автоматски сообраќаен информациски систем за употреба на АРМ со предлог на пример на програмски пакет, кој ќе изврши скрапување на времето на донесување на одлуките, како и намалување на можностите за субјективизам во раководењето и донесувањето одлуки.

Во трудот е омиорено праашењето и даден е придонес кон решавањето на проблемот врзан со автоматизацијата на информацискиот систем на сообраќајното обезбедување во АРМ

Клучни зборови: сообраќај, брзина, информација, време.

TRAFFIC SAFETY INFORMATION SYSTEM WITHIN THE ARMY OF THE REPUBLIC OF MACEDONIA

Abstract: Modern traffic and transportation system has grown up into an organizational and technologically complex system, which should offer the users high quality service, and meet its numerous and complex needs. Finally, the communication within them will aim towards more efficient ruling (management).

As a part of the global traffic system of the Republic of Macedonia, the ARM traffic information system should provide fast and in time decision-making that will affect the units of the Army to be ruled (managed) more successfully.

The subject of this work is shown of possible ATT for the ARM's needs, with proposal of the software, which will save the time of bringing of decisions, as well as, cut of possibilities for subjectivism in managing and bringing decision.

In this work is given the question and the contribute toward the problem conected to automatization of the informational traffic system in the ARM.

Key words: *traffic, speed, information, and time.*

Вовед во основите на информациските системи

Една од основните карактеристики на процесот на донесување на одлуки е дека тој се базира на информации. Информациите се предуслов и резултат на одлучувањето. Без потребни сознанија, податоци и параметри, невозможно е да се донесе одлука. Од друга страна, резултатот од одлучувањето - одлуката како предуслов за акција, исто така е информација¹.

Што е информација?

За информацијата постојат многу дефиниции. Еве некои од нив:

- Терминот „информација“, од аспект на општите теории на системите, е збир на одредени знаења за системот и опкружувањето во кое тој функционира. Тоа се првенствено знаења за организацијата, за структурата и параметрите на системот, како и за состојбата и однесувањето на системот во целина и во неговите поединечни делови².

- Под информација се подразбира некоја група податоци, односно какво било соопштение за одреден систем.

- Информација е сè она што го зголемува степенот на нашето знаење за некои порано непознати факти.

- Под информација се подразбира собирање на знаења.

- Информацијата е пренесување на знаења.

За да се постави општоприфатлива дефиниција, потребно е да се разграничат поимите информација - податок од информација - знаење. За некои автори, информацијата е поопшт поим од поимот податок.

Во воената терминологија информацијата е збир од различни податоци кои имаат одредено влијание во процесот на раководењето и командувањето со единиците, а во потесна смисла, тоа се известувања, одлуки, наредби планови и друго.

Теоријата на информации е млада научна дисциплина која се појави по Втората светска војна. Таа ги изучува проблемите на собирање, на пренос, на памтење, на трансформација и обработка на податоците.

Сепак, за нашето проучување поважно е да осознаеме што е тоа информациски систем.

Дефинирање на информацискиот систем

Постојат разни дефиниции за тоа што е информациски систем. Тие меѓу себе не се разликуваат многу, и тоа:

- Информациски систем е систем кој му дава потребна информација на секој корисник, во секое време и за најкучо време;
- Информацискиот систем обезбедува вистинска информација, во вистинско време, со најниски можни трошоци;
- Информациски систем е систем на комуникациски канали;
- Управувачки информациски систем е комуникациски процес во којшто информациите се фиксираат, се собираат и обработуваат за донесување одлуки во областа на планирањето, на оперативното управување и контролата.

Врз основа на овие и други дефиниции, се направи обид да се најде една дефиниција, која јасно го дефинира информативниот систем од аспект на вооружените сили.

Информациски систем е организирана структура (луѓе, правила, нормативни акти, машини, методи, модели, алгоритми) што овозможува организирано собирање, чување, обработка и презентација на информациите, со цел донесување оптимални одлуки во раководењето и командувањето.

Во процесот на управувањето се разменуваат потребните информации на сите рамништа во раководењето и командувањето, како и меѓу елементите на системот.

При класификацијата на информациските системи треба да се разликуваат два вида информации и тоа:

- појдовна информација (апериорна), и
- работна информација.

Под поимот појдовна информација се подразбира група податоци во процесот на управување што се задолжително потребни кај проектирањето и функционирањето на дадениот систем. Доколку од збирот на појдовните податоци може да се согледаат сите карактеристики на процесот на управување на системот, тогаш станува збор за целосна појдовна информација.

Под поимот работна информација се подразбира збир на податоци за состојбата на процесот што се задолжителни за самиот процес на управување на системот.

Разновидноста на информациите неминовно доведува до нивна класификација. Таа може да биде според:

1. Формалните карактеристики, и тоа:

- усна, писмена, електронска, аудио-визуелна, во зависност од носителите на информацијата;
- временска (еднократна, периодична или оперативна);
- селективна (поединечни-изворни информации, упатства, нарачки,

селекционирани - планови, прегледи, наредби и сумарни - збирни годишни извештаи, биланси);

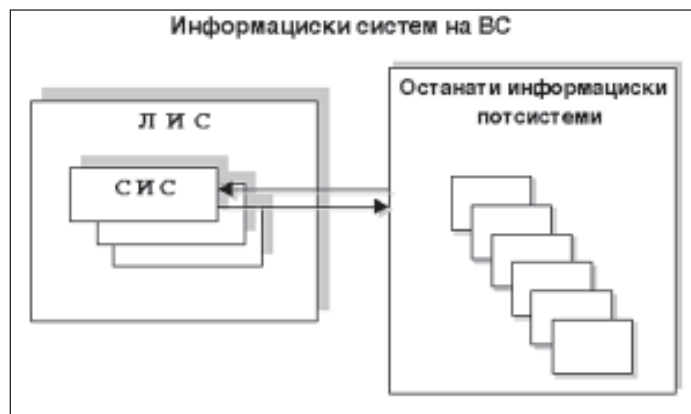
2. Содржината, и тоа:

- подрачје на дејноста на која се однесува;
- цел на користење во процесот на донесување на одлуките (плански, контролни, оперативни, развојни);
- извор на постанок (во или надвор од системот).

Елементи на информацискиот систем на сообраќајното обезбедување (СбОб)

Управувањето со СбОб и функционирањето на сообраќајот се темели врз размената на информации на сите рамништа на раководењето и командувањето. Со размена на информациите се согледуваат потребите за транспорт. Поради тоа се јавува потреба од сообраќаен информациски систем (СИС) на СбОб во АРМ.

СИС е интегрален дел од логистичкиот информациски систем (ЛИС) и треба да се развива во непосредна корелација со останатите информациски системи на ЛИС. (Сл. 1)

СЛИКА 1 - Информациски систем на вооружените сили

СИС е потсистем на СбОб кој треба да овозможи управување со сообраќајот и транспортот на вооружените сили (АРМ) во согласност со постојните законски прописи и нормативни акти. Согледуваќи ги потребните податоци и информации за успешно функционирање на СИС, потребно е да се формираат потсистеми на СИС според видовите и гранките на сообраќајот и транспортот (Сл. 2).

СЛИКА 2 - Информациски систем на СбОб

Задачите на СбОб имаат заедничка основа во своите две функции (сообраќајната и транспортната), меѓутоа, надлежностите во однос на транспортот значително се разликуваат во мир и во војна, што и СИС треба да ги поддржува. Освен тоа, во мир, значајна функција е развојот и модернизацијата на сообраќајно-транспортниот систем на АРМ, на материјалното опремување, подготовката и обуката на кадрите за работа во вонредни услови и за време на војна.

При управувањето со сообраќајот и транспортот, СИС ги опфаќа сите рамништа на раководење и командување (управни и извршни органи во сообраќајната служба). За успешно функционирање на СИС, мора да се формираат потсистеми на СИС, и тоа на сите рамништа во АРМ.

Врз основа на вака организиран СИС, се добиваат комплетни информации за оценката на достигнатиот степен на СбОб во единиците и командите, се преземаат конкретни мерки за подобрување на состојбата на системот на СбОб, како потсистем на логистичкото обезбедување (ЛОБ).

Евиденција во СбОб

Евиденцијата на податоците во СИС се прописи или прегледи со кои се утврдува фактичката состојба за некоја појава.

Документите од доменот на СбОб се сите акти и податоци, без разлика дали се напишани, нацртани или снимени, со кои се регулираат нормативните, оперативните и административните прапања. Можат да бидат борбени, работни, службени претставки и прирачни документи.

Поаѓајќи од овие дефиниции, може да се каже дека во СИС се издвојуваат одредени евиденции и тоа:

- тековна и статистичка;
- дијагностичка;
- диспечерска;
- корелациона;

Во тековната и статистичката евиденција се класифицирани сите евиденции што се водат во секојдневното работење на извршувањето на СБОБ и се однесуваат на дневните и периодичните потреби за евиденција, и тоа:

- дневник на паркот на моторни возила;
- користење на неборбени возила;
- неборбени моторни возила (м/в) по единици;
- потрошено гориво, поминати километри и остварени моточасови по единици;
- кандидати за возачки испит.

Во дијагностичката евиденција се класифицирани евиденциите што ја карактеризираат состојбата на степенот на развиеност на СБОБ, и тоа:

- степенот на развиеност на мрежата на комуникации;
- сообраќајните незгоди во вооружените сили;
- состојбата на капацитетите на територијата (на работните организации, органите на локална самоуправа, на органите на МВР, на капацитетите за поправка и одржување на патиштата);
- пополнетост на единиците со неборбени возила;
- пополнетост на единиците со кадар од сообраќајната служба (СбСл).

Диспечерската евиденција ги содржи оние документи што ја карактеризираат потребата од транспорт, како и употребата на транспортните капацитети, и тоа:

- пријава (план) за превезување со неборбени моторни возила;
- пријава (план) за превоз со железница;

Врз основа на овие евиденции се изработуваат периодични прегледи и извештаи што ја карактеризираат состојбата на СБОБ, а врз нивна основа се преземаат мерки за подобрување и оптимизирање на СБОБ. Тоа се корелационите евиденции, како:

- прегледот на пополнетост со моторни и приклучни возила;
- основниот преглед на расположивите возила;
- прегледот на користење на неборбените возила;
- прегледот на реализација на гориво, километри и моточасови;
- статистичкиот лист за сообраќајни незгоди;
- прегледот на пополнетост со возачи.

Поради големиот број податоци што се потребни за овие евиденции и поради униформноста на податоците, можно е автоматизирање на СИС во одредени сегменти.

Концепт за автоматизирано управување со сообраќајот

Темелниот концепт се засновува врз анализата на информациите што ја опишуваат состојбата на сообраќајот и се проследуваат до системот за

управување и контрола на сообраќајот. Информациите што ја опишуваат постојната состојба на сообраќајот (влезните информации) се:

- интензитетот (протоколот) на сообраќај;
- временските услови на одвивање на сообраќајот;
- инцидентните ситуации на сообраќајниците;
- квалитетот на сообраќајниците и можните оштетувања;
- информациите за распоредот на возење на возилата на ЈПП.

Интензитетот на сообраќајот се прикажува со бројот на возила што моментално се наоѓаат на одделна делница на сообраќајната мрежа во единица време. Тој претставува директен показател за состојбата на сообраќајот. Оваа величина варира за секоја одделна сообраќајница, па затоа од системите за управување со сообраќајот се бара да го следат интензитетот на што поголем број сообраќајници, на крстосници, особено на оптоварените места. Ова е многу важно за урбаните средини, бидејќи тука сообраќајната мрежа е многу посложена од автопатиштата, магистралните патишта и сл.

Временските услови се исто така специфични за одделна делница од сообраќајната мрежа. Информациите за временските услови се однесуваат, пред сè, на температурата на коловозот, на евентуалното замрзнување на коловозот, на појавата на магла на одделни делници и сл.

Инцидентните ситуации подразбираат оптовареност на сообраќајниците поради голем број возила, задушвање на сообраќајот, застој на сообраќајот на одредени места на сообраќајницата, целосно застанување на сообраќајот и сообраќајни незгоди. Информациите за инцидентните ситуации се најважен елемент за системите за управување со сообраќајот, бидејќи врз нивна основа се управува сообраќајот.

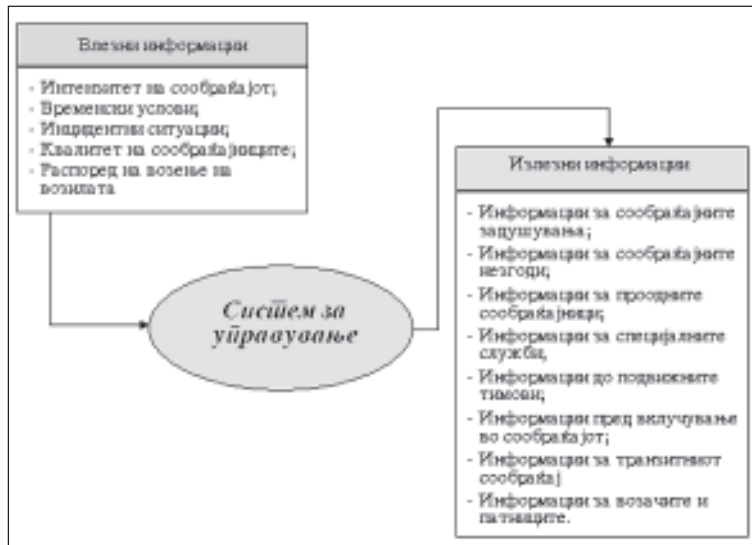
Состојбата на патиштата, во смисла на квалитетот на сообраќајниците, е исто така важна информација; затоа, треба да се предвидуваат и ситуации од типот на оштетувања на сообраќајниците, извршување работи на патот, поради кои сообраќајот ќе биде забавен и отежнат.

Врз основа на анализата и обработката на податоците, повратните и излезните информации што се добиваат од системот за управување со сообраќајот, се:

- информациите за сообраќајните задушвања,
- информациите за сообраќајните незгоди,
- известувањето за проодните сообраќајници,
- информациите упатени до специјалните служби (полицијата, итната медицинска помош, влечните служби и сл).
- информациите упатени до мобилните тимови во врска со настанатите дефекти во системот,
- информациите пред вклучување во сообраќајот,

- информациите за транзитниот сообраќај,
- информациите за возилата во движење.

На Сл. 3. е прикажан текот на информациите до и од системот за управување.

СЛИКА 3 - Тек на информациите кај системите за управување со сообраќајот

Автоматизација на СИС

Со воведувањето на новите технологии во процесот на производството, во индустријата, во сообраќајот и транспортот, односно во сите сфери од животот, се јавува потреба за замена на човечкиот фактор со машини. Новите, совршени машини, а пред сè автоматизацијата во сите сфери на животот, особено информатиката, електрониката и кибернетиката, го менуваат начинот на работата на информативните системи. Човекот се појавува како организатор, оператор и контролор.

Кога зборуваме за примената на автоматизацијата во СИС, тогаш треба да спомнеме дека компјутерите, првата сериозна практична примена ја имаа токму во оваа област, и тоа во решавањето на комплексните транспортни задачи во II Светска војна од страна на единиците на САД.

Организацијата и примената на информатиката во логистиката значително се разликува во вооружените сили на одделни држави. Во НАТО, во зависност од степенот на развиеност на државата членка, информатиката е длабоко навлезена во сите единици до рамниште на вод - чета, каде командниот

кадар, преку современите системи на комуникација, ги користи потребните информации од центарот за автоматска обработка на податоците.

Новиот развој на информатиката се темели врз јаките мобилни компјутери. Со тоа се создаваат предуслови за брза обработка на податоците за просторот, за ресурсите, условите и за донесување на одлуки во реално време (real - time).

Усовршувањето на СИС при управувањето со воениот сообраќај и транспорт подразбира воспоставување информатичка поддршка, односно единствен систем на класификација и кодирање на техничко - економските, на воено - техничките и воено - транспортните информации и унификација на системот на документација од областа на раководењето и командувањето во СбОб.

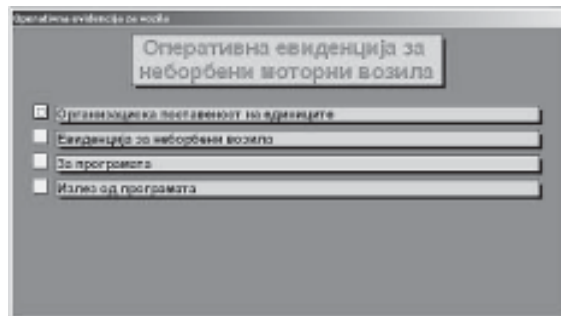
Примената на компјутерите во СИС е важна бидејќи се јавуваат брзи промени во транспортните потреби, а оттука и потребата за континуирано следење на состојбата на возниот парк, на мрежата на комуникации, како и за донесување на оптимална одлука во многу кратко време.

Воведувањето на СИС овозможува автоматизација во процесот на собирање, чување, обработка и презентирање на оперативните информации за состојбата на мрежата на комуникации, за транспортните капацитети на територијата и на единиците, за сообраќајните текови (планирање, пресметка на потребите за сообраќајно обезбедување на единиците, обработка на оперативните документи), за безбедноста во сообраќајот.

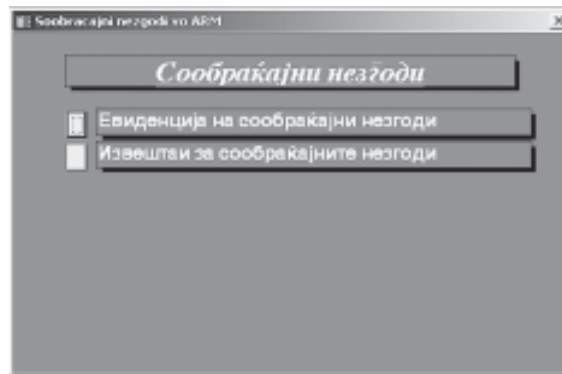
Предуслов за автоматизиран СИС е развиена компјутерска мрежа, развиеност на програмската поддршка - програмски пакети за работа со податоците (Сл. 4. 4а. и 4б) и поврзаност со останатите ИС во ЛИС и во вооружените сили.

СООБРАЌАЕН ИНФОРМАЦИСКИ СИСТЕМ	
Оперативна евиденција за неборбени возила	Планирање на транспортот
Евиденција на сообраќајните незгоди	Планирање на погонско гориво
Персонални податоци во сообраќајната служба	Диспечерска служба
Администратор	Крај на работата

СЛИКА 4 - Пример на програмски пакет за СИС

СЛИКА 4а - Пример на програмски пакет за оперативна евиденција на неборбени моторни возила

СЛИКА 4б - Пример на програмски пакет за евиденција на сообраќајните незгоди во АРМ

Заклучок

Во трудот е отворено прашањето и даден е придонес кон решавањето на проблемот врзан со автоматизацијата на информацискиот систем на сообраќајното обезбедување во АРМ, сегмент што е значаен за системот на сообраќајното обезбедување и неговото функционирање во АРМ.

Даден е предлог на пример за програмски пакет за автоматизиран сообраќаен информациски систем, кој ќе изврши скратување на времето на донесување на одлуките, како и намалување на можностите за субјективизам во раководењето и донесувањето на одлуки.

Најголема пречка е развојот на *компатибилни системи*. Тука се потребни стандарди, обезбедување компатибилност на производите. Постигнувањето на консензус е доста тешко, бидејќи во проектирањето и развојот на СИС учествуваат различни дисциплини, како автомобилското инженерство, психологијата,

операционите истражувања, телекомуникациите, напредната електроника, инженерството на човечките фактори. Најважен приоритет е да се постави стандард за системска архитектура, како би се добила постојана рамка за долгорочен развој на автоматизацијата.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Кралев, Т., „Основи на менаџментот“, Скопје, 1995
2. Словар - Справочник, „Математика и кибернетика в економика“, Москва, 1975
3. Дозет, С., „Саобраќајно обезбедување оружаних снага“, Београд, 1988
4. Лазов, Т., Глобален информациски систем за обработка на сообраќајните незгоди во Република Македонија, Охрид, 1999
5. Lazov T. , Bombol K., „Possible implementation of integrated information system for traffic accident analysis“, Proceedings of ICTS 1999, Portorož, 1999
6. Annett, J.L., Conn, J.M., James, S.P., Inventory of Federal Data Systems in the US
7. [html:// www.bts.gov](http://www.bts.gov)
8. [html:// www.nhtsa.dot.gov](http://www.nhtsa.dot.gov)
9. [html:// www.ncsa.dot.gov](http://www.ncsa.dot.gov)

3

Техничко-технолошки dostignuvanja, voorujuvawe i otrema

Координацијата има големо значење за опстанокот и за успешното функционирање на секоја институција, односно на државата во целост. Успехот на координираните активности зависи од способноста, од вештината и од искуството на раководните структури, од видот на дејноста и сложеноста на задачите што ги извршуваат, од соработката меѓу субјектите, од времето во кое се врши координацијата и сл.

Но, без разлика на успешноста или на неуспешноста, координацијата останува главна алка во сите институции, органи и организации.

Во трудот се содржани теоретските сознанија кои се однесуваат на координацијата, понатаму ќе стане збор за потребата од координација во функција на ефикасност на системот на одбрана, како и потребата од координација на национално ниво.

Потреба од координација во функција на ефикасност на системот

Секоја држава претставува распоред на места и улоги на одделните субјекти на системот и распоред на единици, делови или нивоа.

Во министерствата и во другите органи на државната управа и управни организации, секојдневно се вршат мноштво активности кои ги извршуваат организаторите, соработниците, управувачите, помошно-техничките кадри и други. Ефикасното извршување на овие активности зависи од тоа дали постои усогласеност и синхронизираност помеѓу вршењето на овие активности што во литературата е познато под поимот координација.

Поконкретно, координирањето е онаа постојана осмислена дејност во управувањето во институцијата, преку која се внесува хармонија, паралелност, пропорционалност и ритмичност во работата на извршителите, со цел да се постигне посакуваниот резултат во строго определено време.

Координацијата има големо значење за опстанокот и за успешното функционирање на секоја општествена институција, па и на државата во целост.

Поимот координација потекнува од латинскиот збор *координаре* и означува усогласување на повеќе дејности заради поуспешно работење и остварување одредени цели.¹

Со организирање на активностите во два или во повеќе субјекти се овозможува нивно ефикасно работење што придонесува повеќекратно зголемување на ефикасноста во работата. Но, кога станува збор за системот на одбраната, координацијата има големо значење, затоа што директно влијае на зголемување на ефикасноста на одбранбено-заштитниот систем.

Координацијата за основна цел го има усогласувањето на повеќе компоненти и фактори во однапред замислено дејствување. Во исто време, таа ги елиминира можните пречки што искрнуваат во нејзината активност. Исто

¹ Љ.Микуновиќ, *Современ лексикон на сѐрански зборови и изрази*, Наша книга, Скопје, 1990, 330

така, таа повеќе или помалку ги елиминира и личните конфликти што се појавуваат на лични нивоа во институцијата.²

Според Т.Гоцевски, координацијата претставува функција на современиот менаџмент што подразбира постапки за остварување на формулираните цели, комуницирање со сите со цел да се обезбеди синхронизираност, усогласеност и кооперативност, да обезбеди добри работни односи, единство во активностите и сл.

Во литературата постојат различни мислења за тоа колку видови координација постојат.

Според некои автори координацијата може да биде:

- а) **вертикална;**
- б) **хоризонтална и**
- в) **дијагонална.**

Вертикалната координација се практикува во сите видови организации. Таа се одвива помеѓу различни нивоа на управување и на раководење. Вертикалната координација се остварува кога одлуката на еден орган или овластен поединец е задолжителна за спроведување за сите учесници, пониски според хиерархиското место, односно одговорност за спроведување на одлуката на највисокиот формален авторитет до војникот на терен.

Хоризонталната координација се одвива помеѓу луѓето на исто организационо ниво и поставеност. Таа се одвива меѓу еден или повеќе државни органи и поединци со закон еднакви меѓу себе, но со исти или слични права и обврски во областа на безбедноста и одбраната.

Дијагоналната координација се појавува и се остварува помеѓу различни нивоа на функции на институцијата.³

Координацијата во одбраната е дефинирана на различни начини. Според некои автори, координацијата е заедничко поврзување на задачите на државните органи потребни за остварување на одбраната. Според други, координацијата е свесен процес на синхронизирање и составување различни активности за одбрана со цел органите на државната власт да можат да функционираат како една хармонична целина во процесот на остварување на одбраната. Според трети, координацијата се дефинира како процес на управување со конфликтите со цел да се спречи нивната жестокост, а со тоа и стремежот за попречување на нормалното функционирање на системот.

Кај голем број теоретичари преовладува мислењето дека координацијата има одлучувачко значење за непречено функционирање на одбранбениот систем во мирновременски услови или, пак, за негово преживување во кризни времиња.

² Т. Чокревски, *Организационо општествено*, НИО Студентски збор, Скопје, 1995, 109

³ Т.Гоцевски, *Образовен менаџмент*, Македонска ризница, Куманово, 1997, 320-321

Добрата координирачка активност им овозможува на субјектите кои имаат определени ингеренции во одбраната да можат да ја реализираат општо поставената цел.

Често се поставува прашањето зошто е потребна координацијата. Одговорот е едноставен – затоа што во извршувањето на определени задачи работат, односно се ангажираат извршители кои се појавуваат и кои практикуваат различни мислења по исти прашања. Оттука, координацијата е неопходна во приближување на мислењата по исти прашања кои се јавуваат како императив за остварување на поставените цели. Со тоа ваквата симбиоза на размислувања не само што оди во прилог на реализирање на поставените цели, туку влијае на зголемување на нивото на ефикасноста во остварување на саканите цели.

Координацијата е тесно поврзана со ефикасноста. Под ефикасност на системот се подразбира способност на системот успешно да ја остварува својата функција без губење време и енергија. Од нивото на координацијата зависи и ефикасноста на системот, односно колку е поголема координираноста толку е поголема ефикасноста на системот. Од друга страна, некоординираноста на активностите ја слабее ефикасноста на системот.

Државните органи, повеќе или помалку имаат различни функции. Без координирање на тие функции и активности, нивниот поединечен напор нема да придонесе да се остварат задачите за одбрана на Република Македонија.

Затоа во одбраната на државата потребно е прецизно и систематско координирање на активностите на органите на државната власт. Сето тоа ќе овозможи да се постигне поголема ефикасност во одбраната.

Од ова произлегува дека координирањето е повеќе од потребно, затоа што тоа ги создава сите предуслови за создавање ефикасен одбранбено-заштитен систем.

Потреба од координација на национално ниво

Република Македонија во текот на 2001 година се соочи со криза. Како резултат на новонастанатата состојба и условите во кои се најде нашата држава, потребно е да се интензивира процесот на приспособување на институциите, органите и сегментите на системот на одбраната за тие да можат да одговорат на сите нови предизвици. Поради тоа потребно е да се изгради политичка стратегија на национално ниво која ќе овозможи излез од кризата и заживување на долго посакуваниот мир.

Во изнаоѓањето ефикасна национална безбедност потребно е нашата држава да води сметка за изворите и облиците на загрозување, а посебно за:

- опасностите што ги носи внатрешното насилство и
- ризикот од губење на сопствената држава.

Кога станува збор за одбраната, таа се наоѓа во сите организирани делови на државата и ги засега сите граѓани. Оттука, од ефикасноста, односно не-

ефикасно ста на системот на одбрана зависат основните човекови вредности меѓу кои и онаа највисоката – човечкиот живот. Поради тоа потребна е максимална координација на активностите од страна на сите институции во државата, а со единствена цел успешно функционирање на системот на одбраната кој би овозможил елиминирање на можниот епилог од големи човечки и материјални загуби.

За да не дојде до тоа потребно е одделните субјекти кои се задолжени за рационално и успешно остварување на функцијата на одбрана и заштита, меѓусебно да ги координираат своите активности.

Координацијата може да ги даде посакуваните резултати ако се одвива непречено, и ако се одвива како континуиран процес.

Често пати се случува квалитетот на координирање на активностите меѓу органите на државната власт да биде решавачки фактор за преживување во определена кризна ситуација. Истовремено координацијата се јавува како превентивна функција која се грижи за намалување на конфликтите и недоразбирањата меѓу државните органи во врска со прашањата од областа на одбраната.

Во најопшта смисла, координацијата треба да овозможи усогласување на задачите на пооделните органи кои имаат допирни точки во областа на безбедноста и одбраната. Со тоа би се обезбедиле динамичка рамнотежа и висок степен на согласност помеѓу сите релевантни фактори кои преку заемно координирање на активностите ги реализираат поставените цели.

Потребата од координација на национално ниво е повеќе од неопходна и таа мора да постои во сите сегменти на општествено-политичкото живеење, односно да се одвива во сите одделни делови на државата.

Содржина и носители на координативниот процес

Координативниот процес опфаќа повеќе видови активности, како што се:

- координација по одделни специфични задачи;
- координација заради остварување на поставените цели итн.

Координирањето не е ништо друго туку усогласување на ставовите на државните органи по прашањата за одбраната и заштитата или координацијата би значела заедничко ставање во ред на работите поврзани со одбраната и заштитата на државата.

Координацијата има за задача да ги надминува тенденциите за претерано форсирање на индивидуалните цели и да ги хармонизира со заедничките.

Координацијата на национално ниво во областа на безбедноста и одбраната се остварува преку:

- Советот за безбедност,
- Координативното тело за справување со кризи при Владата,

не се области каде е допуштена импровизација. Секоја импровизација нема да значи ништо друго освен губење човечки животи.

Се поставува прашањето кои се причините што предизвикуваат некоординираност во активностите на национално ниво.

Како покарактеристични би ги посочиле:

1. Иако поминаа повеќе од десетина години од создавањето на македонска суверена и самостојна држава и понатаму сме сведоци на уште поподелен, дури и антагонистички политички простор во Македонија.

2. Постојење на македонска политичка елита, која е внатрешно поделена се испреплетува со меѓусебни лични и партиски интереси.

3. Непостоење граѓанско општество и стабилни институции кои би вршеле соодветен надзор на политичарите и институциите во државата и би им укажувале на нивните неправилности во работата.

4. Непочитувањето на компетентноста и професионализмот.

5. Неизградување национален консензус по виталните прашања за државата и нејзината национална безбедност и одбрана и зближувањето околу тој концепт.

Во периодот што ни претстои нашите напори треба да бидат насочени кон враќање на мирот во сите делови на државата, јакнење на довербата кај граѓаните во институциите на системот, хармонизација на меѓунационалните односи и создавање висок степен на единство меѓу граѓаните.

Овие предуслови се клучниот фактор за опстанок и развој на државата.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Andrain Charles F. and Apter David E., *Political Protest Social Change: Analyzing Politics*, Macmillan Press, LTD, 1995.
2. Buars L., *Strategic Managment*, Harper Row Publishers, New York, 1987
3. Бакрески О., *Државниите орѓани и одбраната*, Македонска ризница, Куманово, 2002
4. Гоцевски Т., *Образовен менаџмент*, Македонска ризница, Куманово, 1997
5. Гоцевски Т., Митревска М., *Кризен менаџмент*, Македонска ризница, Куманово, 2001
6. Kets de Vries, Manfred F.R.: *"The Leadership Mystique"*, Academy of Management Executive, Vol.8, No.3, August, 1994
7. Котовчевски М., *Национална безбедност на Република Македонија*, I, II и III книга Македонска цивилизација, Скопје, 2000
8. Микуновиќ Љ., *Современ лексикон на сѝрански зборови и изрази*, Наша книга, Скопје, 1990
9. Митревска М., Гоцевски Т., *Кризен менаџмент*, Македонска ризница, Куманово, 2002
10. Чокревски Т., *Организационо општество*, НИО Студентски збор, Скопје, 1995

ДИВИДЕНДИ ОД ТЕРОРИЗМОТ: ПОВТОРНО ВООРУЖУВАЊЕ КАКО НОВ СВЕТСКИ ТРЕНД

Зоран ИВАНОВСКИ

Воена Академија „Генерал Михаило Апостолски-Скопје

Апстракт: *На прашањето дали светот повторно се вооружува можеме потврдно да одговориме и тоа вооружување не е тренд зајочнат по 11 септември 2001. Ваквиот заклучок произлегува од анализата на податоците за висината на буџетите за одбрана на повеќето земји во светот. САД како најголема светска воена сила масивно ги зголемува воените расходи. Така одредени аналитичари доаѓаат до заклучокот дека по периодот на разоружување, присутен во деведесетите години од минатиот век и „мировниот дивиденд“, сега се наоѓаме во фаза на „дивиденд од тероризмот“.*

Клучни зборови: *воени расходи, дивиденди, тероризам, буџет за одбрана*

DIVIDENDS OF TERRORISM: ANOTHER ARMING AS NEW WORLD TREND

Abstract: *Are we facing a new period of worldwide rearmament? All the signs seem to point to rearmament-not just since 11 September 2001. This is the conclusion reached through analyses of greater number of states' defense budgets. The United States, by far the world's greatest military power, has increased its military expenditures by a massive amount. Some researchers offer conclusion that the disarmament of the early 1990s, "the Peace Dividend", is now apparently being followed by a type of "Terror Dividend".*

Key words: *military expenditure, dividend, terrorism, defense budget*

Вовед

Крајот на дваесеттиот век започна со големи надежи за „мировни дивиденди“. Исчезнувањето на интернационалниот систем за безбедност кој беше базиран на две идеолошки спротивставени суперсили, трката во вооружување и системот на алијанси со свои перцепции за опасностите и ризиците, на површината ги исфрли надежите дека станува извесно користењето на дел од енормно високите воени буџети и за други цели, пред сè за развој на националните економии, социјалната компонента како и помош на недоволно развиените земји. Ова се должеше на фактот што периодот на Студената војна заврши и беше реално да се очекува светската економија да може да смета на значително количество ослободени ресурси од воениот сектор. Имено, правени се многу претпоставки за искористувањето на ресурсите ослободени преку разоружувањето. Првите процени за големината на потенцијалните заштеди во воените расходи во светски рамки се движеа во износ од 500 милијарди долари за периодот од 1987-1992 година и во износ од 1,300 милијарди долари во периодот од 1993-2000 година.

Меѓутоа, од друга страна, овие претпоставки беа прифатени со резерва и песимизам на одредени делови на планетата - во смисла дека воените арсенали во најмала мерка ќе стагнираат и дека конверзијата на воените расходи нема да биде успешна.

Ваквите размислувања се должеа главно на два главни фактора:

Првиот се перцепциите од процесот на „правење на мирот“ (пеаце макинг), разоружувањето и конверзијата. Покрај многуте успеси постигнати на полето на превенција на конфликти, пројавените неуспеси и грешки придонесоа за појава на песимистичко мислење за оваа проблематика;

Вториот, воопшто реалноста на конфликтите, разоружувањето и конверзијата. Сведоци сме на голем број сурови конфликти кои се одвиваат на многу места на планетата, а од друга страна и разоружувањето се наоѓа пред сериозни предизвици и конверзијата е „далеку“ од посакуваниот тренд на движење.

За жал, времето ги потврди ваквите сомневања, односно во последните години од минатиот век се случи промена во глобалниот тренд на намалување и конверзија на воените расходи и светот влезе во нова етапа на повторно вооружување. Се чини дека процените од раните 1990-ти години ги потценија новите облици на безбедносните ризици, кои се појавуваат како бариери на рапидното разоружување, како и техничките и финансиски трошоци потребни за организација на процесот на реалокација на воените ресурси кон невоени цели.

Конверзија на воените расходи како глобален тренд

Долгорочниот тренд на пораст на воените трошења стагнира до 1988 година, но од тогаш повторно продолжува, непречено, континуирано се зголемува, а во 1993 година и се забрза во одделни земји. Светските воени трошења се проценува дека се редуцираа за околу 3,8 % годишно, или изразени во апсолутен износ од приближно 1,000 милијарди долари во 1987 година на приближно 815 милијарди долари во 1992 година, се до 745 милијарди долари во 1998 година.

Глобалното учество на воените расходи во светскиот бруто домашен производ опаѓа во периодот од 1986 до 1992 година. Наместо 5% од глобалниот бруто домашен производ во 1987, само 3,7 % од глобалниот бруто домашен производ е користен за воени цели во 1992 година, додека во 1998 година тоа ниво изнесува 2,6%. Станува збор за 1,35%, од светскиот бруто домашен производ кој станал расположив за други намени во овој период, а согласно исчекувањата до 2000 година, се ослободија дополнителни 1,5%. Станува збор за редуција во износ од најмалку една третина-реално. Најголеми редуции се направени во Русија, САД, Латинска Америка и Африка. Спротивна тенденција воените расходи имаа во Азија каде е забележан реален пораст на воените расходи од 27 % во изминатата декада.

Анализирајќи го движењето на воените расходи по одделни групи на земји можеме да констатираме дека земјите членки на НАТО ги имаа намалено набавките за потребите на одбраната, но сепак ги имаа потрошено речиси истите средства на воена опрема во 1992 како и една декада пред тоа за време на Студената војна. Нивните буџети се намалуваат постепено. Тие изнесуваат грубо 60% (околу 490 милијарди УСА \$) од светските воени трошења во 1992 година. Учесството на воениот буџет на САД се движи на ниво од една третина во светските воените расходи, но тие по неколкугодишно намалување предвидуваат пораст на издвојувањата од буџетот за одбраната во следните неколку години. Само три земји од Алијансата (Белгија, Канада и Голема Британија), всушност, го редуцираа својот воен буџет (во номинален износ, без да се прилагоди со нивото на инфлацијата). Во реална смисла, воените трошоци на НАТО земјите останаа стабилни на нивото од 1991 година - но значителни намалувања започнаа, на пример на СР Германија која најави дури 50 % намалување на воениот буџет.

Во индустриски развиените земји кои не се членки на НАТО алијансата, трендот на воените расходи покажува големо варирање. Земјите од Централна и Источна Европа, како и земјите членки на ЗНД мораа да преземат драматични мерки на редуција на истите и нивно ослободување од воениот сектор. Отворените дупки во финансирањето на општествената репродукција и буџетските потреби се покажаа како императив и причина на ваквиот тренд. Во буџетот за одбрана на Руската Федерација е планирано номинално зголемување на воените расходи, но сепак останува отворено прашањето дали истото ќе се операционализира во пракса, со оглед на длабочината на финансиската криза во таа земја или пак се предвидува повисока стапка на инфлација, што во пракса би значело реално намалување на воените издатоци. Се проценува дека оваа група на земји ги намали агрегатните воени расходи за околу 15% или во апсолутен износ тие изнесуваат околу 200 милијарди долари. Мора да се истакне дека станува збор за груби процени, пред сè поради фактот што е особено тешко да се примени компарацијата во долари, но овие земји потрошија околу 300 милијарди долари во 1987 година. Заштедените финансиски средства од буџетите за одбрана на овие земји беа изгубени во хаотичната

економска ситуација и хиперинфлацијата на тие земји и перманентната девалвација и евапорација на вредностите на националните валути.

Од друга страна други земји, како Австралија, Кина, Јапонија ги зголемија воените издатоци. Кај овие земји е забележан реален пораст на воените расходи од 27% во изминатата декада. Во Азија е забавен поранешниот снажен пораст на воените расходи како резултат на финансиските кризи со кои беше зафатен азиjsкиот континент, но истите сè уште не почнале да опаѓаат дури ни во Источна Азија која најсилно беше погодена од кризата.

Поголем број земји со високо учество на воените расходи во бруто националниот производ се лоцирани во Африка, каде намалувањето на воените потрошувачки се прапаѓа на опстанок на нациите. Кај земјите од Латинска Америка е најмала транспарентноста во износот на воените буџети што ја отежнува анализата на истите и донесување соодветна процена за движење на воените расходи во иднина. Сепак во земјите во развој бележиме значителни флукуации во трендот на воените расходи и нивно постепено редуцирање, што се уште не е случај во развиените земји. Во сумата на целокупните светски расходи за одбрана, воените расходи на земјите во развој учествуваат со 25 %.

Сумирајќи ги показателите, порастот на воените расходи во некои од азиските земји, како и нивното стабилно ниво во земјите членки на НАТО, заклучуваме ниско ниво на трендот на редуција во последните неколку години - од 815 милијарди долари во 1991 година на 745 милијарди долари во 1998 година или околу 4,7 %.

Повторно вооружување на светот

На прапаѓето дали светот поворно се вооружува можеме потврдно да одговориме и тоа вооружување не е тренд кој започнува по 11 септември 2001. Ваквиот заклучок произлегува од анализата на податоците за висината на буџетите за одбрана на повеќето земји во светот. САД како најголема светска воена сила масивно ги зголемуваат воените расходи. Така одредени аналитичари доаѓаат до заклучокот дека по периодот на разоружување присутен во деведесеттите години од минатиот век и „мировните дивиденди“, сега се наоѓаме во фаза на „дивиденди од тероризмот“. Тоа во пракса значи дека конверзијата

разбрана како пренасочувањето на ресурсите од воена кон цивилна употреба не може да биде имплементирана како реакција на војните туку мора да биде насочувана кон превенција на конфликти.

Светските воени расходи во 2001 година се проценуваат на 839 милијарди долари, односно се на ниво на 2,6% од светскиот бруто домашен производ, или просечно изнесуваат 137 долари пер capita. Пет земји остваруваат повеќе од половина, а петнаесетте земји со најголеми воени расходи реализираат повеќе од три четвртини од вкупните светски воени расходи..

Петнаесет земји со најголеми воени расходи, 1995-1999

Податоци во млрд. долари по константни цени и дев. курсеви од 1995 год.

Ранг	Земја	1995	1996	1997	1998	1999	Учество во светските воени расх.
1	САД	278,9	263,7	262,2	256,1	259,9	36
2	Јапонија	50,1	51,1	51,3	51,3	51,2	7
3	Франција	47,8	46,6	46,8	45,5	46,8	7
4	Германија	41,2	40,3	38,9	39,0	39,5	5
5	В.Британ.	33,8	34,4	32,3	32,6	31,8	4
Вкупно првите пет						429,2	60
6	Италија	19,4	21,4	22,4	23,1	23,5	3
7	Русија	25,7	23,4	24,9	18,1	22,4	3
8	Кина	12,5	13,7	14,9	16,9	18,4	3
9	Ј. Кореја	14,4	15,5	15,6	15,2	15,0	2
10	С. Арабија	13,2	13,2	17,9	16,4	14,5	2
Вкупно првите десет						523,0	73
11	Бразил	10,9	9,4	11,5	10,9	14,3	2
12	Индија	8,0	8,2	8,9	9,3	10,2	1
13	Турција	6,6	7,4	7,7	8,1	9,6	1
14	Тајван	9,9	10,2	10,5	10,6	9,3	1
15	Шпанија	8,7	8,5	8,5	8,4	8,7	1
Вкупно првите петнаесет						575,1	80
Вкупно светот		724	708	718	704	719	100,0

Извор: СИПРИ

Високо развиените индустриски земји, како и тие од Средниот Исток имаат најголеми расходи пер capita. Од друга страна, земјите во развој, особено земјите со ниско ниво на БДП во Африка и Азија имаат најголемо учество на буџетите за одбрана како процент од БДП.

Повторното вооружување на светот станува актуелен тренд. Во 2002 година светот го достигнува нивото од 1992 година, во однос на големината на воените расходи. Ако ваквиот тренд продолжи, историски највисокото ниво на воените расходи од 1987 година, постигнато за време на Студената војна, ќе биде надминато во 2010 година. Ова станува јасно по анализа на податоците, кои покажуваат дека воените расходи растат насекаде во светот, прво само умерено, до 2% во 1999 година, а во 2000 година дополнителни 3%. Проценките се дека во 2001 година воените расходи пораснале за дополнителни 3-4%, а во 2002 година може да се очекува дополнителен пораст од 4-5%. Тоа значи дека, изразено според тековните цени, глобалните воени расходи изнесуваат грубо околу 900 милијарди долари или околу 960 милијарди евра.

Уште пред 11 септември 2001 година, во САД започна нова рунда на вооружување. Имено, уште како претседателски кандидат Џорџ Буш тврдеше дека буџетот за одбрана на САД е многу низок и дека вооружените сили на САД не се доволно опремени. Како претседател тој успеа во обидот да ги зголеми издвојувањата за потребите на одбраната. Така, воениот буџет на САД порасна од 310 милијарди долари во фискалната година 2001 на 343 милијарди долари во фискалната година 2002.

Тоа, де факто, значеше дека во однос на воените расходи, САД „го оставаат“ далеку зад себе остатокот од светот. Настаните од 11 септември драстично го зајакнаа таквиот тренд. Повеќе од 10 милијарди долари дополнително му беа одобрени на Пентагон за фискалната година 2002, со шанси

и конверзија сега покажуваат знаци на стагнација. Таквите знаци стануваат се посилни во 2001 година, односно се поголем број земји започнуваат да ги зголемуваат своите безбедносни капацитети.

Перспективи на конверзијата на воените расходи

Какво значењеима ваквото сегашно вооружување за процесот на конверзија, разбрана како процес на пренасочување на воените ресурси кон нивна цивилна употреба, која беше иницирана со крајот на Студената војна?

Редукцијата на вооружувањето за време на деведесеттите години од дваесеттиот век и „декадата на разоружување“ беше екстензивна и продуцира значителни „мировни дивиденди“. Сепак, намалувањето на воените потенцијали беше многу помало од она што се очекуваше од крајот на Студената војна. Според одредени анализи воениот сектор во светот доживеа редукција од 30% во времето од крајот на Студената војна и 2000 година. Статистиката покажува дека трендот на намалување на воените потенцијали постепено се намалува и добива спротивен правец во новиот милениум. Имено, од 157 земји, чии податоци беа расположиви, 90 земји ги редуцираа своите воени сектори во споредба со состојбата за време на Студената војна, додека во 63 земји беше забележан пораст на воените сектори. Така, вкупниот број земји кои ги намалија своите воени потенцијали беше поголем од бројот на земји кои ги зголемија вооружените сили во истиот период. Сепак, квантитативните редукции не мора да значат и квалитативно разоружување и намалување на воените потенцијали.

Трендот на намалување на глобалните воени расходи значително се намали кон крајот на деведесеттите години од дваесеттиот век и започна нивна експанзија во 1999 и 2000 година. И покрај фактот што во 2000 година воените расходи на земјите во развој растеа побрзо од истите во развиените земји, последните остварија дури 75% од глобалните воени издатоци, а од тој износ, дури 40% отпаѓаат на САД. Овие показатели се базираат на податоците од годините 1985-2000 и не го опфаќаат влијанието на настаните кои започнуваат после терористичкиот напад на САД на 11 септември 2001 година, кои можат да влијаат на значително зголемување на воените расходи. Тоа веќе се случува на Средниот исток, со Израел, кој го најави својот воен буџет за 2002 година во износ од 1 милијарда долари. Дури и пред започнување на „војната против тероризмот“, воените расходи на САД го достигнаа нивото од времето на Студената војна.

На планот на издвојување на средства за истражување и развој за потребите на вооружените сили може да се истакне потполната доминација на САД, кои за овие потреби издвојуваат речиси две третини од вкупните средства или дури десет пати повеќе од Велика Британија, која се наоѓа на второ место на оваа листа. Глобалните расходи за воени истражувања и развој паѓаа во првата

тероризмот“ може да влијае на промена на стратегијата и на запирање на ваквиот тренд, односно на повторно зголемување на бројот на војници. Сепак, во пост-конфликтните земји и региони продолжува процесот на демобилизација и реинтеграција на војниците во цивилното општество, како на пример на некои афрички земји, Косово и сл.

Петтиот елемент, прашањето на воените бази и нивното натамошно затворање продолжува и во 2001 година. Сепак, нивното затворање иако беше најавувано во врска со реструктурирањето на вооружените сили, треба да се разбере повеќе како желба за намалување на трошоците отколку како процес на разоружување на глобалните вооружени сили. Реструктурирањето беше причина за затворање на поголем дел од воените бази во Европа, додека плановите за затворање на базите во САД беа запрени како резултат на отпорот на тамошните заедници, каде беа сместени базите и како резултат на терористичките напади. Сепак, трендот на затворање на големи воени бази продолжува во светот, а САД претставува единствена земја која сè уште има глобална мрежа на воени бази. Политиката за воените бази по „11 септември“ останува непроменета, односно САД и нејзините сојузници го задржуваат нивното присуство во регионите на Централна Азија и Источна Африка. Сепак, администрацијата на САД може да го забрза процесот на затворање на базите во останатите региони, со цел да се намалат инвестициите за одржување на воените бази заради пренасочување на средствата во зголемена модернизација на вооружените сили. Дополнителен глобален тренд, кој е очигледен во 2001 година, е движењето кон приватизација на воените инсталации и нивното одржување.

Прашањето на располагање со вишокот оружје, пред сè држењето на конвенционално оружје (како тенкови, артилерија, борбени авиони) се намалува, како резултат на намалување на тензиите помеѓу источот и западот. До 2000 година, забележано е намалување од 32% на конвенционалните воени потенцијали.

Поголемиот дел од индикаторите за конверзијата на воените расходи и пренасочување на финансиските, материјални и хумани потенцијали кон цивилна употреба, покажуваат ретроградни движења, односно „мировните дивиденди“ им го отстапуваат местото на „дивидендите од тероризмот“. Светот, пред сè, високо развиените западни земји влегуваат во нова фаза на милитаризација и енормно високо зголемување на буџетите за одбрана.

Заклучок

Ако сакаме да го означиме почетокот и крајот на периодот на пост-Студената војна, деновите на падот на Берлинскиот ѕид (09.11.1989. година) и терористичките напади врз Њујорк и Вашингтон (11.09.2001. година) можат да се сметаат како

најсоодветни. За периодот на пост-Студената војна беше карактеристичен процесот на екстензивно разоружување и конверзија на воените расходи, додека сега сме сведоци на започнување на повторно вооружување на глобално ниво во новиот милениум.

Сепак, како и во периодот по Студената војна, ваквиот нов генерален тренд во себе содржи многу различни процеси во различни земји и региони. Паралелно се одвиваат процеси на вооружување и разоружување, пораст на безбедносните сили и крај на воените конфликти, со отварање на можности за намалување на воените капацитети на локално и регионално ниво. Шансите и предизвиците за конверзијата сè уште постојат. Се разбира, таквите локални и регионални процеси на демилитаризација не можат да продолжат изолирани едни од други или од глобалните трендови, односно сè уште постојат опасности конфликтите да се пренасочат во поинакви облици на тензии.

Противниците на кооперативниот нов светски поредок сè уште постојат. Но дали тие ќе се реализираат? Можат ли лекциите од 11 септември да се научат и можат ли да се променат меѓународните агенди за надворешната и безбедносната политика, политиката на контрола на вооружувањето, економската политика, помоштите и мирот воопшто? Моментално во повеќето земји во светот се прават нови процени и се преиспитуваат досегашните политики. Постојат надежи дека реакциите на терористичките напади врз САД можат да го обединат светот во прифаќањето на мултилатерализмот и кооперативноста. Во областа на разоружувањето, контролата на вооружувањето и конверзијата моменталните резултати се спротивни: повторно зголемување на силата и унилатерални акции.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Adams, G.F., Behrman J.R. and Boldin M., *Defense Expenditures and Economic Growth in the Less developed Countries*, 1991
2. Askari Hossein and Michael Glover, *Military Expenditures and the Level of Economic Development*, Austin, 1977
3. Andrew L. Ross, *The Political Economy of Defense*, 1989
4. Atesoglu, H. S. and Mueller, M. J., *Defense Spending and Economic Growth*, (1990)
5. Baldwin, David, *Economic Statecraft, The Political Economy of National Security*, Princeton, 1985
6. Ball Nicole, *Security and Economy in the Third World*, (Princeton Press, 1988)
7. Biswas Basudeb and Rati Ram, *Military Expenditures and Economic Growth in Less Developed Countries*, 1986
8. Bremer Stuart A., and Barry B. Hughes, *Disarmament and Development*, Prentice Hall, 1990.
9. Brown, Michael E. "The Causes and Regional Dimensions of the Internal Conflict." In *The International Dimensions of Internal Conflict*, Cambridge, 1996.
10. Vitaliano Donald, *Defense spending and Inflation*, 1984
11. George Alexander L. "Strategies for Crisis Management" In *Avoiding War: Problems of Crisis Management* , Colorado: Westview Press, 1991
12. Deger S, *Economic Development and Defense Expenditure*, 1986
13. Jack S. Levy, "The Causes of War:" A review of Theories and Evidence" Oxford University Press, 1997.
14. Kennedy, Paul, *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict*, (New York:Random House, 1987)

15. Kapstein, Ethan Barnaby, *The Political Economy of National Security*, (McGraw-Hill, 1997)
16. Kennedy, Gavyn, *The Defense Economics*, (New York:Random House, 1987)
17. Kennedy, Gavyn, *The Defense Economics in peace times*, (Harward, 1989)
18. Ray, James Lee, "The Democratic Path to Peace", *Journal of Democracy* April 1997.
19. Ram R., *Government Size and Economic Growth*, 1986
20. Snyder, Jack and Stephen Van Evera. "Democracy and War". Massachusetts Institute of Technology Center for International Studies, 1998,
21. Talbott, Strobe. "Democracy and the National Interest" *Foreign Affairs*, Vol.75, No.6, November/December 1996,
22. Carl Von Clausewitz, *On War*, Princenton University Press, 1976

ОСНОВИ НА СИСТЕМОТ НА НАЦИОНАЛНАТА ОДБРАНА (Проф.д-р Трајан Гоцевски)

Оливер БАКРЕСКИ

Филозофски факултет, Институт за одбранбени и мировни студии - Скопје

Во текот на оваа година се навршуваат 10 години од формирањето на Армијата на Република Македонија. Скромн придонес кон овој јубилеј претставува излегувањето од печат на книгата „Основи на системот на националната одбрана“ од проф. д-р Трајан Гоцевски.

Во неа, одговорот за една актуелна и историска потреба и мошне сериозна професионална задача го дава токму авторот д-р Трајан Гоцевски кој беше и првиот цивилен министер за одбрана на Република Македонија и творец на цивилниот модел на одбранбениот систем на Македонија. Авторот на јавноста ѝ е познат по тоа што тој беше еден од оние малкумина кои се исправија пред бројните тешкотии во откривање на вистинските патишта и преземањето на вистинските чекори за втемелување на одбранбениот систем на Република Македонија. Во таква улога со право може да му се припише епитетот на архитект на мирното одвојување на Македонија од поранешна Југославија и на создавањето на независна и суверена Македонија.

Студијата „Основи на системот на националната одбрана“ претставува една фундаментална книга за одбраната. Трудот има непроценливо значење за конституирање на праксата на системот на одбраната на Македонија и претставува анализа на еден широк спектар на теоретски размислувања на авторот кои се предмет на неговата непрекината научна и творечка активност во сферата на одбраната.

Ова негово најново дело со лаконски стил се фокусира на есенцијалните прашања кои сè уште се актуелни, меѓутоа правејќи разлика меѓу детерминантите кои ги определуваат почетоците на одбранбеното осамостојување и новиот амбиент во кој се наоѓа Република Македонија.

Денес земјите во транзиција ја немаат предноста на бавна и природна еволуција, но затоа можат да учат од грешките на другите. Екстерната

асистенција на оние кои го минале патот е од непроценлива вредност, но само кога е мудро одмерена и насочена.

Конституирањето на Република Македонија како самостојна и суверена држава не можеше да се замисли и без нејзиното одбранбено осамостојување, но не можеше да се замисли без структурирање на сопствен, современ и конзистентен одбранбено заштитен систем кој ќе ѝ гарантира сувереност и територијална целост. Токму овие основни карактеристики се доследно и изворно презентирани во овој извонреден труд.

Материјата е конципирана на таков начин што овозможува да се определи теоретското фундаирање на системот на одбрана во согласност со карактерот на уставното уредување на Република Македонија, за подоцна да се согледаат светските искуства и тенденции во оваа сфера, а воедно се презентирани и најновите теоретски сознанија во областа на одбраната и безбедноста.

Во книгата преку една прегледна историска ретроспектива се издиференцирани главните етапи низ кои се развивал одбранбено-заштитниот систем на Република Македонија. Заклучната констатација е дека најновиот степен на развој на македонската држава е детерминиран од два фактори. Првиот се однесува на тенденцијата на коренито втемелување на државниот суверенитет и фундаирање на сопствен одбранбено-заштитен систем, а вториот значаен фактор се состои во евидентната трансформација на одбранбениот систем врз основа на создадените претпоставки за редефинирање и покоренита трансформација на системот на одбраната.

Во книгата „Основи на системот на националната одбрана“, авторот на мошне интересен начин го прикажува процесот на остварување на круцијалните одбранбени задачи од нашето минато. Пристапувајќи проблемски и историски, детално, на еден прифатлив начин се разработени основите врз кои е поставен, врз кои функционира и врз кои се развива одбранбено-заштитниот систем на земјата.

Студијата „Основи на системот на националната одбрана“, несомнено претставува сведоштво за едно време, за еден период на мирно втемелување на системот на одбраната, но и време на големи решенија, потреси и неизвесности кои најмногу беа изразени во минатата година кога нашата држава за првпат од својата понова историја се соочи со нарушување на нејзината безбедност и територијален интегритет.

Книгата „Основи на системот на националната одбрана“ е трето издание кое ги имплементира новите решенија кои се содржани во основните акти кои претрпеа измени, а според кои се структурира и развива нашиот одбранбено-заштитен систем. Авторот во еден дел ја нагласува потребата за приспособување на системот на одбраната во согласност со новонастанатата ситуација, но притоа ги зема предвид карактерот на уставното уредување, традициите, искуствата со

светските достигнувања во оваа сфера и сл. Новата национална програма за асоцирање на Република Македонија во НАТО, исто така предизвика потреба од редицајнирање на одредени сегменти од нашиот одбранбено-заштитен и безбедоносен систем кои се содржани во студијата.

Проф.д-р Трајан Гоцевски е еден од најеминентните научни работници во нашата држава, а со оваа брилијантна студија која има широк дијапазон на креативност како и со внесување на лични погледи и ставови по одредени прашања, ќе овозможи содржините кои се поместени во неа да допрат не само до македонската јавност, туку и пошироко до меѓународната јавност.

Според сите релевантни параметри за научниот профил на овој автор, реалната потреба како на специфично, студиско ниво, така и за општата култура и информираност, систематичноста, прегледноста и валидноста, предлагам на овој ракопис кој со право може да се нарече и буквар во одбраната без двоумење секој да му го посвети потребното внимание.

Книгата „Основи на системот на националната одбрана“ е оригинално научно дело, квалитетно во анализата, првокласно во презентацијата, оправдано во оценките. Како такво секако дека заслужува достоинство место во богатата светска литература која третира прашања од областа на одбраната и безбедноста.

„**СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ОДБРАНА**“, теоретско списание
Министерство за одбрана, „Орце Николов“ б.б., Скопје

УПАТСТВО ЗА АВТОРИТЕ

„**СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ОДБРАНА**“ (во понатамошниот текст Списание) е теоретско списание кое по правило излегува двапати годишно. Во Списанието се објавуваат:

-оригинални стручни трудови: научно стручни трудови, прикази на книги, куси соопштенија и др.

-континуирано или повремено во Списанието се објавува и библиографија, календари на научни манифестации во земјата и странство, позначајни датуми, рекламирање на фирми и претпријатија и др.

Оригиналните стручни трудови ги содржат резултатите на сопствените дотогаш необјавени научни истражувања кои претставуваат заокружена целина. Прифаќањето на оригинална научна статија во Списанието ги обврзува авторите да не ги објавуваат и во други списанија.

Научно-стручните трудови известуваат за корисни сознанија кои што помагаат во ширењето на знаењата и прилагодувањето на изворните истражувања кон потребите на науката и практиката.

Прикази на книги претставуваат концизни прикази на книги и сознанија до кои што дошле авторите во определена научна област, за која компетентноста на авторите во приказите е потврдена преку публикувањето - објавувањето на книгите.

Кусите соопштенија содржат резултати на помали, но завршени научни истражувања.

Доминантни рубрики на Списанието се:

1. Општо теоретски, доктринарно-стратегиски и други теми од областа на одбраната;
2. Геополитички, геостратегиски, военополитички и теми од меѓународен ангажман во областа на одбраната;
3. Техничко-технолошки достигнувања, вооружување и опрема;
4. Други рубрики од областа на безбедноста, одбраната и заштитата; и
5. Прикази на книги, стручни трудови и др. од областа на одбраната.

ПОДГОТОВКА НА РАКОПИСОТ

Ракописот треба да се доставува во **еден отчукан примерок** на ласерски печатар, без проред, на двете страни на хартијата, со формат Б5 и на дискета, за да се олесни печатењето на Списанието. Страниците и прилозите треба да бидат нумерирани.

Трудовите треба да бидат напишани на македонски или на англиски јазик, а на авторите им се препорачува насловот, апстрактот на трудовите, приказите и кусите соопштенија да ги пишуваат и на Англиски јазик.

Трудовите што не се земаат во печатење им се враќаат на авторите со образложувања.

При подготвувањето на ракописот задолжителна е употреба на Меѓународниот систем на единици (SI).

Ракописот треба да содржи: наслов, автори, институција, апстракт, клучни зборови, вовед, содржина на трудот, заклучок и литература.

Наслов: големина на масни (**Bold**) букви, 14 points, RG-MAC C Times, центрирано, прво на македонски, а потоа и на англиски јазик (пред апстрактот на англиски јазик). Насловот на

трудот треба да биде кус, но да дава верен одраз на содржините и по можност да содржи што повеќе клучни зборови од опфатената проблематика.

Еден празен ред.

Автори: име и презиме, мали масни (**Bold**) букви, 11 points, RG-MAC C Times, центрирано.

Два празни реда.

Институција: ракописни букви, 11 points, RG-MAC C Times, центрирано.

Два празни реда.

Апстракт: прво на македонски јазик, 11 points, RG-MAC C Times, а потоа и на англиски јазик, 11 points, Times New Roman, единечен проред. Содржината на апстрактот треба да е супстинска и независна целина.

Еден празен ред.

Клучни зборови: максимум до 5 збора, 11 points, RG-MAC C Times, единечен проред, на македонски и на англиски јазик.

Вовед: 11 points, RG-MAC C Times, единечен проред. Во воведниот дел треба накусо да се наведе само најважното од поранешните истражувања поврзано со обработуваната проблематика, а потоа да се објасни целта и важноста на работата - истражувањето.

Еден празен ред.

Содржина на трудот: 11 points, RG-MAC C Times, единечен проред. Содржината на трудот треба да ги опфати теоретските основи, експерименталниот дел и резултатите до кои што се дошло.

Трудовите кои што се однесуваат на теоретски истражувања, наместо експериментален дел, треба да имаат поглавје **теоретски основи**, во кои ќе бидат изнесени подробностите за проверка на наведените резултати.

Експерименталниот дел треба да биде издвоен и да содржи податоци за употребените материјали и опис на применетите принципи и методи на начин кој што ќе овозможи репродуцирање на постапките, но без детално опишување на веќе познатото.

Резултатите до кои се дошло и дискусијата треба да бидат дадени во едно поглавје. Дискусијата треба да содржи анализа на резултатите и заклучоците кои што можат да се извлечат.

Еден празен ред.

Заклучок: 11 points, RG-MAC C Times, единечен проред. Заклучокот треба да претставува кусо резиме од трудот, а да ги опфати и резултатите до кои се дошло со истражувањето.

Еден празен ред.

Литература: 11 points, RG-MAC C Times, цитирана според светските стандарди. Литературата се наведува во посебно поглавје при што библиографските единици се нумерираат по оној ред по кој што се појавуваат како во фус нотите во текстот.

Маргини: - Б5 формат, трудовите отчукани на непровидна хартија од канцелариски формат А4 со работен простор:

- горна: 5 см	- Top: 1.89"
- долна: 5 см или Page Setup компјутерски	- Bottom: 1.89"
- лева: 4 см параметри во инчи (inch)	- Left: 1.58"
- десна: 4 см	- Right: 1.58"
	- Gutter: 0"

Печатар: ласерски принтер.

Примените ракописи уредувачкиот одбор ги испраќа на рецензенти. Рецензентите и авторите остануваат анонимни. Рецензираните трудови, заедно со евентуалните забелешки и мислења на уредувачкиот одбор, се доставуваат до авторите. Тие се должни, најмногу во рок од 15 дена, да ги извршат неопходните корекции.

Категоријата на трудот ја предлага авторот, но уредувачкиот одбор ја донесува дефинитивната одлука врз основа на мислењата на рецензентите.

Пробните отпечатоци по потреба им се испраќаат на авторите заради корегирање на печатарските грешки, а не за измена на текстот. Евентуалните нови сознанија можат да се дадат само како куса белешка после текстот. Коригираните пробни отпечатоци треба да се вратат на редакцијата во рок од 2 (два) дена.

Брзината на објавувањето на трудот, покрај останатото, зависи и од придржувањето кон ова упатство.

Трудот се доставува отпечатен според горенаведените пропозиции и на дискета.

Рокови за испраќање на трудовите: 30.04. и 31.10. во тековната година на

АДРЕСА: 1. ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ - СКОПЈЕ
проф. д-р Трајан Гоцевски, главен и одговорен уредник
e-mail: trajang@freemail.org.mk
или
2. ВОЕНА АКАДЕМИЈА НА РМ - СКОПЈЕ
проф. д-р Сокле Кочоски, полковник, заменик главен уредник
e-mail: kocoski@va.edu.mk

СК/СК
Скопје, 23.12.1999 година

**УРЕДУВАЧКИ ОДБОР
НА СПИСАНИЕТО**
„Современа македонска одбрана“